

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความแตกต่างของพุทธปรัชญาภายหลังการปรินิพพานของพระพุทธองค์นั้น อาจเกิดจากเหตุที่ไม่ได้มีการจารึกคำสอนเป็นตัวอักษร อีกทั้งเป็นการถ่ายทอดแบบปากต่อปาก ผ่านการท่องจำ เมื่อผ่านไประยะหนึ่งก็อาจมีการผิดเพี้ยนไปจากเดิมบ้าง สาเหตุอีกประการหนึ่งก็คือ ไม่มีพระพุทธองค์หรือพระเถระเป็นผู้ตรวจสอบความถูกต้องของคำสอน ทำให้เกิดการแตกแยกออกเป็นนิกายใหญ่ๆ ๒ นิกาย ท่ามกลางความแตกต่างระหว่างเถรวาทและมหายาน มีสิ่งหนึ่งที่เราจะละเลยไปไม่ได้เลยก็คือ ทำให้เราสามารถมองเห็นถึงกระบวนการวิวัฒนาการทางปัญญาได้เป็นอย่างดี การอภิปรายถกเถียงกันในเชิงปรัชญาทำให้เกิดสำนัก นิกาย และนักคิด รวมถึงคัมภีร์สำคัญๆ ให้เหล่าพุทธศาสนิกชนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้า ต่อยอดพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

พุทธปรัชญามหายานตามที่เข้าใจทั่วไปในวงการศึกษาก็คือ กระบวนการพุทธศาสนาแบบหนึ่งที่เริ่มต้นขึ้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๕ จากนั้นก็พัฒนามาเรื่อยๆ แตกกิ่งก้านสาขาออกมากมาย^๑ สำนักที่สำคัญในอินเดียหลังพระพุทธองค์ปรินิพพานคือ นิกายโยคจาร ซึ่งตี.ที. ซูซูกิ ตั้งข้อสันนิษฐานว่า เกิดเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๘ โดยพระโมเตริยะ และสองนักคิดที่สำคัญคือ อสังคะ (ค.ศ.๔๑๐-๕๐๐) และ วสุพันธ์ุ (ค.ศ.๔๒๐-๕๐๐) ทั้งสองพี่น้องทำให้นิกายโยคจารเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย สำนักนี้มีชื่อเรียก ๒ ชื่อคือ ๑.จิตตมาตระ(บาลี:จิตตมัตตะ mind Only) ๒.วิญาณวาทีน ในเบื้องต้นยังคงนิยมใช้คำว่า จิตตมาตระ หรือวิญาณวาทีน มากกว่า เพราะกล่าวถึงเรื่องจิตเป็นส่วนมาก ต่อเมื่อมีการสอนโดยเน้นที่ว่า มีเพียงหนึ่งเดียวคือจิต และจะรู้ความจริงนี้ได้โดยการปฏิบัติโยคะหรือสมาธิ จึงเรียกสำนักนี้ว่า โยคจาร^๒

^๑ สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนมหายาน : นิกายหลัก, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒ .

^๒ พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), พุทธปรัชญา สารและพัฒนาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐๘.

นิกายโยคจารโดยหลักการแล้วมีเนื้อหากล่าวถึง จิต หรือ วิญญาณ เป็นสัจจะเพียงหนึ่งเดียว สิ่งที่อยู่ภายนอกไม่ใช่ สัจจะ เป็นเพียงแค่ภาพลวงตาที่ปรากฏให้เราเห็น ซึ่งการจะทำความเข้าใจกระบวนการทำงานของจิต ถึงแม้จะมีกระบวนการและโครงสร้างที่ซับซ้อน แต่ก็สามารถเข้าถึงได้ด้วยการปฏิบัติโยคะ เพื่อเข้าถึงสภาพเดิมและลักษณะเดิมของจิต คัมภีร์สำคัญของนิกายโยคจารเล่มหนึ่งก็คือ ลังกาวตารสูตร ถือเป็นคัมภีร์สำคัญเล่มหนึ่งของนิกายโยคจาร หรือ วิชฌยานวาท มีการสันนิษฐานว่า น่าจะมีการเรียบเรียงขึ้นก่อน พ.ศ.๙๘๖-๙๘๗ ต่อมา มีการเพิ่มเนื้อหาในส่วน ธารณีและสคาถกัม ขึ้นราว พ.ศ.๑๐๕๖ และ พ.ศ.๑๒๔๓ - ๑๒๔๗ และที่สำคัญบทที่ว่าด้วยเรื่องการกินเนื้อสัตว์นั้นได้ถูกเพิ่มเข้าไปในยุคหลัง

และมีการตั้งข้อสังเกตไว้เกี่ยวกับความไม่ปรกติในคัมภีร์เล่มนี้หลายประการ อาทิ ความเป็นอิสระแก่กัน แต่ละบทแต่ละคาถา บางครั้งไม่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน เป็นต้น ลังกาวตารสูตรนี้ เริ่มต้นมีการแปลเป็นภาษาจีนถึง ๔ สำนวน คือ สำนวนท่านธรรมรักษา ทำการแปลเมื่อ พ.ศ.๙๕๕-๙๗๖ สำนวนท่านคุณภัทร แปลเมื่อ พ.ศ.๑๓๐๐ สำนวนท่านโพธิธิจ แปลเมื่อ พ.ศ.๑๐๕๕ สำนวนท่านศึกษานันทะแปลเมื่อ พ.ศ.๑๒๔๓-๑๒๔๗ และส่วนสำคัญในลังกาวตารสูตรอีกประการหนึ่งคือ “เนื้อหาในหนังสือเป็นแนวคิดที่ลึกซึ้ง บรรจุกอยู่ในภาษาตะวันออกที่ไม่เน้นประธาน การที่จะถ่ายทอดภาษาสู่ตะวันตกที่เน้นประธาน(ตัวเรา)อาจทำให้ความหมายผิดเพี้ยนได้”^๒ อีกทั้งท่าน จิงจูเออ (Ching Chueh) ที่มีชีวิตอยู่ในช่วง พ.ศ.๑๓๐๐ กล่าวไว้ว่า

เซนกับคำสอนในลังกาวตารสูตร เป็นอันเดียวกัน ลังกาวตารสูตรภาษาจีนมี ๓ ภาค (version) และภาษาทิเบตมี ๑ ภาค ลังกาวตารสูตรเป็นคำภีร์ที่เรียกกันว่า Chaotic Text เนื้อหาโดยรวมว่าด้วย อนัตตาของสรรพสิ่ง (Egolessness of all things) เนื้อหาบางตอนมีส่วนสัมพันธ์กับนิกาย อวตังสกะ ^๓

จากที่ได้กล่าวมาแล้วแสดงให้เห็นว่า ลังกาวตารสูตร มีความสำคัญทั้งเนื้อหาและตัวบท และถือว่าเป็นคัมภีร์สำคัญอีกเล่มหนึ่งของพุทธศาสนาหายาน ทั้งในอินเดียและในจีน เป็นที่ยอมรับกันว่า อารยธรรมในเอเชีย นั้น อารยธรรมสองสายที่สำคัญคือจีน และอินเดียและเป็นวัฒนธรรมที่มีความเข้มแข็งทั้งสองสาย ผนวกกับมีความต่อเนื่องยาวนานของขนบธรรมเนียมประเพณีมานับเป็น

^๓ อ้างแล้ว หน้า ๒๑๖.

พันๆปี การที่จะยอมรับความคิด ความเชื่อ จากสังคมที่มีความแตกต่างกันย่อมมีความยากลำบากหลายประการและต้องใช้เวลาในการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับวิถีความคิด วิถีชีวิตของผู้คนด้วย เช่นเดียวกับพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้าไปในสังคมจีน จำเป็นจะต้องมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับสังคม ขนบประเพณี วัฒนธรรมของจีนเอง และการเริ่มต้นจากการแปลคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมถึงลังกาวตารสูตร จากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีนแล้ว ก็เท่ากับว่าเป็นการกระจายพุทธศาสนาแบบอินเดียเข้าไปสู่ประเทศจีน ดังที่สมภาร พรหมทา กล่าวไว้ว่า

กล่าวอีกนัยหนึ่ง เมื่อพุทธศาสนาแบบอินเดียแผ่เข้าไปสู่จีน คนจีนก็รับเอาพุทธศาสนามาดัดแปลง ตีความ และให้อรรถาธิบายใหม่ด้วยความคิดแบบจีน ผลที่ออกมาก็คือพุทธศาสนาแบบจีนนั้นมีส่วนที่คงเนื้อหาเดิมแบบพุทธศาสนาแบบอินเดียไว้ และมีอีกส่วนที่เป็นเนื้อหาใหม่ อันเกิดจากการตีความและอธิบายด้วยความนึกคิดอันเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของชาวจีนเอง^๔

และจากการตีความและอธิบายด้วยความนึกคิดและวัฒนธรรมของชาวจีนนี้เองรวมทั้งอิทธิพลจากขงจื้อและเต๋า ก่อให้เกิดเป็นพุทธศาสนานิกายใหม่ขึ้นมาที่ชื่อ ธยาน หรือ เซน ซึ่งมีพัฒนาการต่อเนื่องทั้งในจีนและญี่ปุ่น ในทางประวัติศาสตร์แล้วผู้ที่ถือว่าให้กำเนิดนิกายนี้คือ “โพธิธรรม” ดังหลักฐานที่พบในถ้ำตุนฮวง (Dunhuang) เป็นที่ยืนยันว่า โพธิธรรมคือปณฺฑิตสงฆ์ของเซ็นในประเทศจีน ท่านคุณภักดิ์เป็นเพียงผู้แปลและเผยแพร่ลังกาวตารสูตร”^๕ ซึ่งแต่ละนิกายและศาสนาต่างมีหนังสือคัมภีร์สำคัญที่เป็นแกนหลักของศาสนานั้นๆ พุทธเถรวาทถือพระไตรปิฎกเป็นแกนหลักและในส่วนมหายานเองก็ถือว่า ลังกาวตารสูตร เป็น๑ใน๙ คัมภีร์สำคัญเช่นเดียวกัน ซึ่งประกอบไปด้วย

- ๑.อัชฌาสาทหฺสริกา ปรัชญาปาระมิตาสูตฺร
- ๒.คัมภีระวายุหะสูตฺร
- ๓.ทศะฐะฐุมิกาสูตฺร
- ๔.สมาธิราชะสูตฺร

^๔ สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนานิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๕.

^๕ พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ (วันจันทร์), พุทธปรัชญา สารและพัฒนาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑๖.

๕. สัทธรรมปุณฑริกะสูตร

๖. ตะกาคะตะคหะยะกะสูตร

๗. ละลิตะวิสตะระสูตร

๘. สุวรรณะประภาสะสูตร

๙. ลังภาวะตาระสูตร^๖

ความสำคัญของลังภาวะตาระสูตร อีกประการหนึ่งก็คือ การที่นิกายต่างๆ ล้วนให้ความสำคัญกับการศึกษาคัมภีร์เล่มนี้ และนิกายเซ็นเองก็ถือว่า เป็นคัมภีร์สำคัญของนิกายเองด้วย ดังที่ได้สรุปไว้ว่า “ลังภาวะตาระสูตรและพุทธศาสนานิกายเซ็นมีความ สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เพราะหลักคำสอนนั้นคล้ายคลึงกันมากในหลายประเด็น โดยเฉพาะการรู้แจ้งฉับพลัน โดยลังภาวะตาระสูตรเรียกว่า **ปราวฤตติ (Parāvṛtti)** ส่วนเซ็นเรียก ซาโตริ (Satori)”^๗ ขณะเดียวกันนักคิดทางพุทธศาสนาอย่างพุทธทาสภิกขุ กล่าวถึงเซ็นว่า “ญี่ปุ่นได้เซ็น ซึ่งเป็นการได้เปรียบชนชาติอื่นอย่างใหญ่หลวง เซ็น คือ ฌานที่แผงอยู่กับญาณที่ ออกมาพร้อมกัน ด้วยวิธีที่ฝึกไว้อย่างเฉลียวฉลาด มันเป็นความรู้ที่ลึก และกำลังจิตอันใหญ่หลวง ด้วยกำลังของอิทัปปัจจยตาตามธรรมชาติเต็มที”^๘ และแสดงให้เห็นกระบวนการของเซ็นไว้อีกว่า “เซ็น คือ การรวมกำลังกันของ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหน่วยเดียวสามารถทำงานพร้อมกันและถึงที่สุดในพื้นที่ของตน หากแต่เป็นความลับสำหรับคนทั่วไปที่จะนำมาใช้ในเรื่องโลกๆ”^๙ และได้กล่าวถึงการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันว่า “โพธิธรรม (ตักม้อ) คือผู้ที่สามารถอธิบายและประยุกต์ อนัตตา และสัจธรรมของพระพุทธองค์ได้ถึงที่สุด โดยเฉพาะในของปฏิเวธธรรม สามารถทำพิธี ให้กลายเป็นวิธี อย่างถึงที่สุด”^{๑๐}

^๖ สมบัติ มั่งมีสุขศิริ, ลังภาวะตาระสูตร เซ็น และซาโตริ : ดำรงวิชาการ, **รวมบทความทางวิชาการคณะโบราณคดี ๒๕๕๕**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๕๒.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๖.

^๘ พุทธทาสภิกขุ, **ป่วย ๓ เดือนเกิดสมุดเล่มนี้**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : หจก.อลีน เพรส, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑.

^๙ อ้างแล้ว., หน้าเดียวกัน

^{๑๐} อ้างแล้ว., หน้าเดิม

ลัทธิการสวด มาจากคำว่า ลังกา กับ อะระตาระ แปลได้ว่า การเสด็จสู่เมืองลังกา ซึ่งเป็นบทแรกของหนังสือและส่วนที่สำคัญในลัทธิการสวดนั้นนอกจากแนวคิดเรื่องจิตมาตรแล้วยังปรากฏแนวคิดที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับการบรรลุธรรม คือเรื่อง ปราวฤตติ ซึ่งหมายถึงการพลิกกลับหรือหมุนกลับหรือเปลี่ยนแปลงซึ่ง ดี.ที.ชูชุกีให้ความเห็นไว้ว่า

ในทางวิชาการมันเป็นการเปลี่ยนแปลงทางจิตหรือการเปลี่ยนรูปลักษณะทางจิตที่เกิดขึ้นในใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการเกิดในทันที และในบทศึกษาในลัทธิการสวด ข้าพเจ้าเรียกเหตุการณ์นี้ว่า “การหมุนกลับอย่างฉับพลัน ซึ่งจะเห็นว่า มันเป็นอะไรบางอย่างหนึ่งที่สอดคล้องกับสิ่งที่เรียกกันว่า “การสวนทางกัน”ในหมู่นักศึกษาจิตวิทยาศาสนา^{๑๑}

กระบวนการพลิกกลับในปราวฤตติที่อยู่ในลัทธิการสวดนั้น บ่งชี้ความหมายว่าเกิดขึ้นในอภิปรัชญาหรืออภิปรัชชา ทั้งนี้เป็นการพลิกกลับหรือหมุนจากวิชาเป็นวิชา หรือสังสารวัฏ หมุนกลับเข้าหานิพพาน และดังที่ดี.ที.ชูชุกี กล่าวว่ากระบวนการทางจิต ซึ่งมีความหมายว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันในจิตใจ ซึ่งในอีกความหมายหนึ่งก็คือ ความบริสุทธิ์ของจิตทั้งนี้เป็นการหมุนกลับหรือพลิกกลับจากวิชาเป็นวิชา หรือสังสารวัฏเข้าหานิพพานแนวคิดนี้ก่อให้เกิดปัญหาที่ต้องการทราบว่าจะเกิดขึ้นได้อย่างไรผ่านกระบวนการอย่างไรเป็นปัญหาแรก

การบรรลุธรรมของเซนที่เรียกว่าชาโตรินั้นมีการให้ความหมายว่า เป็นเสมือนการเข้าถึงนิพพานซึ่งเป็นแนวคิดเดียวกับปราวฤตติ แต่ที่แท้จริงแล้วชาโตรินั้นมีวิธีการ เข้าถึงได้อย่างไรเป็นปัญหาที่สอง

ขณะเดียวกันสภาวะของการบรรลุธรรมหรือนิพพานในพุทธศาสนาเถรวาท และชาโตริมีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร อีกทั้ง การบรรลุธรรม หรือชาโตรินั้น เป็นที่น่าวิเคราะห์อย่างยิ่ง เนื่องจากผู้ที่บรรลุธรรมหรือชาโตรินั้น บรรลุด้วยอาการต่างกัน ไม่ว่า ได้ยินเสียงกรวดกระทบหิน, หรือโดนบิณฑุกอย่างแรง, รวมถึงได้ยินเสียงอการ้อง อาการดังกล่าวเหมือนอาการตื่นรู้หรือ ปัญญาหรืออีกชื่อหนึ่งว่า วิชาเกิดขึ้น ซึ่งสามารถลำดับและตรวจทานได้จากวิปัสสนาญาณเป็นปัญหาข้อที่สาม

^{๑๑} ไคเซต ไตดาโร ชูชุกี, คัมภีร์มหายานลัทธิการสวด, แปลโดย พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมา- ปญโญ) (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,๒๕๕๓), หน้า ๖-๗.

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยต้องการตอบคำถามว่า ปราวฤตติในลัทธิกาวตารสูตร มีความหมายและขั้นตอนอย่างไรและชาโตริ หรือการบรรลุมรรคแบบเซน มีความหมายและขั้นตอนอย่างไร รวมถึงต้องการที่จะตอบคำถามที่ว่า ปราวฤตติและชาโตริมีความคล้ายหรือความแตกต่างกันอย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดปราวฤตติในลัทธิกาวตารสูตร
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการบรรลุมรรคของเซน
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ปราวฤตติในลัทธิกาวตารสูตรและการบรรลุมรรคของเซน
- ๑.๒.๔ เพื่อศึกษาแนวทางในการอธิบายสภาวะธรรมของเซนภายใต้กรอบคิดของเถรวาท

๑.๓ วิธีการดำเนินการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัยเรื่อง “ปราวฤตติในลัทธิกาวตารสูตร” มีขั้นตอนการศึกษาดังต่อไปนี้

๑.๓.๑ การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยจะใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารโดยใช้เอกสารทั้งปฐมภูมิ (Primary Source) หนังสือคัมภีร์มหายาน ลัทธิกาวตารสูตร ที่แปลโดย พระศรีคัมภีร์ญาณ รศ.ดร.(สมจินต์ สมมปญโญ) และเอกสารทุติยภูมิ (Secoundry Source) คือ หนังสือที่นักคิดทางพุทธศาสนาได้เขียนเอาไว้เพื่อบรรยายและขยายความ

๑.๓.๒ ดำเนินการวิเคราะห์สังเคราะห์ เนื้อหาที่ได้จากแหล่งข้อมูลทั้งสอง

๑.๓.๓ สรุปและนำเสนอ โดยผ่านวิธีการแบบพรรณนาโวหาร พร้อมทั้งแจกแจงในข้อเสนอแนะ

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งค้นหาความหมายและความเกี่ยวเนื่องของปราวฤตติ หรือ พลิกกลับที่ปรากฏอยู่ใน ลัทธิกาวตารสูตรจะได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาคือในประเด็น ก) จุดมุ่งหมาย ข) วิธีการ ค) ขั้นตอนวิธีการเข้าถึง พร้อมกับใช้คัมภีร์ต่าง ๆ มาแสดงประกอบ ในส่วนของวิธีการคิดเรื่อง

เปรียบเทียบนั้น หากเรายอมรับความจริงในเบื้องต้นว่า ธรรมทั้งหลายมาจากแห่งเดียวกัน ก็จะทำให้การพิจารณา ซึ่งแนวคิดเรื่องอาลยวิชญาณมีความต่อเนื่องยิ่งขึ้น โดยหากยึดถือว่าอาลยวิชญาณเป็นแนวคิดเดิมของพุทธเถรวาท แต่โยคจารย์นำมาพัฒนาต่อโดยเพิ่มข้อโต้แย้งทางอภิปรัชญา เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาเรื่อง ปรารุตติ อีกทั้งในประเด็น การบรรลุธรรมนั้น ผู้วิจัยจะได้นำการเทียบเคียงกับการบรรลุแบบเซน และการบรรลุตามลำดับญาณ เพื่อหาความสอดคล้องและเกี่ยวเนื่องต่อไป

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัย จะใช้คำนิยาม เป็นแนวคิดหลักในการให้คำอธิบาย

๑.๕.๑ ลังกาวตารสูตร หมายถึง คัมภีร์ที่ใช้ในการศึกษาโดยจะศึกษาเฉพาะเรื่องปรารุตติ

๑.๕.๒ เซน หมายถึง พุทธศาสนานิกายเซนที่ประกอบด้วยการบรรลุธรรมที่เรียกว่า ซาโตริ เพื่อเข้าถึงจิตเดิมแท้หรือนิพพาน

๑.๕.๓ อลยวิญญูญาณะ หรือ อลยวิชญาณ หมายถึง วิญญูญาณที่เป็นแหล่งเก็บหรือสะสม เมล็ดพันธุ์ (พืชชะ) แห่งกิเลสและผลกรรมดี กรรมชั่ว รวมทั้งवासนา(ความเคยชิน)ต่างๆ

๑.๕.๔ จิตตมาตร แปลความว่า เพียงจิต หรือ เพียงความคิด หมายถึงความถึง อารมณ์ที่รับรู้ ภายนอกและสิ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้นมานั้น เพียงความคิดหรือจิตเท่านั้น

๑.๕.๕ ปรารุตติ แปลว่า การหมุนกลับซึ่งเกิดขึ้นในออลยวิญญูณ ในอีกความหมายหนึ่ง คือการทำให้บริสุทธิ์ เป็นอิสระจากกิเลสทั้งปวง ซึ่งหมายถึงกระบวนการทางจิตที่เกิดขึ้นในใจอย่างฉับพลัน เพื่อกลับไปสู่จิตเดิมแท้หรือความบริสุทธิ์

๑.๕.๔ ซาโตริ หมายถึง การบรรลุธรรมของพุทธศาสนานิกายเซน มีการให้ความหมายเสมือนเป็นการตรัสรู้

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จันทร์ชนันท์ สิงห์หัต^{๑๒} ศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบพระคัมภีร์เรื่องนิพพานในวิสุทธิมรรคและลัทธิเต๋า มัชฌิมนิกาย มีบทสรุปว่า วิสุทธิมรรคเป็นตัวแทนฝ่ายเถรวาท ซึ่งมีศีล สมาธิ ปัญญา อริยสัจ ๔ และมรรค ๘ นั้นเป็นวิธีการและแนวทางปฏิบัติตนให้สิ้นกิเลสไปทีละขั้นตอน ส่วนแนวคิดเรื่องจิตนั้นวิสุทธิมรรคกล่าวว่า โลกภายนอกมีอยู่จริง จิตก็มีอยู่จริง และเป็นทัศนะแบบสัจนิยมส่วนลัทธิเต๋ามัชฌิมนิกาย เป็นแนวคิดแบบจิตนิยมเป็นตัวแทนของฝ่ายมหายาน การบรรลุนิพพานเกิดขึ้นจากการแสวงหาสภาวะพุทธะ หรือจิตเดิมแท้ โดยบทสรุปแล้ว วิสุทธิมรรคและลัทธิเต๋ามัชฌิมนิกาย มีเป้าหมายเดียวกันคือนิพพาน แตกต่างกันตรงที่มหายานเห็นว่า การปฏิบัติตามขั้นตอนนั้น ไม่ทราบว่าจะเมื่อไหร่จะบรรลุได้ มหายานจึงกล่าวถึงการหลุดพ้นแบบฉับพลันทันใด โดยผ่านการปฏิบัติทางจิต วิปัสสนาอันเป็นปัญญาระดับสูงสุดจึงถือว่า เป็นการตรัสรู้อันแท้จริง การเข้าถึงนิพพานตามพระคัมภีร์ของวิสุทธิมรรคนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของจริยศาสตร์ แต่นิพพานในพระคัมภีร์ของลัทธิเต๋ามัชฌิมนิกายนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของญาณวิทยา

จันทร์ชนันท์ สิงห์หัต^{๑๓} ศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนา เถรวาทและมหายานอินเดีย : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสูตร พระอภิธรรม และลัทธิเต๋ามัชฌิมนิกาย ได้ข้อสรุปว่า พระสูตรเถรวาทกล่าวถึงเรื่องจิตโดยมีประเด็นการชำระจิตให้หลุดพ้นจาก กิเลส ตัณหา อุปาทาน ส่วนพระอภิธรรมนั้นเสนอเรื่องประสบการณ์ทางจิตที่ได้ปฏิบัติ โดยมีการพัฒนาจิตจากคำสอนด้านวิปัสสนา ส่วนฝ่ายมหายานในอินเดียนั้น โยคจารย์จัดว่าเป็นสำนักจิตนิยมเพียงสำนักเดียวในพุทธศาสนา คัมภีร์สำคัญคือลัทธิเต๋ามัชฌิมนิกายนั้น กล่าวถึงเรื่องจิตว่า จิตตามที่ปรากฏในลัทธิเต๋ามัชฌิมนิกาย เป็นที่เก็บสะสมรวบรวมพลังกรรมไว้ในรูปของพีชะ จิตไม่เพียงแต่เป็นความคิดเท่านั้น แต่ยังแสดงสภาวะธรรมด้วย โลกไม่ใช่อะไรอื่นคือจิตอย่างเดียวเท่านั้น สรรพสิ่งที่ปรากฏเป็นเพียงการแสดงออกของจิต อวิชชาทำให้จิตมีความเห็นผิด ด้วยความเห็นผิดจึงเข้าใจว่าสิ่งที่ไม่มีอยู่ว่ามี เมื่อใดที่จิตสว่าง

^{๑๒}จันทร์ชนันท์ สิงห์หัต. “การศึกษาเปรียบเทียบพระคัมภีร์เรื่องนิพพานในวิสุทธิมรรคและลัทธิเต๋ามัชฌิมนิกาย”.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาภาษาสันสกฤต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๗.

^{๑๓}จันทร์ชนันท์ สิงห์หัต “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนา เถรวาทและมหายานอินเดีย : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสูตร พระอภิธรรม และลัทธิเต๋ามัชฌิมนิกาย” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘.

ไสว ตื่นขึ้นสู่ธาตุรู้ในตนเอง จิตจะหมุนกลับอย่างฉับพลันไปสู่ความรู้แจ้งว่า โลกไม่ใช่อื่นใดนอกจากจิตของเราเอง

ดิช นัท ฮันท์^{๑๔} เขียนหนังสือที่อธิบาย จิตวิทยาแบบพุทธที่เกี่ยวกับเรื่องจิตหรือวิญญาณ ใน ชื่อเรื่องว่า Transformation at The Base : Fitty Verses on the Nature of Consciousness หรือชื่อไทยว่า “สู่ชีวิตอันอุดม : คาถา ๕๐ บทและคำอธิบายว่าด้วยธรรมชาติของวิญญาณ” แปลโดย สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ โดยนำเนื้อหาจากพระอภิธรรมปิฎกและคัมภีร์มหายานคือ อวตัมสกสูตร เพื่ออธิบายแนวคิดของนิกายวิชญาปติมาตรตาหรือโยคาจาร (แนวคิดเรื่องจิตตมาตร) โดยเสนอคำสอนแบบมหายานล้วนๆ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นเรื่อง อาลัยวิญญาณ, มนัส, มโนวิญญาณ, วิญญาณขันธ, ธรรมชาติของตถตา, และมรรคาแห่งการปฏิบัติ เนื้อหาใน ดิช นัท ฮันท์ นำคัมภีร์มหายานสำคัญๆ มาร่วมสนับสนุนข้อมูลในการอธิบาย เช่น มหายานสังครหะ ลังกาวตารสูตร รวมถึงวัชฐูปติมาตรตา เนื้อหาส่วนที่นำไปใช้ในการวิจัยเรื่องนี้เป็นส่วนบทที่ ๖ คือเรื่องเกี่ยวกับมรรคาการปฏิบัติที่กล่าวถึงการรื้อถอนขั้นสุดท้าย ที่กล่าวถึงการแปลเปลี่ยนของพลังนิสัยสันดาน ๒ อย่างคือ ๑.กรรม-वासนา คือ นิสัยสันดานที่เกิดจากการกระทำ, ๒.ครห-คราหะ वासना คือพลังนิสัยที่ติดในความทวิภาคคือการรับรู้ที่แบ่งเป็นสองสิ่งระหว่างกัน เมื่อทั้งสองสิ่งแปรเปลี่ยนไป ผลของการปฏิบัติธรรมย่อมเผยตนออกมาเรียกว่า อาศรยปราวฤตติ การเปลี่ยนนี้เปลี่ยนในส่วนของอาลัยวิญญาณเพราะคือพื้นฐานของวิญญาณทั้งหมด และการเปลี่ยนก็เปลี่ยนในส่วนของอาลัยวิญญาณนี้ การแปลหนังสือเล่มนี้มีการใช้คำแปลที่คลาดเคลื่อนกับความรู้ทางพุทธศาสนาอยู่หลายประการ แต่เป็นความคลาดเคลื่อนในเรื่องพยัญชนะ หากผู้ที่มีความเข้าใจอยู่บ้างก็จะเป็นปัญหา แต่หากไม่มีพื้นฐานก็จะพบกับปัญหาในเรื่องคำและความหมายอยู่ไม่น้อย แต่ส่วนสำคัญของหนังสือเล่มนี้คือ การอธิบายแนวคิดของเซนนิกายรินไซ ด้วยแนวคิดจากอภิธรรมปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท

^{๑๔} พระนัท ฮันท์., Transformation at The Base : Fitty Verses on the Nature of Consciousness ,สู่ชีวิตอันอุดม : คาถา ๕๐ บทและคำอธิบายว่าด้วยธรรมชาติของวิญญาณ, แปลโดย สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖)

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท)^{๑๕} ศึกษาเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์หรรควิธีแห่งโกอาณ(ปริศนาธรรม) ในพระพุทธศาสนานิกายเซน ผลการศึกษาพบว่า โกอาณตามตัวอักษรหมายถึง การแจ้งต่อสาธารณะวิธีการแสดงออกของโกอาณมี ๒ วิธีคือ ๑)การแสดงออกทางภาษาหรือคำพูด ๒) การแสดงออกทางด้านการกระทำ โกอาณมีบทบาทในยุคแรกของเซนใช้ในจุดสุดท้ายก่อนเกิดชาโตริ เมื่อจิตผู้ปฏิบัติพร้อมจะหลุดพ้น โกอาณในยุคหลังได้รับการจัดระบบแล้วแต่ใช้เป็นประสบการณ์เบื้องต้นในการปฏิบัติเซน ผลของโกอาณนั้นจะก่อให้เกิดผล ๓ ประการคือ ๑.ความสงสัยอย่างใหญ่หลวง ๒.ความตายอย่างใหญ่หลวง ๓.ปีติอย่างใหญ่หลวง จากนั้นจะเปิดเผยจิตผู้ฝึกโกอาณสู่ชาโตริ อย่างฉับพลันแบ่งเป็น ๓ ระยะคือ ระยะแรกการขบคิดปริศนา เกิดความรู้อย่างแจ่มชัด ระยะกลางคือ การใช้ปัญญาพละ ระยะนี้ทำให้กิเลสอยู่นิ่งเป็นตะกอนน้ำอยู่ในถัง ระยะสุดท้ายคือการทำลายกิเลสให้หมดสิ้นเรียกว่าชาโตริ

ผู้วิจัยได้กล่าวถึงโกอาณเมื่อเปรียบเทียบกับพุทธปรัชญาเถรวาทว่า เป็นเหมือนอารมณ์กรรมฐาน คือหนึ่งในกรรมฐาน ๔๐ และในส่วนชาโตรินั้นผู้วิจัยกล่าวว่า เมื่อมีอินทรีย์พร้อมหรืออินทรีย์แก่กล้าก็จะบรรลุธรรมหรือเข้าถึงนิพพานได้ ได้

พระมหาคะนอง เข้าวทองกลาง^{๑๖} ได้ศึกษาเรื่องวิถีสู่การบรรลุธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทและรินไซเซน ผลการศึกษาพบว่า จุดมุ่งหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรมเรียกว่า นิพพาน ซึ่งเป็นภาวะหลุดพ้นทุกข์และกิเลสทั้งปวง วิถีแห่งการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานตั้งอยู่บนวิธีการทั้ง ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ส่วนในพุทธปรัชญารินไซเซน มีจุดมุ่งหมายแห่งการปฏิบัติเรียกว่า ชาโตริ ซึ่งหมายถึง ภาวะรู้แจ้ง หรือการประจักษ์แจ้งพุทธะภาวะ วิถีแห่งการปฏิบัติมีอยู่ด้วยกัน ๓ วิธีคือ ชาเซนหรือการนั่งสมาธิ, ชันเซนหรือการแก้ปริศนาธรรมหรือโกอาณ และสุดท้ายคือมอนด์คือการถามตอบแบบฉับพลัน

^{๑๕} พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หรรควิธีแห่งโกอาณ(ปริศนาธรรม) ในพระพุทธศาสนานิกายเซน”, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

^{๑๖} พระมหาคะนอง เข้าวทองกลาง, “วิถีสู่การบรรลุธรรมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทและรินไซเซน” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา , บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙

จากการศึกษาพบว่าจุดมุ่งหมายของทั้งสองสำนักก็มีปรัชญาล้ายคลึงกัน นั่นคือการทำลายอวิชชาและเข้าถึงสภาวะรู้แจ้งในที่สุด แม้ว่าจะมีวิธีการที่แตกต่างในเรื่องรายละเอียด แต่ในแง่การปฏิบัติ จิตศึกษาและซาเซนมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้จิตอยู่ร่วมกับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง เกิดภาวะจิตจดจ่ออยู่กับจุดเดียวคือสมาธิ ส่วนปัญญาศึกษาและเซนเซนรวมถึงมอนด์ ต่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อขจัดกิเลสและเข้าถึงสภาวะรู้แจ้งในที่สุดนั่นเอง

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร(พรรณา)^{๑๗} ศึกษา จิตตมาตรของนิกายโยคจาร : การศึกษาเชิงวิเคราะห์บนฐานแนวคิดเรื่องจิตในพุทธศาสนายุคต้น ได้ข้อสรุปว่าแนวคิดจิตตมาตรของโยคจารมีการตีความไว้หลากหลายรูปแบบ และแนวคิดจิตตมาตรในคัมภีร์ขั้นต้นของนิกายโยคจารส่วนใหญ่มาจากข้อความที่ว่า “ไตรภูมิเป็นเพียงจิตเท่านั้น” ซึ่งการตีความแนวนี้จะเป็นการกล่าวถึงจิตตมาตรในแง่การรับรู้ปัญหาโลก ของปุถุชน แสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่ว่าจิตตมาตรเป็นแนวคิดที่มุ่งอธิบายปัญหาความทุกข์ในสังสารวัฏก่อกำกับการรับรู้โลกที่ผิดพลาดของปุถุชน ซึ่งต้นเหตุของความผิดพลาดก็คือจิตที่ทำงานภายใต้การครอบงำของกิเลส ซึ่งพุทธศาสนาในยุคต้นมีแนวคิดหลายอย่างที่เป็นรากฐานแนวคิดเรื่องจิตตมาตรของโยคจาร เช่นแนวคิดเรื่องนรกสวรรค์ทางอายตนะ แนวคิดสังสารวัฏในชีวิตประจำวัน แนวคิดเรื่องการปรุงแต่งโลกภายใต้อิทธิพลของกิเลส ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เสนอว่าการตีความเรื่องจิตตมาตรของโยคจารนั้น ควรได้รับการตีความในแง่แนวคิดทางจริยธรรมเพื่อลดทอนปัญหาความทุกข์ มิใช่แนวคิดที่ลดทอนโลกกายภาพไปหาจิตเพียงเพื่อยืนยันว่าจิตเท่านั้นที่มีอยู่แต่เพียงอย่างเดียว

สุมาลี มหณรงค์ชัย^{๑๘} ศึกษาเรื่อง อลยวิชญาณในพุทธปรัชญานิกายโยคจาร ได้ข้อสรุปว่าแนวคิดหลักของสำนักโยคจารที่ยอมรับการมีอยู่ของจิต(อาลย) เพียงอย่างเดียว ทำให้เกิดข้อสงสัย

^{๑๗} พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร(พรรณา) “จิตตมาตรของนิกายโยคจาร : การศึกษาเชิงวิเคราะห์บนฐานแนวคิดเรื่องจิตในพุทธศาสนายุคต้น”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

^{๑๘} สุมาลี มหณรงค์ชัย. “อลยวิชญาณในพุทธปรัชญานิกายโยคจาร”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาปรัชญา ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๑.

ว่า การยอมรับความจริงเรื่องจิตนี้มีลักษณะเป็นเอกนิยมในแบบเดียวกับศาสนาฮินดูหรือไม่ ถึงแม้ว่า อาลยะมีลักษณะเป็นขณะเกิดดับต่อเนื่อง แต่อาลยะในแต่ละบุคคลก็แตกต่างกันไป เราสามารถแยกวิเคราะห์อาลยะออกมาเป็นสองส่วนกว้างๆ ได้คือ อาลยะในด้านที่แปดเปื้อนซึ่งเป็นจิตของปุถุชนทั่วไป กับอาลยะในด้านที่บริสุทธิ์ ซึ่งเป็นจิตของพระอริยบุคคล และนับรวมจิตของปุถุชนในเวลาที่ไม่รู้สึกตัวเช่น เวลาหลับ เป็นต้น อาลยะในด้านที่แปดเปื้อนประกอบด้วยอาสวพิชะ (วิบากวาสนา) ที่คอยชักนำให้เกิดความหลงผิด แต่อาลยะในด้านที่บริสุทธิ์ประกอบด้วย อนาสวพิชะ (นิษันทวาสนา) ที่ไม่ก่อให้เกิดกรรมทั้งจาก ความคิด วาจา และการกระทำ เมื่อชัดเจนในประเด็นเรื่อง อาลยะ ปัญหาสำคัญที่ต้องพิจารณาต่อไปก็คือ จะวิเคราะห์ความมีอยู่ของอาลยะอย่างไรในที่นี้การศึกษาประวัติศาสตร์ของศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ในช่วงเวลานั้นจะช่วยให้มองเห็นพัฒนาการก้าวสำคัญของสำนักโยคจารย์ อีกทั้งเป็นนัยยะสำคัญยิ่งต่อภาพรวมของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ผลของการวิจัยได้ข้อสรุปว่า สำนักโยคจารย์ยอมรับความมีอยู่ของอาลยะในลักษณะที่เป็นขณะ อันประกอบด้วยเอกลักษณ์ของการมีอยู่สามประการคือ สมรรถนะ ความเปลี่ยนแปลง และการมีอยู่เป็นเอกเทศ ด้วยคุณลักษณะทั้งสามนี้ ทำให้ความมีอยู่ของจิตในสำนักโยคจารย์ไม่อยู่ในเกณฑ์ของเอกนิยมไม่ใช่ภาวะสมบูรณ์ที่เที่ยงแท้ถาวร หากแต่จิตอยู่ในสภาพเป็นอนัตตา ซึ่งเป็นคำสอนเฉพาะของศาสนาพุทธ จากข้อสรุปข้างต้น ทำให้สามารถยืนยันได้ว่า คำสอนของพุทธสำนักโยคจารย์สามารถรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นพุทธไว้ได้ โดยไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางความคิดของพราหมณ์ในสมัยอุปนิษัต อาจกล่าวได้ว่า ข้อโจมตีในเรื่อง ความมีอยู่อย่างเที่ยงแท้ถาวร (สัสสตวาท) ของจิตในโยคจารย์ขาดน้ำหนักเพียงพอ

จากที่จะได้ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้นพบว่า มีการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบเนื้อหาในลัทธิถาวตารสูตรกับแนวคิดในพุทธปรัชญาเถรวาทซึ่งต่างก็มีเป้าหมายมุ่งสู่นิพพานเช่นเดียวกัน และยังมีการศึกษาเทียบเคียงแนวคิดเรื่องอาลยวิญญูณกับภวังคจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทว่าเป็นสิ่งเดียวกัน การศึกษาการบรรลุดรรมของเซนโดยเฉพาะนิกายรินไซ และการศึกษาการบรรลุดรรมในปริศนาธรรมหรือโกอาน นั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำลายอวิชชาและกิเลส เหมือนกันแต่แตกต่างกันในรายละเอียดหรือวิธีการปฏิบัติเท่านั้น ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับปราวฤตตินั้นยังไม่มี

การศึกษา เพียงแต่กล่าวว่า เป็นการพลิกกลับหรือหมุนกลับไปสู่จิตเดิมแท้ ทั้งนี้จากการศึกษาเบื้องต้นให้ทราบว่า แนวคิด ปราวุตติ ที่มีความหมายใกล้เคียงกับพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งหมายถึงการรื้อถอนอนุสัยกิเลส เป็นการตัดขาดเพื่อดับทุกข์ และเกิดกระบวนการในภวังคจิต และทราบความหมายของชาโตริหรือการบรรลุธรรมของเซนนั้นมีความหมายว่า การรู้แจ้งหรือตระหนักรู้จากอวิชชา และความแตกต่างประการหนึ่งก็คือ การบรรลุธรรมแบบเซนมุ่งเน้นจัดความรู้แบบอวิชชา แต่ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องกิเลสแต่อย่างใด จากความหมายและความแตกต่างของทั้งสองแนวคิด ทำให้ผู้วิจัยต้องการหาคำตอบในเรื่องความหมาย และบทบาทของ ปราวุตติและชาโตริ ทั้งนี้เพื่อค้นหาคำตอบว่า ทั้งสองมีความแตกต่างกันหรือไม่

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๗.๑ ทำให้ได้ทราบแนวคิดปราวุตติในลังกาวตารสูตร
- ๑.๗.๒ ทำให้ได้ทราบการบรรลุธรรมของเซน
- ๑.๗.๓ ทำให้ได้ทราบความแตกต่างระหว่างปราวุตติและการบรรลุธรรมของเซน
- ๑.๗.๔ ทำให้สามารถนำไปใช้ในการอธิบายแนวคิดของการบรรลุธรรมของเซนผ่านกรอบแนวคิดของพระพุทธศาสนาเถรวาทได้

บทที่ ๒

แนวคิด ปราวุตติ ในลัทธิเต๋า

ลัทธิเต๋า เป็นลัทธิที่สำคัญเล่มหนึ่งของ พุทธศาสนานิกายโยคจารและเซน สันนิษฐานว่า เขียนเมื่อราว พ.ศ.๙๖๓-๙๗๓ ซึ่งเป็นการรวบรวมคำสอนพอกพูนเข้ามาเรื่อยๆ ความสำคัญของลัทธิเต๋าประการหนึ่งก็คือ คำสอนนี้เป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา นิกายเซน ท่าน จิงเจีย (Ching-Chueh , พ.ศ.๑๓๐๐)กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “เซนกับคำสอนในลัทธิเต๋า เป็นอันเดียวกัน”^{๑๙} โดยมีคำสอนหลักก็คือ จิตเพียงสิ่งเดียวก่อให้เกิดกำเนิดทุกสิ่งและ กระบวนการทั้งหลาย ต้องเริ่มจากอภิปรัชญาอันนั้น แม้แต่การบรรลุนิพพานเองก็ตาม อภิปรัชญา หรืออีกคำเรียกคือจิตตสมาธิหรือจิตเดิมแท้ เป็นคำสอนที่เราจะพบเห็นได้อยู่บ่อยครั้งในวรรณกรรม ของเซน อีกทั้งความเป็นประสัสนหรือความบริสุทธิ์ของจิตก็มาจากแนวคิดโยคจารและคัมภีร์ต่างๆ ของมหายานรวมทั้งลัทธิเต๋าด้วย พุทธศาสนานิกายมหายาน มีแหล่งกำเนิดมาจากพุทธ ศาสนานิกายเถรวาท อย่างไม่ต้องสงสัย แต่มูลเหตุหรือเรื่องใดที่ทำให้ยังคงนับเป็นพุทธศาสนาได้ หลักฐานทางศาสนาที่สำคัญให้สืบสาว ราวเรื่องได้ก็คงเป็นคัมภีร์ที่บรรจุแก่นคำสอนของศาสนาเอาไว้ นั่นเอง ทั้งเถรวาทและมหายานแนวคิดทางอภิปรัชญาที่สำคัญแนวคิดหนึ่ง ก็คือ เรื่องจิต มโน วิญญาณซึ่งเราควรจะได้ทำความเข้าใจในเรื่องนี้ให้กระจ่างก่อนที่จำทำความเข้าใจเรื่องต่อไป ความสำคัญประการหนึ่งของลัทธิเต๋า ที่ ดี.ที.ซูซูกิ. กล่าวไว้ว่า

การมองโลกว่า เป็นตถตาหรือยถาภูต คือรับรู้เพียงว่า โลกเป็นเพียงผลผลิตของจิตเดิมแท้ ธรรมชาตินี้เป็นการเข้าใจว่า ทุกสิ่งไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาจากใคร หมายถึง มันไม่เกิด มันเป็นเพียง มายาและภาพลวงตา เป็นเพียงเงาสะท้อนออกมาจากจิตเดิมแท้ ในลัทธิเต๋านั้น กล่าวถึง สภาวะแห่งความรู้สึกเมื่อเกิดความจริงขึ้นภายในจิต เป็นสภาวะรู้แจ้ง ความเป็นจริงภายใน ตัวเอง ที่ไม่อาจบอกให้คนอื่นรู้ได้ด้วยวิธีใดๆ ไม่ว่าจะเป็นวิธีทางตรรกะวิทยา อภิปรัชญาหรือ

^{๑๙} ไคเซ็ต ไตดาโร ซูซูกิ, คัมภีร์มหายานลัทธิเต๋า, แปลโดย พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมา-ปญโญ) (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,๒๕๕๓), หน้า (๕).

จิตวิทยา แต่วิธีดังกล่าวก็มีความสำคัญ เพราะถ้าไม่มีวิธีเหล่านี้ การรู้ความจริงก็จะไม่เกิดประโยชน์แก่ใครๆเลย” ^{๒๐}

กล่าวโดยสรุปความมีอยู่มีอยู่ในฐานะทางอภิปรัชญา เข้าถึงได้ในลังกาวตารสูตร ได้กล่าวถึงกระบวนการทางจิตที่สำคัญ ที่เรียกว่า ปราวฤตติ โดยมีความหมายว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในจิต ซึ่งเกิดขึ้นในทันทีทันใด ดี.ที.ซูซูกิ. เรียกการเปลี่ยนแปลงแบบฉับพลันมีความคล้ายกับจิตวิทยาศาสนา ที่หมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางใจจากใจไปสู่อีกสภาพหนึ่งซึ่งหากจะเปรียบเทียบกับจิตวิทยาศาสนา แล้วขอบเขตของจิตวิทยานั้นดูจะแคบเกินไปอีกทั้งขอบเขตของจิตวิทยานั้นอยู่ที่แค่ใจเพียงสภาพของจิตสำนึก, จิตใต้สำนึกและจิตไร้สำนึกเพียงเท่านั้น ยังไม่สามารถค้นหาสาเหตุและกำจัดเหตุแห่งทุกข์ได้ ดังคำกล่าวของ ดี.ที.ซูซูกิ. ที่ว่า

ปราวฤตติ ที่ปรากฏอยู่ในลังกาวตารสูตรนั้น เกิดขึ้นในอาลยวิญญาน หรือจิตที่สะสมของสรรพสิ่ง ซึ่งเชื่อกันว่า ดำรงอยู่เบื้องหลังวิญญานเชิงประจักษ์ของแต่ละบุคคล อาลยวิญญานเป็นความมีอยู่เชิงอภิปรัชญาและไม่มีการวิเคราะห์เชิงจิตวิทยาใดๆที่จะเข้าถึงได้ ดังนั้น ปราวฤตติ ในอีกความหมายหนึ่งก็คือ การทำให้บริสุทธิ์ ^{๒๑}

ปราวฤตติ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในอาลยวิญญานหรือจิตเดิมแท้ ซึ่งเป็นการรับรู้ที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส จิตบริสุทธิ์ที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่งนี้เรียกว่า กลิษณะ ตามศัพท์แล้วหมายถึงมีกิเลสหรือหม่นหมองและการจะทำให้จิตใจสู่ความบริสุทธิ์ไม่หม่นหมองนั้นมีวิธีการขั้นตอนเป็นอย่างไร ผู้วิจัยจะได้กล่าวต่อไป แต่เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับแนวคิดปราวฤตติ ซึ่งเป็นของนิกายโยคจารณ์ จำเป็นจะต้องกล่าวถึงญาณวิทยาหรือพื้นฐานทางด้านการรับรู้ในลังกาวตารสูตร เป็นเบื้องต้นเพื่อสร้างความเข้าใจในเรื่องปราวฤตติต่อไป

^{๒๐} D.T.Suzuki **Studies in The Lankavatara Sutra**, (London and Boston : Routledge & Kegan Paul LTD, 1972), p.171.

^{๒๑} ไฉ่เต๋ ไตตาโร ซูซูกิ, **คัมภีร์มหายานลังกาวตารสูตร**, แปลโดย พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาบุญโญ), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,๒๕๕๓), หน้า (๗).

๒.๑ ญาณวิทยาในลัทธิเต๋า

ในการที่จะเข้าใจความหมายของพุทธศาสนายานทั้งหมดสิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจเป็นสิ่งแรกคือเรื่องทฤษฎีความรู้ ซึ่งในลัทธิเต๋านั้นแบ่งความรู้ออกเป็น ๒ ประเภทคือ ความคิดบริสุทธิ์ที่ไม่ปรุงแต่งคือโลกุตระปัญญาหรืออีกชื่อหนึ่งว่า นิรวิกัลปะ และความคิดปรุงแต่งหรือ วิกัลปะ และคำที่ปรากฏในลัทธิเต๋าคือการใช้แทนวิชาหรือปัญญาก็คือ อารยชญาณหรืออริยญาณ

ความรู้แบบแรกคือความรู้ที่ใช้เพื่อเข้าถึงสิ่งสูงสุดของปรากฏการณ์ ที่ติดตัวมาแต่กำเนิด อยู่เหนือความคิดปรุงแต่ง ความรู้แบบนี้ไม่สามารถแสดงออกเป็นคำพูดใดๆได้ ซึ่งในลัทธิเต๋ามีความสำคัญตรงที่ว่า การรู้แจ้งความจริงสูงสุดหรือจิตตมาตรนั้นต้องอาศัยอริยปัญญาหรือนิรวิกัลปะ โลกโกตตรญาณ

ความรู้แบบที่สองคือนิรวิกัลปะโลกุตระญาณ หรือแปลความหมายว่า การคิดปรุงแต่ง^{๒๒} ที่เกิดขึ้นเพราะมีการคิดแบบแยกสองอย่างออกเป็นคู่ อาทิ ขาวดำ สร้างทำลาย สังสารวัฏ นิพพาน เกิดตาย สิ่งต่างๆเรานั้นมนุษย์สร้างขึ้นมาเอง ไม่ใช่ลักษณะที่แท้จริง เมื่อความคิดเช่นนี้เกิดขึ้นเรื่อยๆ กลับกลายเป็น สิ่งสมก่อดัวเป็นवासนาจากนั้นก็เข้าเกาะกุมอาลัยวิญญานทำให้จิตใจของเราพรัมวจากความจริง

ความรู้ ๓ หรือสภาวะ ๓ ประเภท คือ^{๒๓} คำว่า สภาวะหมายถึงทรรณะ หรือความรู้ ที่มีต่อสิ่งที่ปรากฏอยู่ว่าถูกรู้เห็นด้วยความเข้าใจว่า มี ๓ สภาวะคือประเภทซึ่งในลัทธิเต๋าสอดคล้องกับแนวคิดของโยคอาจารย์ว่า

๑.ปริกัลปะ,ปริกัลปะชญาณ คือสภาวะที่หลงผิด ยึดถือในสิ่งที่หลายที่ปราศจากตัวตน ว่า มีตัวตน ไม่เที่ยงแท้ เที่ยงแท้ ไม่มีอยู่จริงว่า มีอยู่จริง หรือ ความรู้แบบมายา ปริกัลปะ หมายถึง สิ่งที่เราใช้ความคิดกำหนดเอาโดยภาพกว้าง โดยความหมายแล้วหมายถึง สิ่งที่เป็นเพียงความเพ้อฝัน ซึ่งไม่มีอยู่จริงทั้งโดยสัจฐานและคุณสมบัติ ปริกัลปะชญาณ คือความรู้ที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง หรืออาจเรียกว่า ความรู้แบบปริกัลปะชญาณนี้คือ จินตนาการบริสุทธิ์

^{๒๒} ไคเซต ไตดาโร ชูซูกิ คัมภีร์มหายานลัทธิเต๋าสอน, แปลโดย พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ) (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,๒๕๕๓), หน้า ๑๘.

^{๒๓} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), พุทธปรัชญาสาระและพัฒนการ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๒๙-๒๓๑.

๒.ปรตันตระ,ปรตันตัญญาณ ได้แก่สังขตธรรมต่างๆ จิต เจตสิก รูป ที่เกิดจากเหตุปัจจัย อนันตรปัจจัย อารัมมณปัจจัย อธิปัตติปัจจัย นั่นเอง กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าคือสังขตธรรมทั้งปวงที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยสิ่งหนึ่งสิ่งใด คือ พืชทั้งหลายในอาลยวิชญาณ หรือความรู้แบบสัมพัทธ์ ปรตันตระ แปลว่า อยู่ระหว่างสิ่งอื่นหมายถึงสิ่งที่อาศัยสิ่งอื่นเกิดขึ้นและอยู่ภายใต้เหตุและปัจจัย เท่ากับว่าเป็น สิ่งที่ไม่ได้อยู่จริง ดังนั้นปรตันตรัญญาณคือความรู้ที่เกิดจากความคิดปรุงแต่งของสิ่งที่ไม่ได้อยู่จริง ให้เห็นว่า มีอยู่จริง ซึ่งสอดคล้องกับเรื่องจิตและวัตถุ ดังนั้นความรู้ในแบบปรตันตะ(ปรตันตรัญญาณ)หมายถึง ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ เกิดประสาทสัมผัสทั้ง ๕ กระพากับอารมณ์ภายนอก มีความสมบูรณ์ เกือบจะทั้งหมดแต่ก็มีบางส่วนขาดหายไป ส่วนที่ขาดหายไปนี้เรียกว่า เวทนา,ความรู้สีก,

๓.ปรินิชปันนะ, ปรินิชปันนัญญาณ ได้แก่ อสังขตธรรม คือ นิพพาน และสภาพปรมัตถ์ของ สิ่งทั้งหลาย คือสภาพของสังขตธรรมที่ต้องเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และสภาพปรมัตถ์ที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตานี้ เป็นธรรมฐิติ ธรรมนิยาม ไม่มีใครสร้าง ไม่มีใครมาปรุงแต่ง กล่าวโดยสรุป ปรินิชปันนสภาวะ ได้แก่สภาพธรรมตามหลักไตรลักษณ์นั่นเอง หรือ ความรู้สมบูรณ์ ปรินิชปันนะ แปลว่า ถึงความกำหนดแน่นอน หมายถึงสิ่งที่มีความจริงแท้ ความจริงปรมัตถ์หรือ ตถตา มีลักษณะที่ บริสุทธิ ปราศจากความเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ปรินิชปันนัญญาณ หมายถึงความรู้แท้ที่เป็นองค์รวมหรือ เป็นฐานแห่งโลกและชีวิต ไม่ใช่โลกแห่งจินตนาการและประสาทสัมผัส ปราศจากความคิดแบ่งแยก และอยู่ในจุดที่ทวิภาวะได้ถูกกำจัดไป เป็นที่รวมกันของผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้

ทั้งนี้องค์ประกอบของความรู้ที่ได้มานั้น โยคจารย์มีแนวคิดคล้ายคลึงกับพุทธปรัชญาเถรวาทมาก โดยเริ่มต้นที่อายตนะและองค์ประกอบทั้งภายนอกภายใน แต่ส่วนที่ต่างกันคือกลิขภูมิโนวิชญาณและอาลยวิชญาณ ซึ่งให้ความหมายว่า กลิขภูมิโนวิชญาณนั้นเกิดจากการที่มโนทริยเข้าไปยึด วิชญาณอย่างหนึ่งทำให้วิชญาณที่ถูกยึดนั้นได้ชื่อว่า อาลยวิชญาณและมโนทริยตัวที่ยึดนั้นได้ชื่อว่ากลิขภูมิโนวิชญาณ และความหมายของอาลยวิชญาณก็คือสภาพที่กลิขภูมิโนวิชญาณเข้าไปยึดครอง

กล่าวโดยสรุปแนวคิดสำคัญหลักในลังกาวตารสูตรนั้น เป็นแนวคิดที่พัฒนาต่อมาจากพุทธปรัชญาเถรวาทดั้งเดิม แต่อธิบายขยายความเรื่องจิตให้มีความหมายกว้างขวางยิ่งขึ้น และที่สำคัญคือ ด้านญาณวิทยาของพุทธปรัชญาโยคจารย์นั้น ความรู้ขั้นสูงสุดคือปรินิชปันนะเป็นความจริงในระดับ ปรมัตถ์คือความรู้บริสุทธิ์ มีลักษณะเป็นวิชาในหลักปฏิบัติจนอุปมาอุปไมยได้ คือเป็นความรู้ที่เปลี่ยน

วิญญาน ๕ ให้ไม่มีอาสวะ, เปลี่ยนมโนวิญญานให้ไม่มีอาสวะ, เปลี่ยนกลียกมโนวิญญานให้ไม่มีอาสวะ, เปลี่ยนอาลัยวิญญานหรืออวัจจิตให้ไม่มีอาสวะ ซึ่งก็เท่ากับว่าญาณวิทยาหรือความรู้ขั้นสูงสุดของโยคจารในลัทธิถนารสูตรนั้นเป็นความรู้ที่ถอนหรือทำให้ไม่ให้เกิดกิเลสในจิตใจเราได้นั่นเอง ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท

๒.๒ ความหมายของปราวุตติ

การทำจิตใจให้บริสุทธิ์หรือการพลิกกลับของจิต (ปราวุตติ) ลัทธิถนารสูตรและวรรณคดีมหายานอื่นๆ กล่าวถึงกระบวนการสำคัญที่เรียกกันว่า ปราวุตติ โดยคำแล้วความหมายนี้แปลว่าการกลับกลาย, การหมุนกลับหรือการเปลี่ยนแปลง และมีหลายท่านใช้คำว่าปฏิวัติ ซึ่งมีลักษณะเกิดขึ้นในทันทีทันใด เมื่อแยกศัพท์แล้วจะให้ความหมายว่า ปรา (เป็นอุปสรรค) แปลว่า ทั่ว หรือ กลับความ การกลับของคำหรือถ้อยความ ส่วนคำว่า วุต + ตี (เป็นปัจจัย) ในนาม วุตติ แปลว่า ประพตติ , หมุนไปทั่ว หรือการหมุนกลับของจิต รวมความได้ว่า การหมุนกลับไปหาที่เดิมหรือ การพลิกกลับ

เมื่อได้ทราบที่มาของศัพท์แล้ว ต่อไปนี้เราจะพิจารณาว่า คำและความหมายของปราวุตติ นั้น ปรากฏอยู่ในลัทธิถนารสูตร ตอนใดบ้าง และจะได้พิจารณาความหมายเป็นลำดับต่อไป โดยผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงหัวข้อ ปราวุตติ ก่อนจากนั้นจะได้นำเสนอความคิดเห็นของผู้วิจัยในแต่ละหัวข้อ

ลัทธิถนารสูตร บทที่ ๒ ว่าด้วย ประมวลสรรพธรรม

พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้เข้าถึงสภาวะแห่งความไม่มีภาพจินตนาการ ซึ่งเป็นจุดที่จะมองเห็นความจริงแห่งจิตตมาตร บรรลุถึงภูมิแห่งปารมิตาและกันตัวเองให้อยู่ห่างจากความคิดเกี่ยวกับกำเนิด กรรม และวินัย ย่อมจะบรรลุสมาธิ วัชรพิมพ์โพมะสมาธิ ซึ่งสอดคล้องกับตถาคตกาย และ ตถตา มหามติหลังจากการที่ก่อให้เกิดความหมุนกลับ(ปฏิวัติ)ในตำแหน่งของวิญญานทั้งหลาย พระโพธิสัตว์เหล่านั้นย่อมจะรู้แจ้งตถาคตกายตามลำดับ ^{๒๔}

จากข้อความข้างต้น อธิบายได้ว่า สภาวะที่ไม่มีภาพจินตนาการ ปราศจากการใช้ความคิดนั้น หากมองในความหมายของเถรวาทแล้วก็หมายถึงสภาพของวิชา คือความรู้แจ้งเห็นจริงในทุกข์

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน., ๒/๗/๖๖.

ทั้งนี้ก็คือรูปและนามแล้วเราก็จะมองเห็นจิตในจิตจริงๆ ปราศจากการปรุงแต่ง ออกจากความคิดที่ว่า การเกิด,กรรม,วินัยหรือศีล ย่อมจะบรรลुสมาธิ วัชรวิงโพปมะ ซึ่งจะได้อภิญญา ๖ สอดคล้องกับ แนวคิดเรื่องการปฏิบัติสมณะสมาธิที่เป้าหมายคือการได้ฤทธิ์และกำจัดกิเลสได้ด้วยการกดทับ ในที่นี้ ต้องเข้าใจว่าวิธีการปฏิบัติธรรมหรือสมณะภาวนานี้มีมาก่อนพุทธศาสนา และเป็นหนทางหนึ่งในการ บรรลุนิพพานซึ่งก็มีน้อยมาก อีกทั้งจำเป็นต้องอาศัยวิปัสสนาเป็นส่วนคู่ในการเข้าถึงนิพพานด้วย

“มหามติ ชนเหล่านี้ไม่รู้ข้อเท็จจริงว่า นิพพานคืออาลยวิญญูณ เป็นจุดเกิดการหมุนกลับ (ปฏิวัติ) โดยความรู้แจ้งในตน มหามติ เพราะเหตุนี้ชนเหล่านั้นผู้โง่เขลาจึงพูดถึงตริยาน แต่ไม่พูดถึง สภาพแห่งจิตมาตร ซึ่งเป็นดินแดนไม่มีจินตนาการ” ^{๒๕} เมื่อนิพพานหมายถึงอาลยวิญญูณ หรือ ภาวังคจิต เป็นจุดกำเนิดการหมุนกลับหรือการเปลี่ยนไปสู่ความรู้แจ้งในตัวเองมนุษย์ มัวแต่ลุ่มหลงอยู่กับเรื่องอื่นแทนที่จะสนใจเรื่องอาลยวิญญูณหรือภาวังคจิตที่เป็นสภาพหนึ่งเดียวกับนิพพาน ในหัวข้อนี้ ก็เท่ากับว่า เป็นการยืนยันว่า นิพพานมีอยู่ในอาลยวิญญูณหรือภาวังคจิตในพุทธศาสนาเถรวาท เป็น จุดเปลี่ยนที่สำคัญในการรู้แจ้งหรือวิชาทั้งนี้ก็หมายความว่า ไม่ใช่กำจัดอวิชชา แต่เป็นการกำจัด กิเลสอย่างละเอียดที่มีอยู่ในภาวังคจิตเรา

มีสัจจะภาวะซึ่งบรรลुได้โดยอาศัยอริยปัญญาอันเป็นเครื่องกระทำให้แจ้ง และปราศจาก สภาวะ ๒ อย่าง อย่างใดก็ตาม การคิดปรุงแต่งนี้ไม่ถูกต้อง มหามติ หลักแห่งพุทธศาสนามีดังนี้ คือเมื่อมีการปฏิวัติ(หมุนกลับ) ทางจิตในตนโดย อุตตรภาวะแห่งจิต มนัส และวิญญูณ โยคี เหล่านี้ย่อมสละทิ้งซึ่งการคิดปรุงแต่ง ^{๒๖}

อริยปัญญานั้น หมายถึงปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงหรือวิชา ในเบื้องต้นของวิปัสสนาญาณเป็น เรื่องการรู้แยกอุปนามออกจากกัน สภาวะว่ามีหรือไม่มี รูปนามอะไรมีหรือไม่มี เป็นเรื่องของการปรุง แต่ โดยแท้จริงแล้วตามวิชา เป็นเพียงการประชุมขององค์ประกอบที่ทำให้เกิดขึ้นเป็นเราเราตัวตน เมื่อมีความคิดที่เป็นวิชารู้ในเรื่องเหล่านี้ ไม่ว่าจะในชื่อเรียกว่า จิต มโน วิญญูณ หากทำให้เกิด ความรู้ที่ถูกต้องแล้วก็ไม่เลิกคิดเรื่องการปรุงแต่งตัวตน เรา เขา อีกต่อไป

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน., ๒/๑๘/๖๒/๗๙-๘๐.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน., ๒/๙๓/๑๐๐.

ในสมัยนั้น พระมหามติโพธิสัตว์ กราบทูลคำนี้กับพระผู้มีพระภาคอีกว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสถึงนิพพาน คำว่า นิพพานนี้หมายถึงอะไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมื่อสภาวะ วาสนาของวิญญูณทั้งหลาย รวมทั้งอาลัส มนัสและมโนวิญญูณ ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งวาสนา คือความคาดเดาที่ผิด เมื่อสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดดำเนินไปผ่านการหมุนกลับ(ปฏิวัติ) เราและพระพุทเจ้าทุกองค์ จึงประกาศว่า มีนิพพาน มรรคาและสภาวะแห่งนิพพานคือ ศูนย์ตา ซึ่งเป็นสภาพแห่งสัจภาวะ” ^{๒๗}

นิพพานในความหมายนี้ วิบากและกรรมทั้งหลายหรือการสะสมผลกรรมเป็นที่เกิดของนิพพาน นั้นเป็นความคิดที่ผิด แท้จริงแล้วเมื่อกิเลสหมดไป ก็ย่อมเข้าถึงนิพพาน เป็นสภาวะที่เป็นสัจจะอันสูงสุด

มหามติ อนึ่งเมื่อ มิจฉาทิฏฐิ คิดปรุงแต่งโดยพวกคนพาลจึงมีการแสดงตัวออกมา หลากหลายของวัตถุ ซึ่งทำให้เกิดการยืนยันว่า “นี่เป็นอย่างนี้ ไม่เป็นอย่างอื่น” จากนั้น ย่อมเกิดโคตรของสังสารวัฏฏ มหามติ เพราะเหตุนี้ มิจฉาทิฏฐิจึงถูกคิดปรุงแต่งโดยพวกคนพาลเหมือนอย่างที่ยุทธชาตบรรยายกัน และมิจฉาทิฏฐินี้ จะว่าเป็นจริงก็มีใช่ ไม่จริงก็มีใช่ มหามติดังนั้นมิจฉาทิฏฐิที่บัณฑิตคิดปรุงแต่งจึงหมุนกลับไปสู่ตถตา โดยอาศัยการหมุนกลับ(ปฏิวัติ)ของจิต มนัส มโนวิญญูณ กระบวนการให้เหตุผลที่ผิด วาสนาภาวะ ๓ และธรรม ๕ ที่เกิดขึ้นในบัณฑิต มหามติดังนั้นจึงมีคำกล่าวดังนี้ว่า “ตถตาคือจิตที่หลุดพ้น” มหามติความหมายของคำนี้ ดังที่เราได้แสดงไว้แจ่มแจ้งแล้วนั้นคือ “คำว่า การละ การคิดปรุงแต่งทั้งหมด” หมายถึงโดยการละการคิดปรุงแต่ง^{๒๘}

ความคิดเห็นที่ผิด หรือวิชาได้รับการกล่าวถึงบ่อยมากในลังกาวตารสูตรอีกทั้ง ความคิดที่ว่า ต้องเป็นอย่างนี้ อย่างนั้น โดยเกิดจากความเชื่อหรือแนวคิดที่ได้รับการบอกต่อมาหรือมิจฉาทิฏฐิ นั้นย่อมเป็นที่เกิดของวงจรปฏิเสธสมุบาท คือภพชาติ ขรา มรณะหรือวงจรแห่งทุกข์ ดังนั้นการบรรลุถึงปราชญ์ตนั้นต้องกลับไป ที่ ภาวะ ๓ ธรรม ๕ อันประกอบไปด้วย ภาวะ ๓ ประกอบไปด้วย ๑.สภาวะที่หลงผิด เห็นผิดไปตามความเชื่อ เกี่ยวกับเรื่องตัวตนเราเขา ๒.ภาวะที่เป็นสังขตธรรม ได้แก่

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน., ๒/๓๘/๑๐๔.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน., ๒/๔๓/๑๑๐.

จิต เจตสิก รูป ที่เป็นมาจากปัจจัยทั้งหลาย และ ๓.อสังขตธรรมซึ่งได้แก่นิพพาน ส่วนธรรม ๕ ได้แก่ ๑.นาม คือ คำเรียกคนสัตว์ เพื่อให้จำได้ หมายถึง, ๒.นิमित คือสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ, ๓.การเห็น การให้ความหมายสิ่งที่รับรู้ด้วยอายตนะทั้ง ๖, ๔.ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ให้รู้ ว่าสิ่งที่เรียกขานนั้นเป็นเพียงนามสมมุติ, ๕.ความเป็นเช่นนั้นเอง ความสงบไม่หวั่นไหวในนามรูป

จะเห็นได้ว่า ในหัวข้อธรรม ๕ นั้น หัวข้อที่ ๑,๒,๓ เป็นเรื่องที่เป็นเกี่ยวกับการเห็นผิดจากความเป็นจริง ส่วนหัวข้อธรรมที่ ๔,๕ นั้นเป็นการละทิ้งความเห็นผิด เข้าสู่ความเห็นแจ้งตามลำดับ จะเห็นได้ว่า แนวความคิดเรื่องปราวฤตติในลังกาวตารสูตร เน้นย้ำอยู่ในเรื่องของวิชาหรือความรู้ที่เป็นจริงที่โลก และความจริงที่เน้นย้ำนี้ก็สอดคล้องกับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาทนั่นคือ เรื่องวิชาความรู้ที่เป็นความเกี่ยวกับเรื่องทุกขนั้นเอง

และในบทที่ ๖ ซึ่งว่าด้วย ขณิกตา

แต่เมื่อไม่เกิดการปฏิวัติ(หมุนกลับ)ในอalayavijñāna ที่รู้กันโดยชื่อว่า ตถาคตครรร์ วิญญูณ อีก ๗ ประการย่อมไม่หยุดวิวัฒนาการ เพราะเหตุใด เพราะวิวัฒนาการแห่งวิญญูณทั้งหลาย ขึ้นอยู่กับเหตุนี้ แต่เหตุนี้ไม่ใช่วิสัยของพระสาวก พระปัจเจกพุทธและเหล่าชนผู้ประพฤตินอนอยู่ในข้อปฏิบัติของเจ้าลัทธิ เนื่องจากพระสาวกเป็นต้นเหล่านั้นรู้เฉพาะความไม่มีอัตตาของอัตตา เนื่องจากพวกเธอยอมรับเฉพาะปัจเจกภาวะและสากล ภาวะของขันธ ธาตุ อายตนะ ตถาคตครรร์จึงวิวัฒนาการไป เมื่อบุคคลบรรลุความรู้แจ้งธรรม ๕ สภาวะ ๓ และความเป็นอนัตตาของสรรพสิ่ง ตถาคตครรร์จึงจะสงบนิ่ง พระโพธิสัตว์จะไม่ถูกเจ้าลัทธิผู้ยึดถือทิฏฐิต่างๆ ชักนำไปนอกเส้นทางสู่โพธิญาณ ก็โดยการทำให้เกิดการปฏิวัติในพัฒนาการต่อเนื่องแห่งภูมิแต่ละชั้น ดังนั้นเมื่อทำตนให้ดำรงมั่นอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชั้นจน^{๒๙}

สาเหตุที่ไม่มีการพลิกกลับหรือตัดขาดกิเลสในภวังคจิตหรืออalayavijñāna นั้น เพราะการเกิดขึ้นของวิญญูณ เกิดจากอวิชาหรือความรู้ในทุขอริยสัจ อีกทั้งสาเหตุที่ทำให้อยู่ในวิญญูณสังสารนั้นเนื่องมาจากความเห็นเรื่องอัตตาและภาวะของ ขันธ ๕ และอายตนะ วงจรแห่งทุกข์จึงพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง แต่เมื่อได้รู้แจ้งหรือเข้าถึงใน ธรรม ๕ สภาวะ ๓ แล้ว ก็จะไม่ถูกชักจูงจากลัทธิอื่น และเมื่อเดินทางถูกต้องแล้วก็จะทำให้เข้าถึงนิพพาน ในหัวข้อนี้ กล่าวถึงการเกิดการลงเลสงสัย

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, ๖/๘๒/๒๒๑/๑๙๒.

ในวิธีคิดเกี่ยวกับความมีอยู่และความไม่มีอยู่ของนิพพาน ทั้งนี้ก่อให้เกิดทุกข์ทั้งๆที่เป็นเรื่องที่เราควรทำความเข้าใจ แต่เมื่อใดเดินทางตามทางของปราชญ์แล้วย่อมรู้แจ้ง มีวิเศษ เห็นถึงความเป็นอนัตตา

บท สคาถกัม เป็นบทสุดท้ายของคัมภีร์ มีการสันนิษฐานว่า มีการเพิ่มเข้ามาภายหลังกล่าวว่า

“เมื่อ “การหมุนกลับ”(ปฏิวัติ)” เกิดขึ้นในจิต บุคคลก็อาศัยอยู่ในปราสาทรูปดอกบัวอย่างถาวร ซึ่งเกิดจากวิสัยแห่งมายา”^{๓๐} เมื่อมีการหมุนกลับหรือพลิกกลับด้วยความรู้ที่ถูกต้อง และเหตุการณ์นั้นก็เกิดขึ้นในจิต เราก็จะบรรลุธรรมได้เข้าถึงพุทธะภาวะได้นั่นเอง ในที่นี้อาจหมายถึงนิพพานด้วย ขณะเดียวกันก็ได้ปรากฏข้อสงสัยประการหนึ่งว่า เมื่อเกิดการหมุนกลับแล้วคำอุปมาอุปไมยที่ว่า บุคคลอาศัยอยู่ในดอกบัวอย่างถาวรนั้น อาจหมายถึงการตรัสรู้ซึ่งในแง่นี้ พุทธศาสนมหายานให้ความสำคัญกับเรื่องการตรัสรู้มากกว่าเรื่องนิพพาน เนื่องจากต้องช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้ก่อนที่จะเข้าถึงนิพพาน

“เมื่อหนึ่งพีชะถูกทำให้บริสุทธิ์ ย่อมจะมีการหมุนไปเป็นสภาวะแห่งอพีชะ ความเหมือนมาจากความไม่คิดปรุงแต่ง ความเกิด(ชาติ)และความวุ่นวายทั้งหลายย่อมมาจากความงอกงามเพิ่มพูนจากนั้นก็มีความหลากหลายแห่งพีชะ ดังนั้นจึงชื่อว่า สรรพพีชะ”^{๓๑} พีชะ ในความหมายหนึ่งคือที่เก็บรวบรวมสะสมหรือวิบาก เมื่อเราสร้างแต่กรรมดีผลสะสมย่อมเป็นกรรมที่ดี มากขึ้นเรื่อยๆก็จะสะสมจนกลายเป็นพลังผลักดันให้เกิดการหมุนกลับ กรรมดีหรือการกระทำดีย่อมมาจากความคิดที่ถูกต้องหรือบริสุทธิ์ไม่ถูกปรุงแต่ง

“สัมพัทธวิญญานเกิดขึ้นในที่ ที่มีบางสิ่งซึ่งเหมือนกับโลกภายนอก อุดตาริขฐานอยู่ในวิสัยแห่งตถตา เมื่อเกิดการหมุนกลับ(ปราชญ์)จึงมีสภาพแห่งความไร้มายา ซึ่งเป็นวิสัยของบัณฑิต”^{๓๒} ความสัมพันธ์ของวิญญานหรือจิตเกิดจากรามุ่งคิดปรุงแต่งนั่นเอง แต่ความจริงสูงสุดหรือนิพพานอยู่ในภาวะของอาลยวิญญานนั่นเอง เมื่อเกิดการหมุนกลับหรือพลิก จึงพ้นจากความคิดปรุงแต่งหรือมายา

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, สคาถกัม, ๒๖๖/๑๗/๒๒๔.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, สคาถกัม, ๒๗๕/๘๔/๒๓๐.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, สคาถกัม, ๒๘๔/๑๔๘/๒๓๕.

“เมื่อจิตปฐวีติในสัตว์ทั้งหลาย พวกเขาย่อมจะบรรลุสมาธิที่เรียกว่า มาโยปมา (maya like) มโนมัยกาย ภูมิ ๑๐ และอัตตาทิโตย (self mastery)”^{๓๓} เมื่อเกิดปราวฤตติในจิตแล้ว ก็จะระดับของสมาธิที่เรียกว่า รู้แจ้งเห็นจริงได้ด้วยตนเอง ทั้งนี้ในความหมายของคำว่า อัตตาทิโตยนั้นมีคำที่ใช้ในภาษาสันสกฤตว่า วจิตา

“เมื่อเกิดการปฐวีติขึ้นที่ฐานแห่งจิตวิญญาณ มนุษย์ย่อมกลายเป็นเพชรหลากสี เขาทำกรรมอันประกอบด้วยเมตตาแก่สัตว์มีชีวิต ในทำนองเดียวกับดวงจันทร์สะท้อนตัวเองในน้ำ”^{๓๔} ข้อความนี้ให้ความหมายได้ว่า เมื่อเกิดการพลิกกลับในฐานจิตใจหรือภวังคจิตแล้ว เราก็จะเข้าถึงนิพพาน ด้วยสภาวะเช่นนี้จะทำให้กลับกลายเป็นคนที่มีเมตตาแก่เพื่อนมนุษย์ เช่นคนมีเมตตาก็ย่อมสะท้อนความเมตตาออกมาทางกายกรรม วจีกรรมและมโนกรรมด้วยเช่นกัน

“เมื่อมีการปฐวีติ(หมุนกลับ)จากการคิดปรุงแต่ง บุคคลย่อมเคลื่อนไปจากความตายและความแตกทำลาย ขอให้เขาแสดงธรรมว่าด้วยสัจธรรมของบุคคลผู้หลุดพ้น ซึ่งเป็นเหมือนเขากระต่ายและเหมือนเพชรหลากสี”^{๓๕} เมื่อเกิดการพลิกกลับจากความคิดที่ปรุงแต่งแล้ว ย่อมจะพ้นจากทศณะในเรื่องชาติหน้าชาตินี้ และด้วยเหตุเช่นนี้ทำให้การแสดงทางวจีกรรมของเขาจึงเป็นสิ่งที่มีความและเป็นความจริง นั่นคือธรรมอันสูงสุด

ความหมายโดยรวมกล่าวว่าปราวฤตตินั้น เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ทำให้บุคคลอยู่พ้นจากมายาภาพได้สมาธิที่เรียกว่า มโยปมาสมาธิ และเมื่อเข้าถึงแล้วการกระทำใดๆก็กระทำด้วยกริยา มีเมตตาต่อสัตว์ทั้งปวง และจากข้อความที่ปรากฏในลังกาวตารสูตรนั้นเราพอจะ กล่าวถึงความหมายได้ว่า ตามคำ ปราวฤตติ นั้นมีความหมาย ว่า หมุนกลับ หรือ พลิกกลับ ดี.ที.ชูชุกิ. ให้ความเห็นว่า ปราวฤตตินั้นเป็นเหตุการณ์ทางเชิงจิตวิทยาที่สำคัญเรียกว่า การปฐวีติที่เกิดในออลยวิญญาณหรือภวังคจิต

ปราวฤตติ ในลังกาวตารสูตรและในวรรณคดีมหายานอื่นๆนั้นคำว่า ปฐวีติหรือปราวฤตติ แปลว่า การหมุนกลับหรือเปลี่ยนแปลง ในทางวิชาการมันเป็นการเปลี่ยนแปลงทางจิตวิทยาหรือการเปลี่ยนรูปลักษณะทางจิตที่เกิดขึ้นในใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการเกิดขึ้นในทันทีทันใด ในหนังสือ

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, สคาถกัม, ๓๑๒/๓๗๑/๒๕๓.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, สคาถกัม, ๓๗๕/๘๗๙/๒๙๒.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, สคาถกัม, ๓๗๕/๘๘๐/ ๒๙๒.

ศึกษาลัทธิลัทธิเต๋า ดิ.ที. ซูซูกิ. เรียกเหตุการณ์นี้ว่า การหมุนกลับอย่างฉับพลันและให้ความหมายเพิ่มเติมอีกว่า “ปฏิวัติในลัทธิลัทธิเต๋านั้นเกิดขึ้นในอภิปรัชญา หรือจิตที่สะสมสรรพสิ่งซึ่งเชื่อกันว่าดำรงอยู่เบื้องหลังวิญญาณเชิงประจักษ์ของแต่ละบุคคล อาละเยเป็นความมีอยู่เชิงอภิปรัชญา และไม่มีการวิเคราะห์เชิงจิตวิทยาใดๆ จะสามารถจะเข้าถึงได้” ^{๓๖}

การอธิบายความของ ดิ.ที.ซูซูกิ. นัยแรกเห็นว่า ปราวฤตตินั้นเป็นเหตุการณ์ทางจิตวิทยา แต่ในเรื่องเดียวกันเป็นเรื่องของอภิปรัชญา ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า ความเข้าใจนี้อาจจะสร้างความคลาดเคลื่อนสำหรับผู้ที่ไม่เข้าใจความคิดหลักของมหายาน ดิ.ที.ซูซูกิ. ให้ความเห็นเพิ่มเติมอีกว่า ความหมายของ ปราวฤตติ นั้น “เป็นประสบการณ์ไม่ใช่ความเข้าใจ” เป็นการชัดเจนว่า ปราวฤตตินั้นเป็นเรื่องของประสบการณ์ที่จะได้จากการฝึกฝนอบรม ซึ่งในทฤษฎีของพุทธปรัชญานั้นซึ่งก็หมายถึงการทำทั้งวิปัสสนาและสมณะสมาธิ ปราวฤตติ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในอภิปรัชญา หรือในอีกชื่อหนึ่งว่า จิตเดิมแท้ ซึ่งมีอยู่เหนือความรู้ทางประสาทสัมผัส เท่ากับเป็นการยอมรับอย่างหนึ่งว่า เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในทางอภิปรัชญาซึ่งเป็นผลคือสภาวะ แต่ต้องผ่านทั้งญาณวิทยา คือความรู้ที่ถูกต้องรวมถึงการฝึกฝนผ่านหลักทั้งศีล สมาธิ และปัญญา

แต่สำหรับการอธิบายความของ ดิ.ที.ซูซูกิ แล้วผู้วิจัยคิดว่า การวิเคราะห์ดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนามหายานคือแนวคิดที่เห็นว่า นิพพานไม่ใช่สาระสำคัญแต่มุ่งเน้นคือเมตตาและกรุณาต่อเพื่อนมนุษย์เป็นกิจที่สำคัญกว่า อีกทั้งการรู้แจ้งหรือตรัสรู้สำคัญกว่านิพพาน และการให้ความสำคัญของคำว่านิพพานเป็นเหมือนการรู้หรือตรัสรู้ แต่ไม่ใช่นิพพานแบบเถรวาท รวมถึงแนวคิดเกี่ยวกับนิพพานและสังสารวัฏที่เป็นสิ่งเดียวกันและอยู่ในชีวิตมนุษย์ธรรมดา ซึ่งเป็นแนวคิดตรงกันข้ามกับพุทธปรัชญาเถรวาทอย่างสิ้นเชิง

สิ่งที่เรารู้โดยทั่วไปว่า “อาละเย” ก็คือการที่มันทำงานผ่านทางจิตเชิงสัมพันธ มหายานเรียกอาละเยนี้ว่า เป็นสิ่งเร้าหมอง(กลียุณโนวิญญาณ)และบอกเราเพื่อที่จะได้รับการชำระล้างให้สะอาดจากสิ่งที่เร้าหมองนี้ เพื่อที่จะได้ประสพกับการหมุนกลับ เพื่อการบรรลุสัจภาวะสูงสุดต่อไป ทั้งนี้

^{๓๖} D.T.Suzuki, *Outlines of Mahayana Buddhism*, (New York : Harper Torchbooks Harper & Row Publishers, 1968), p.349–350 .

ผู้วิจัยเห็นด้วยกับแนวคิดที่ว่า “การบรรลุนิพพานเกิดขึ้นได้ก็โดยการพลิกหมุนอภยวิญญานซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า “อภยวิญญาน” แปลว่า การถอนรากอภย”^{๓๗} ซึ่งเท่ากับว่าเป็นตัดเสียสิ่งที่ผูกพันนั่นก็คือกิเลสที่ละเอียดที่สุดที่อยู่ในภวังคจิตหรืออนุสัย และวิธีการจะรื้อถอนนั่นก็ต้องใช้วิชาหรือความรู้ที่บริสุทธิ์ในการมองเห็นความจริง

ดังนั้นการหมุนกลับหรือปฏิวัติในอีกความหมายหนึ่งก็คือการทำให้บริสุทธิ์ หรือกลับสู่จิตเดิมแท้หรือจิตประภัสสร ในพุทธศาสนามีคำอธิบายที่ใช้กันมากก็คือ ความบริสุทธิ์ ความเป็นอิสระจากกิเลสเครื่องย้อมทั้งปวง หมายความว่า อภยจะถูกชำระล้างโดยสิ้นเชิงจากการพอกพูน เมื่อเราพิจารณาการให้ความหมายเกี่ยวกับจิตเดิมแท้แบบนี้ ก็จะทำให้เห็นความสอดคล้องในแนวคิดมากขึ้น แต่สิ่งที่ควรพิจารณาต่อไปคือการพิจารณาบริบทของการให้ความหมายว่าเป็นเช่นไร เหมือนดังเช่นที่ ดี.ที.ชูชุกี.ให้คำอธิบายเกี่ยวกับนิพพาน ซึ่งเป็นการให้ความหมายที่แตกต่างออกไปจากพุทธปรัชญาเถรวาท ไม่ใช่เรื่องที่ทำให้ความเข้าใจไม่ได้แต่เราควรทำความเข้าใจบริบทของมหายานด้วยว่าเป็นเช่นไร

ส่วนแนวคิดที่ว่า สังสารวัฏฏ์กับนิพพานเป็นสิ่งเดียวกัน ดูจะเป็นเรื่องที่ไม่เป็นที่คุ้นเคยของวิธีการคิดแบบเถรวาท แต่เมื่อเราพิจารณาอย่างจริงจังและพิจารณาความสอดคล้องกับหลักธรรมแล้ว ก็จะทำให้เรารู้ได้ว่า นิพพานนั้นอยู่ไม่ไกลเกินความสามารถของมนุษย์เลย เพียงแต่ว่าเรามีวิชาและปัญญาเพื่อที่จะเข้าถึงได้อย่างไรนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญกว่า ในหัวข้อต่อไปผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงภวังคจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทเพราะจากข้อสรุปจากบทก่อนๆ ได้ทำให้เราทราบแล้วว่า อภยวิญญานในมหายานนั่นก็คือสิ่งเดียวกับภวังคจิตในเถรวาท และจากข้อวิเคราะห์ที่กล่าวไว้ในลังกาวตารสูตรว่า ปราวฤตตินั้นเกิดขึ้นในอภยวิญญานก็เท่ากับว่าเกิดในภวังคจิตนั่นเอง

๒.๓ บทบาทและหน้าที่คือการเข้าถึงนิพพาน

วิญญานตามความหมายที่ปรากฏในลังกาวตารสูตรนั้นทำหน้าที่อยู่ ๓ อย่างคือ

- ๑.ปราวฤตติ คือการทำหน้าที่ปรกติ มีลักษณะคือ เกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป เกิดนอกอภยวิญญาน

^{๓๗} ไคเซต ไตตาโร ชูชุกี, คัมภีร์มหายานลังกาวตารสูตร, แปลเรียบเรียง พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปัญญา) , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,๒๕๕๓), หน้า ๒๗.

๒.ลักษณะ,ชาติ คือการอยู่โดยปกติ ตามธรรมชาติ ภาพที่ปรากฏออกมาให้เห็น

๓.กรรม คือการทำหน้าที่ผลิตกรรมบางอย่างออกมา หรือการสร้างกรรม การกระทำ ให้ปรากฏ เป็นรอยประทับในกระบวนการคิด ความรู้สึก ^{๓๘}

จะเห็นได้ว่า การทำหน้าที่ทั้งสามอย่างนั้นมีลักษณะที่สำคัญคือการ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ซึ่งสอดคล้องกับวิญญานในทรรณะของพุทธปรัชญาเถรวาท โดยในลังกาวตารสูตรนั้นจะมีอยู่ ๒ รูปแบบคือ ปัญจะและลักษณะ ทั้งนี้เมื่อกระบวนการทั้งสามเกิดขึ้นคือ ปรวฤตติ ลักษณะ และกรรม สร้างเป็นรอยประทับหรือการกระทำเก็บไว้ในอาลัยวิญญานและการเป็นพลังแห่งวาสนา

ทั้งนี้มีการอธิบายอีกในรูปแบบหนึ่งคือ ปรวฤตติ ลักษณะหรือชาติ และกรรมนั้น ปรวฤตติ เป็นชื่อรวมสำหรับเรียกวินญานแต่ละอย่างที่เกิดขึ้นมาจากการอาลัยวิญญาน กรรมนั้นหมายถึงความสามารถของวิญญานในการทำหน้าที่ของตน ส่วนชาติ คือตัวตนหรือการเกิดของวิญญาน ซึ่งทำหน้าที่แล้วผ่านวิญญานทั้ง ๘ คือ จักขุวิญญาน,โสตวิญญาน,ฆานวิญญาน,ชีวหาวิญญาน,กายวิญญาน,มโนวิญญานและกลิขภูมิโนวิญญาน รวมถึงอาลัยวิญญานซึ่งความสำคัญของอาลัยวิญญานอยู่ตรงที่คอยเก็บผลจากวิญญานทั้ง ๖ ทำหน้าที่และบ่มเพาะให้กลายเป็นพลังนิสัยหรือวาสนาเพื่อก่อให้เกิดเป็นโลกและปรากฏการณ์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

๒.๓.๑ นิพพานในลังกาวตารสูตร

บทบาทและหน้าที่ของปรวฤตตินั้น ถือว่าเป็นกระบวนการบรรลุธรรมหรือตรัสรู้หรือ ซึ่งในทรรณะของพุทธปรัชญามหายานนั้น การบรรลุธรรมหรือตรัสรู้เป็นสิ่งที่สำคัญกว่านิพพาน ซึ่งหากจะกล่าวเพื่อสร้างความเข้าใจแล้ว ปรวฤตตินั้นหมายถึงการตรัสรู้ ส่วนนิพพานในความหมายของพุทธปรัชญาเถรวาทแล้วหมายถึงการดับขั้น แต่ในแนวคิดของมหายานแล้วการตรัสรู้หรือบรรลุธรรมสำคัญกว่านิพพานเนื่องจากมีคติเรื่องพระโพธิสัตว์กัมมายุ และในอีกความหมายหนึ่งก็คือ นิพพานก็หมายถึงการตรัสรู้ โดยไม่ต้องดับขั้น

^{๓๘} D.T.Suzuki , *Studies in The Lankavatara Sutra*, (London : Routledge & Kegan Paul , 1972), p.182-183.

กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ปราภวฤตติหรือการบรรลุธรรมหรือนิพพานในนัยของมหายานนั้นเป็นสภาวะที่สามารถบรรลุได้โดยฉับพลันทันใด เมื่อเงื่อนไขพร้อมคือบุคคลนั้นๆจะต้องรู้แจ้งในตนเอง (Inner Realisation) และสามารถจัดอวิชชาออกไปจนหมดสิ้นภายในจิตแล้วก็จะสามารถบรรลุธรรมหรือตรัสรู้ เท่ากับว่า เป็นเสมือนการกลับไปสู่จิตเดิมแท้ซึ่งบริสุทธิ์อยู่ สภาวะที่จิตเข้าไปสู่สภาวะจิตเดิมแท้มีคำที่ใช้เรียกในลังกาวตารสูตรว่า ปราภวฤตติ ดังข้อความในลังกาวตารสูตรที่ว่า “ เมื่อหนึ่งพีชะถูกทำให้บริสุทธิ์ ย่อมจะมีการหมุนไปเป็นสภาวะแห่งอพีชะ ความเหมือนมาจากความไม่คิดปรุงแต่ง ความเกิด(ชาติ)และความวุ่นวายทั้งหลายย่อมมาจาก ความมกกังมเพิ่มพูน จากนั้นก็มีความหลากหลายแห่งพีชะ ดังนั้นจึงเรียกว่า สรรพพีชะ”^{๓๙}

ตรงประโยคที่ว่า เมื่อหมุนกลับมาแล้ว เป็นจิตที่ไม่มีเชื้อ(อพีชะ) ผู้วิจัยขอให้ความหมายว่า หากเปรียบเทียบการบรรลุธรรมแล้วหรือมีสภาวะธรรมแล้วจะไม่มี การกลับมายังจุดเก่าหรือจุดเดิมอีก อาจเปรียบเทียบได้ว่า เมื่อเดินจากจุดเริ่มต้นตามแนวทางแห่งศีล สมาธิ ปัญญาเมื่อเกิดวิชาแล้วจะไม่ มีวันกลับไปยังจุดเริ่มต้นอีก มีแต่จะต่อไปข้างหน้าเพื่อถึงเป้าหมายแต่ผลสุดท้าย และในสภาวะที่เข้าสู่จิตเดิมแท้นั้นผู้วิจัยมีความเห็นว่า จำเป็นจะต้องมีการเป็นการหมุนแบบเกลียวสว่าน คือหมุนไปสู่สิ่งที่ ดีขึ้น จากหลักการที่ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นจำเป็นจะต้องมีการเติมเต็มแล้วขัดเกลาให้บริบูรณ์ จนกว่าจะถึงที่สุด หรือว่าเท่าที่จะทำได้ แต่จุดหมายปลายทางนั้นจะมาถึงในเมื่อไหร่่นั้นเป็นเรื่องของ วาสนาและบารมีที่สั่งสมมา ขณะเดียว ดี.ที.ซูซูกิ. ก็ได้กล่าวถึงสภาวะของนิพพานไว้ว่า

สภาวะของนิพพานในลังกาวตารสูตร เป็นภาวะของความว่าง ความว่างมีอยู่ประจำในธรรมชาติของทุกสิ่งและยังเป็นสภาวะแห่งความรู้แจ้งหรือเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งต่อธรรมชาติที่แท้จริงของตนเอง ซึ่งจะบรรลุได้ด้วยอุตมปัญญาหรืออารยญาณ นิพพานไม่มีรูปร่าง ไม่เกิด ไม่ตาย จะเข้าใจได้ด้วยการเห็น ตถตา คือความเป็นเช่นนั้นเอง(ยถาภูตทรสนะ) ซึ่งเป็นความจริงของโลกว่า ว่างเปล่า ไม่เกิด ไม่มีภาวะเป็นคู่ และไม่มีแก่นสาร ^{๔๐}

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน., สคาถกัม ,๒๗๕/๘๔/ ๒๓๐.

^{๔๐} D.T.Suzuki , *Studies in The Lankavatara Sutra*, (London : Routledge & Kegan Paul , 1972), p.128.

กล่าวได้ว่านิพพานของ ดี.ที.ซูซูกิ. หรืออีกนัยยะหนึ่งที่ว่า มนุษย์เราไม่จำเป็นต้องถึงนิพพาน(ตามนัยของเถรวาท) เพียงแต่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องอาลัยวิชญาณหรือจิตมาตร เพื่อการกลับเข้าไปสู่จิตเดิมแท้ เพียงเท่านี้ก็เท่ากับบรรลุถึงปรารุตติหรือเข้าถึงนิพพานแล้ว และเมื่อมาถึงจุดนี้ก็จะทำให้หมดความสงสัยในเรื่องสังสารวัฏและนิพพาน เพราะว่าทั้งสองคือสิ่งเดียวกัน นิพพานเป็นสภาวะแห่งความว่าง ไม่มีแก่นสาร ไม่เกิด ไม่ดับ แต่มีอยู่เป็นสิ่งที่เดียวที่อยู่ในสังสารวัฏ

เมื่อกล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ นั้นเราย่อมคิดถึงสถานะว่ามีวิธีการในกระบวนการอย่างไร และหน้าที่คืออะไร ผู้วิจัยใครกล่าวว่า บทบาทของปรารุตตินั้นมีบทบาทในสถานะเป็นสภาวะบางอย่างในกระบวนการบรรลุธรรม ส่วนหน้าที่นั้นปรารุตติเป็นเสมือนจุดที่ผ่านก่อนไปเข้าถึงนิพพาน ซึ่งเป้าหมายสูงสุดในพุทธศาสนาไม่ว่าในนิกายใด โดยความหมายในพุทธศาสนาเถรวาทแล้วมีความหมายว่า สงบ เย็น และในลังกาวดารสูตรก็เช่นเดียวกันได้กล่าวถึงสภาวะของนิพพานไว้ด้วยเช่นกัน ดังในคาถาที่ว่า

มหามติ อนึ่ง เหล่าชนผู้หวาดกลัวทุกข์ อันเกิดจากการคิดปรุงแต่งระหว่างการเกิดกับการตาย
จึง แสวงหานิพพาน ย่อมไม่รู้ว่า เกิดกับตายและนิพพานไม่ได้แยกจากกัน และเมื่อรู้ว่า สรรพสิ่ง
ตกอยู่ภายใต้การคิดปรุงแต่งย่อมไม่มีความจริง จึงจินตนาการว่า นิพพานประกอบอยู่ภายใน
ความดับแห่งอายตนะภายในและภายนอกในอนาคต^{๔๑}

จากคาถาข้างต้น เมื่อถอดความมาแล้วก็จะได้ว่า การเกิดการตายนิพพานไม่ได้แยกจากกัน และอยู่ในจิตของเรานั้นเอง ทั้งนี้การแบ่งแยกเรื่องนิพพานและสังสารวัฏนั้นเกิดจากการคิดปรุงแต่งหรือวิชา ที่เกิดขึ้นทำให้เราเข้าใจผิดและแบ่งแยกออกเป็นทวิภาค ซึ่งแนวคิดแบ่งธรรมแยกขาดจากกันเป็นแนวคิดของเถรวาทที่ว่า นิพพานกับสังสารวัฏแยกขาดออกจากกัน อยู่คนละชุดความคิด และอยู่เหนือสภาวะ

มหามติ อนึ่ง เหล่าชนผู้หวาดกลัวทุกข์อันเกิดจากการคิดปรุงแต่งระหว่างการเกิดและการ
ตาย จึง แสวงหานิพพาน ย่อมไม่รู้ว่า เกิดกับตายและนิพพานไม่ได้แยกจากกัน และเมื่อรู้ว่า
สรรพสิ่งตกอยู่ภายใต้การคิดปรุงแต่งย่อมไม่มีความจริง จึงมีจินตนาการว่า นิพพาน ประกอบ
อยู่ในความดับอายตนะภายในและภายนอกในอนาคต มหามติ ชนเหล่านั้นไม่รู้ข้อเท็จจริงว่า

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน., ๒ /๑๘๘/ ๗๙.

นิพพานคืออาลยวิญญาน เป็นจุดเกิดการหมุนกลับ(ปฏิวัติ) โดยความรู้แจ้งในตน มหามติ เพราะเหตุนี้ เหล่าชนผู้โง่เขลาจึงพูดถึงตริยาน แต่ไม่พูดถึงสภาพแห่งจิตตมาตฺร ซึ่งเป็นแดนที่ไม่มีจินตนาการ มหามติ เพราะเหตุนี้ เหล่าชนผู้ไม่เข้าใจคำสอนของพระตถาคตทั้งหลายในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เพื่อของโลกภายนอก จึงเป็นเรื่องของจิต ย่อมยืนยันว่ามีโลกภายนอกซึ่งเป็นภาพของจิต ทำตัวให้วิ่งไปตามวงเวียนแห่งการเกิดและตาย^{๔๒}

คาถาส่วนนี้มีเนื้อความซ้ำกับคาถาแรกเหมือนกันแต่ข้อความที่อยู่ในคาถากลับให้ความหมายไปคนละแบบ คือ กล่าวย้าว่า นิพพานอยู่ในอาลยวิญญาน เกิดจากการรู้แจ้งภายในตน และไม่ต้องใช้จินตนาการและย้าอีกว่า โลกภายนอกเป็นเพียงมโนภาพของจิต ที่ทำให้เราต้องวนเวียนเกิดตายอยู่ทุกวันนี้ ลังกาวดารสูตรนับเป็นคัมภีร์ที่ลุ่มลึกอย่างยิ่ง เพราะหาเนื้อหาได้ถูกต่อเติมเพิ่มหลายครั้งอีกทั้ง การจำแนกเนื้อหาที่ไม่ได้เป็นไปตามระบบ ซึ่งหากมีการถอดเนื้อหาออกมาให้เป็นระบบแล้วจะน่าสนใจอย่างยิ่ง โดยแยกเป็นในเรื่อง ปัญญา ศีล และสมาธิ ซึ่งเป็นหลักใหญ่ของพุทธศาสนา ทั้งนี้ผู้วิจัยใคร่ขอสรุป สภาวะนิพพานในลังกาวดารสูตรว่า

นิพพานก็คืออาลยวิญญาน ซึ่งเป็นจุดกำเนิดการปฏิวัติเพราะรู้แจ้งภายในตนเป็นวิสัยหรืออาณานิเขตแห่งการรู้แจ้งตนโดยอริยปรัชญา อีสระจากความคิด แบ่งแยกเกี่ยวกับ อมตภาวะและอุจเฉทภาวะหรือ ภาวะและอภาวะ กล่าวอีกนัยหนึ่ง นิพพานคือความรู้แจ้งทวิภาวะแห่งวัตถุกับจิต การที่จะดำเนินไปสู่เป้าหมายนี้ได้โดยการปฏิบัติกรรมฐานอย่างสม่ำเสมอในขณะเดียวกับที่ปลุกโพธิจิตและพยายามให้กรุณาสำแดงตัวออกมา^{๔๓}

โดยความหมายก็คือ นิพพาน ก็ปรากฏอยู่ในอาลยวิญญานหรือภวังคจิตนั่นเอง แต่ทั้งนี้ตัวภวังคจิตนั้นมีกิเลสหรืออนุสัยที่ละเอียดอ่อนปกคลุมอยู่ แต่ในการแบ่งธรรมเป็นสองวิภาคคือสังขตะกับอสังขตะในเชิงวิชาการแล้วทำให้เกิดการตีความและความหมายแตกต่างกันออกไปหรือทำให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างนิพพานและสังสารวัฏ ก่อให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่าควรจะมีการแบ่งแยกการแบ่งธรรมออกเป็นสองวิภาคในเชิงวิชาการ แต่ในแง่ปฏิบัติแล้วทั้งสองนั้นต่างอยู่ใน

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน., ๒/๑๗/๗๙-๘๐.

^{๔๓} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), พุทธปรัชญาสาระและพัฒนการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓๕.

ส่วนเดียวกันแต่ต้องปลูกหรือทำวิชาให้แจ้งขึ้นมา น่าจะเป็นการอธิบายความที่ได้ความหมายยิ่งขึ้น และปราวฤตติ ก็มี เนื้อหาใกล้เคียงกับคำว่านิพพาน ดังคาถาที่ว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมื่อสภาวะ วาสนาของวิญญูณทั้งหลาย รวมทั้งอาลัย มนัสและ มโนวิญญูณ ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งวาสนา คือความคาดเดาที่ผิด เมื่อสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดได้กำเนินไป ผ่านการหมุนกลับ(ปฏิวัติ) เราและพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ จึงประกาศว่า มินิพพาน มรรคา และสภาวะแห่งนิพพานนี้คือศูนย์ตา ซึ่งเป็นสภาพแห่งสัจภาวะ มหามติ อนึ่งนิพพานเป็น ดินแดนแห่งความรู้แจ้งในตนที่ได้บรรลุได้ด้วยอริยปัญญา เป็นอิสระจากการคิดปรุงแต่ง เกี่ยวกับ สัสตภาวะกับอจุณทภาวะ ความมีกับความไม่มี.....อนึ่ง นิพพานที่พวกพระสาวกและ พระปัจเจกพุทธะเข้าใจกันเกิดจากการรู้จักปัจเจกลักษณ์และสามัญลักษณะ เกิดจากการปลีก ตัวจากคลุกคลีกับสังคม ไม่มีทศนะที่ผิดเกี่ยวกับโลกและไม่สร้างการคิดปรุงแต่ง นี่คือเรื่อง นิพพานของพระสาวกและปัจเจกพุทธะ ^{๔๔}

หลังจาก ปราวฤตติผ่านไปแล้ว จึงเข้าถึงสู่สภาวะนิพพาน ซึ่งเป็นความจริงแท้ เป็นที่ๆจะ บรรลุได้ก็ได้โดยปัญญา หรือ โลกุตตระปัญญา ไม่ใช่ความคิดที่ปรุงแต่ง ไม่ใช่สิ่งที่เกิดระหว่างความมี และความไม่มี นิพพานนั้นเกิดจากการใช้ปัญญาขั้นสูงเพื่อที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับ ปัจเจกลักษณ์หรือขันธ ๕ และ สามัญลักษณ์ หรือไตรลักษณ์ ทั้งนี้เกิดจากการหลีกจากสังคมเพื่อทำสมาธิเจริญวิปัสสนาทำให้ไม่มีแนวคิดที่ผิดๆเกี่ยวกับโลกอีกต่อไป

มหามติ ดังนั้นมีจฉาภิภูริที่บัณฑิตคิดปรุงแต่งจึงหมุนกลับเข้าไปสู่ตถตา โดยอาศัยการหมุน กลับ (ปฏิวัติ)ของจิต มนัส มโนวิญญูณ กระบวนการให้เหตุผลที่ผิด วาสนา สภาวะ ๓ ธรรม ๕ ซึ่งเกิดขึ้นในบัณฑิต มหามติ ดังนั้นจึงมีคำกล่าวดังนี้ว่า “ตถตาคือจิตที่หลุดพ้น” มหามติ ความหมายของคำนี้ ดังที่เราแสดงไว้แจ่มแจ้งแล้วนั้นคือคำว่า “การละการคิดปรุงแต่งทั้งหมด” หมายถึงโดยการละ การคิดปรุงแต่ง ^{๔๕}

ความคิดเห็นที่ผิดพลาดหรือเกิดจากการปรุงแต่ง เมื่อรู้ชัดแจ้งแล้วก็จะกลายเป็นวิชาที่ไม่ ปรุงแต่ง การพลิกกลับก็จะเกิดใน จิต มโน วิญญูณ โดยมีกระบวนการคือ สภาวะ ๓ และธรรม ๕

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน., ๒/๓๘/๑๐๔.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน., ๒/๔๓/๑๑๐.

เป็นสิ่งที่ควรทำให้ได้ เพราะเช่นนั้น ตถาคตคือนิพพาน ทั้งนี้ก็โดยการไม่ปรุงแต่งความคิด เห็นทุกอย่างตามเหตุปัจจัย ตามที่มันเป็นไปนั่นเอง ทั้งนี้ก็ต่อยอดแนวคิดคิดเรื่องนิพพานในลัทธิลัทธิเต๋าว่า “...ทัศนะของเราคือการกำจัดมโนวิญญูณที่คิดปรุงแต่ง นี้เรียกว่า นิพพาน”^{๔๖} ทั้งนี้กล่าวถึงนิพพานแล้วในพระสูตรของนักวิชาการทางศาสนา หลายท่านก็ได้ให้ความหมายถึงนิพพานในลัทธิลัทธิเต๋าหลายท่าน ดังที่ ดี.ที.ซูซูกิ. กล่าวถึงสภาวะของนิพพานไว้ว่า

เป็นสภาวะของความว่าง (Emptiness) ความว่างนี้มีอยู่ประจำในธรรมชาติของทุกสิ่ง และยังเป็นสภาวะแห่งความรู้แจ้งหรือเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งต่อธรรมชาติที่แท้จริงของตนเอง (Self Realisation) ซึ่งจะบรรลุได้ด้วยอุทมปัญญาหรืออารยญาณ (Supreme Wisdom) นิพพานไม่มีรูปร่างไม่เกิดและไม่ตาย จะเข้าใจได้ด้วยการเห็นตถตา คือความเป็นเช่นนั้นเอง (ยถาภูตธรรม) ซึ่งเป็นความจริงของโลกว่า ว่างเปล่า ไม่เกิด ไม่มีสภาวะเป็นคู่ และไม่มีแก่นสาร ^{๔๗}

คำนิยาม นิพพานของ ดี.ที.ซูซูกิ.กล่าวถึงความว่างว่าเป็นสภาวะของนิพพาน อีกทั้งยังบอกต่ออีกว่า ความว่างนี้เป็นเสมือนสภาวะแห่งความรู้แจ้งในตัวเอง ไม่มีรูปร่าง ไม่เกิดและไม่ตาย และวิธีการจะเข้าถึงก็ต้องใช้โลกุตระปัญญา เพื่อมองเห็นความจริงว่า โลกนี้ว่างเปล่า ไม่มีการเกิด ไม่มีการตาย ไม่มีการแบ่งแยกแบบเป็นคู่ตรงข้าม ซึ่งเป็นแนวคิดหลักของของมหายานทั้งหมดทุกนิกาย

๒.๓.๒ หนทางการเข้าถึงนิพพานในลัทธิลัทธิเต๋า

ในลัทธิลัทธิเต๋ามีคาถาบางบทที่กล่าวเกี่ยวกับการเข้าถึงนิพพานไว้ว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ในหลักคำสอนดั้งเดิมนั้น ย่อมไม่มีการคิดปรุงแต่ง (ปริกัลปิเต) มหามติ จงปล่อยให้พระโพธิสัตว์ปลีกตัวไปสู่ที่วิเวกโดยตัวเธอเอง ซึ่งเป็นที่ที่อาจพึงพิจารณาภายในตัวเอง ไม่ต้องเชื่อคนอื่น แต่อาศัยพุทธปัญญภายในของตนเอง เพื่อที่จะละมิจฉาภิภูติ

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน., ๒/๕๓/๑๒๒

^{๔๗} D.T.Suzuki., *Studies in The Lankavatara Sutra*, (London and Boston : Routledge & Kegan Paul LTD, 1972), p. 128.

และการคิดปรุงแต่ง สร้างความงอกงามและบำเพ็ญตนเพื่อเข้าถึงภูมิแห่งตถาคตภาวะในที่สุด
มหามติ นี่คือนิพพานหรือการรู้แจ้งที่แท้จริง(ภายใน)ที่จะพึงบรรลุได้โดยอาศัยอริยปญญา^{๔๘}

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าสอดคล้องกับการปฏิบัติสมาธิ คืออยู่ในที่สัปปายะ เพ่งพิจารณา
ตนเอง และอาศัยแต่เพียงปัญญาภายในตนเพื่อละความคิดปรุงแต่ง กล่าวไปแล้วก็ไม่ต่างการปฏิบัติ
แบบเถรวาทแต่อย่างใด แต่ส่วนหนึ่งเกี่ยวกับการปฏิบัติสมาธิก็คือ ทั้งนี้ในลังกาวตารสูตรกล่าวถึง
สมาธิไว้ว่า มาโยปมสมาธิ(Mayopamasamadhi) คือสมาธิที่รู้ว่า โลกอุปมาดังมายา(Maya) รู้ว่า โลก
ว่างเปล่าไร้แก่นสารทำให้หมดความยึดมั่นถือมั่น ถอนกิเลส ความไม่รู้และความเห็นแก่ตัวเสียได้ และ
สมาธิอีกแบบที่กล่าวถึงไว้คือ วัชรวิมพมสมาธิ(Vajravimbopamasamadhi) คือ การได้อภิญญา ๖
ทำให้มีฤทธิ์ต่างๆทั้งนี้เป็นไปเพื่อการช่วยเหลือสรรพสัตว์

จะเห็นได้ว่าในลังกาวตารสูตรกล่าวถึงสมาธิไว้ ๒ ชนิดคือมาโยปมสมาธิและวัชรวิมพม
สมาธิ หากกล่าวแล้วก็เหมือนกับหลักการเรื่องสมาธิในพุทธปรัชญาเถรวาทคือมีทั้งวิปัสสนาและสมถะ
สมาธิ และการบรรลุธรรมหรือ ปราวุตติ ที่ปรากฏในลังกาวตารสูตรนั้น เป็นเรื่องของความรู้หรือ
วิชา ซึ่งในลังกาวตารสูตรเน้นความรู้ความจริงอย่างที่เป็นจริง

การที่จะเข้าถึงนิพพานหรือบรรลุธรรมนั้น มีการเรียกใช้คำนี้ว่า อุปกรณ์เพื่อการทำให้รู้แจ้ง
คือการเข้าถึง ด้วยศีล สมาธิ และปัญญา และเครื่องมือที่จะเข้าถึงการรู้แจ้งได้ด้วยตนเองนั้น กอปร
ด้วยอุปกรณ์ทางธรรมเรียกว่า ธรรม ๕ สภาวะ ๓ และสัจจะ ๒ ซึ่งมีเนื้อหากล่าวคือ^{๔๙} ธรรม ๕
ประกอบไปด้วย

๑.นาม คือ ชื่อสำหรับเรียกคน สัตว์ สิ่งของ เพื่อจำได้หมายและรู้

๒.นิमित คือรูป ที่สัมผัสได้ด้วย ตาหู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๓.วิกัลป์ปะ หรือ การเห็น คือการให้ความหมาย ชื่อรูปร่างของสิ่งที่รับรู้ได้ทางอายตนะ ๖
แล้วแบ่งแยกหน้าที่ของอายตนะต่างๆ ออกจากกัน

^{๔๘} ไฉเตติ ไตตาโร ชุชุกิ, คัมภีร์มหายานลังกาวตารสูตร, แปลเรียบเรียง พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สม-
มาปญโญ) , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,๒๕๕๓), ๒/๕๖/๑๒๗.

^{๔๙} D.T.Suzuki *Studies in the Lankavatara Sutra*, (London : Routledge & Kegan Paul ,
1972),P.143.

๔.สัมยัคชญาณ หรือ ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง คือรู้ชัดว่าชื่อและรูปร่างเหล่านี้เป็นเพียง
สัญลักษณ์ เพื่อกำหนดว่า สิ่งนี้เรียกอย่างนี้ อย่างนั้น

๕.ตถตา หรือความเป็นเช่นนั้นเอง คือความมีใจสงบไม่หวั่นไหวด้วยนามและรูป โดยรู้ว่าทั้ง
รูปและนามนั้นเป็นเช่นนั้นเอง แล้วไม่ยึดติดกับรูปและนามนั้น

ธรรมทั้ง ๕ อย่างนี้ คือ จิตวิสัยและวัตถุวิสัย ในโลกของความหลงกับโลกของการเห็นแจ้งใน
ธรรม หัวข้อธรรมที่ ๑,๒,๓ นั้นเป็นการหลงผิดต่อความเป็นจริง ส่วนหัวข้อธรรมที่ ๔,๕ นั้นเป็นการละ
ความเห็นผิดแล้วเข้าสู่ความเห็นแจ้งตามลำดับ

สภาวะ ๓ ประกอบไปด้วย คำว่า สภาวะหมายถึงธรรมะที่มีต่อสิ่งที่ปรากฏอยู่ว่าถูกรู้เห็น
ด้วยความเข้าใจว่า มี ๓ สภาวะคือ

๑.ปริกल्पิตะ คือสภาวะที่หลงผิด ยึดถือในสิ่งที่หลายที่ปราศจากตัวตน ว่า มีตัวตน ไม่เที่ยง
ว่า เทียงแท้ ไม่มีอยู่จริงว่า มีอยู่จริง

๒.ปรตันตระ ได้แก่สังขตธรรมต่างๆ จิต เจตสิก รูป ที่เกิดจากเหตุปัจจัย อนันตรปัจจัย
อาร์มณปัจจัย อธิปติปัจจัย นั่นเอง กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า คือสังขตธรรมทั้งปวงที่เกิดขึ้นเพราะอาศัย
สิ่งหนึ่งสิ่งใด คือ พืชทั้งหลายในอาลยะวิชญาณ

๓.ปริณิษปันนะ ได้แก่ อสังขตธรรม คือ นิพพาน และสภาพปรমัตถ์ของสิ่งทั้งหลาย คือ
สภาพ ของสังขตธรรมที่ต้องเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และสภาพปรมัตถ์ที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข เป็น
อนัตตานี้ เป็นธรรมฐิติ ธรรมนิยาม ไม่มีใครสร้าง ไม่มีใครมาปรุงแต่ง กล่าวโดยสรุป ปริณิษปันน
สภาวะ ได้แก่สภาพธรรมตามหลักไตรลักษณ์นั่นเอง

สัจจะ ๒ คือ

๑.สมมติสัจจะ หมายถึงการรับรู้ความจริงโดยสมมติ กล่าวคือ ความรู้แบบปริกल्पิตะ(ความ
จริงแบบลวงตา) และปรตันตระ (การเปรียบเทียบ) คือ ความรู้ว่า สิ่งต่างในโลกนี้เป็นของที่สมมุติขึ้น
เรียกว่า สิ่งนี้ สิ่งนั้น แต่มนุษย์เราเข้าไปยึดถือครองว่า เป็นตัวเรา ของเรา ก็ให้เกิดความเห็นแต่ตัว
ขึ้นมา

๒.ปรมัตถสังกะจะ หมายถึงการรับรู้ความจริงตามความเป็นจริงขั้นสูงสุดเท่ากับปรีณิขปันนะ ความรู้อย่างแท้จริงนี้เป็นปัญญาขั้นสูงสุดเหนือปรัชญา การรู้ความจริงของโลกและตนเองว่าไม่มีแก่นสารให้ยึดถือ ทุกอย่างเป็นแค่ภาพลวงตา ว้างเปล่า ปราศจากตัวตน สิ้นความสงสัยใดๆ

ความหลุดพ้นในลังกาวตารสูตร เน้นในเรื่องความรู้ หรือวิชา และหลักจริยศาสตร์ตั้งอยู่บนฐานของญาณวิทยาคือหนทางที่จะมุ่งไปสู่วิชา นั้นประกอบไปด้วยสิ่งใดบ้าง ความรู้ในเรื่องที่โลกเราสร้างขึ้นมาก โลกทั้งหมดที่ปรากฏทั้งสามโลก มิใช่สิ่งใดเป็นเพียงสิ่งที่จิตสร้างขึ้นมาเองทั้งสิ้น (ปรัชยุปติ) ซึ่งไม่มีความเป็นจริงและไม่ใช้ธรรมชาติที่มีเนื้อแท้ในตัวเอง สิ่งนี้เกิดขึ้นเพราะว่า เราไม่รู้ ทำให้เกิดความเห็นผิด หลงผิด (วิกัลป์ปะ) ว่า สิ่งที่ปรากฏแก่เรานั้นเป็นจริง แท้จริงแล้วเป็นอวิชา ซึ่งแนวคิดที่มุ่งค้นหาวิชาหรือความรู้ที่จริงแท้นั้นเพื่อกำจัดอวิชาซึ่งสอดคล้องกับหลักในพุทธปรัชญาเถรวาทนั่นเอง

๒.๔ อalayavijñāna กับ ภาวังคจิต

ภาวังคจิตในพุทธศาสนาเถรวาท นั้นให้ความหมายไว้ว่า เหตุที่ต้องกล่าวหวัชข้อนี้ เพราะความสำคัญในเรื่องแนวคิดภาวังคจิตและalayavijñānaชัดเจน ปัญหาว่าด้วยกรรมและการเกิดใหม่ย่อมชัดเจนขึ้น^{๕๐} ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอสังเขปเกี่ยวกับภาวังคจิตและalayavijñānaและส่วนที่เกี่ยวข้องตามลำดับ

ในเรื่องความหมายระหว่างภาวังคจิตและalayavijñāna นั้น ข้อสรุปในเบื้องต้นนั้นมีการให้ความหมายว่า “หมายถึงจิตที่อยู่ในภาวะที่ไม่รับรู้อารมณ์ จิตในลักษณะนี้ว่า ภาวังคจิต”^{๕๑} และในอีกความหมายหนึ่งที่ว่า “ภาวังคจิตคือความเป็นอยู่โดยไม่รู้สีกตัว ซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่มีการเสวยอารมณ์ และอีกความหมายหนึ่งก็คือคำว่า ภาวังค์ คือ ความเป็นอยู่โดยไม่รู้สีกตัว”^{๕๒} ซึ่งปรากฏในขณะที่ยอด

^{๕๐} พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ (วันจันทร์), พุทธปรัชญา สารและพัฒนการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒๔.

^{๕๑} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนมหายาน : นิยายหลัก, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๗.

^{๕๒} พระมหาประยูร ธมมจิตโต พุทธปรัชญาเถรวาท,ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : ปรัชญาแห่งพุทธพจน์, ทรงวิทย แก้วศรี (บรรณาธิการ), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๑.

สัตว์หรือบุคคลหลักสนิทไม่ฝันหรือเป็นลมหมดสติ ทั้งนี้ความหมายโดยครอบคลุมในทรรศนะผู้วิจัย ครอบคลุมความว่า สภาวะที่จิตตกกว้างค์อยู่ในขณะที่ไม่รับรู้อารมณ์ใดๆ แต่ก็ยังมีการเกิดดับอยู่ , ในอีก ความหมายก็คือ สภาวะจิตที่อยู่ระหว่างปฏิสนธิจิตกับจุติจิต โดยทำหน้าที่สั่งสมเป็นองค์แห่งภพโดยการ ทำหน้าที่หล่อเลี้ยงชีวิตให้ดำรงอยู่ได้เพื่อนำกรรมและวิบากสืบภพชาติต่อไป, สภาวะของบุคคลที่ อยู่ในขณะไม่รู้สึกรู้ตัวหรือเป็นลมหมดสติ หรือ เข้านิโรธสมาบัติ

อภยวิธานนั้นความหมายในเบื้องต้นคือ วิญญาณหรือสถานที่อาศัยเป็นแหล่งที่อยู่ของ พืช(เมล็ดหรือแหล่งรวบรวมกรรม) ของกุศลหรืออกุศลซึ่งเกิดจากการกระทำของมนุษย์ หรือในอีก ความหมายคือ วิญญาณที่อยู่ในระดับอุตรภาพ เกินวิสัยที่จะคาดคิดถึง โดยมีสภาพการไม่รับรู้อารมณ์ ภายนอก รับรู้เพียงอารมณ์ภายในและทำงานเหมือนคลังเก็บของพืช,หรือในความหมายที่ว่า วิญญาณที่เป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่งโดยรับรู้และแสดงต่อโลกภายนอกในสภาพต่างๆ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า อภยวิธานและภวังคจิตต่างก็หมายถึงแหล่งที่อยู่ของกรรมซึ่งถูกสั่ง สมไว้ภายใน ซึ่งโยคจารเรียกลักษณะของการสั่งสมว่า อภยหรือที่อยู่ส่วนเถรวาทเรียกว่า ภวังค์คะ เนื่องจากต้องการอธิบายรูปแบบความเชื่อมต่อการเกิดระหว่างภพ ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า “โดย สาระสำคัญแล้วทั้ง ๒ คำต่างมีความหมายเดียวกัน แต่เพียงเรียกชื่อต่างกันด้วยอำนาจของภาษาที่ใช้ เท่านั้น”^{๕๓} ทั้งนี้โดยความรวมแล้วอภยวิธานก็คือแนวคิดเรื่องภวังคจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท โดย ดั้งเดิมแล้วภวังคจิตนั้นให้ความหมายว่า เป็นการเก็บสั่งสมกรรมทั้งกุศลและอกุศล แล้วโยคจารให้ ความหมายว่า จิตอันเป็นที่อยู่อาศัยของพืชหรือผลกรรม แล้วให้ความหมายของคำว่า พืชออกไป จนทำให้สับสนความหมายเดิม หรืออีกนัยหนึ่งทำให้กว้างขวางและลึกซึ้งขึ้น อีกทั้งยังมีการให้ ความเห็นว่า “อภยวิธานมีภาวะเป็นอภัยภกต เกิดดับสืบเนื่องเป็นสันตติมากแต่ กาลอันไม่ ปรากฏ”^{๕๔} และ “เป็นจิตที่เกิดดับอยู่ทุกขณะ สืบภพ สืบชาติและรับอารมณ์เสวยวิบากอยู่เรื่อย

^{๕๓} พระมหาวิโรจน์ วิโรจน์(ผาหา) “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องอภยวิธานในพุทธปรัชญาโยคา- จารกับภวังคจิตในพุทธศาสนาเถรวาท” สารนิพนธ์ดุขภักดิ์ สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕, หน้า ๕๕.

^{๕๔} อติศักดิ์ ทองบุญ, สำนักพุทธปรัชญาในมหาจุฬา : ปรัชญาแห่งบุรพทิศ.(ทรงวิทย แก้วศรี บรรณาธิ- การ), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๖๕.

จนกว่าจะเข้าถึงอนุภาติเสสนิพพานธาตุ จิตนี้ก็จักสุตรอบ”^{๕๕} ทั้งสองท่านที่เป็นนักวิชาการต่างยืนยันว่า อalayavijñāna และ āwāṅcitta นั้นเป็นสิ่งเดียวกัน

เพื่อให้ได้ความชัดเจนมากยิ่งขึ้นผู้วิจัยจะได้นำความคิดทางพุทธปรัชญาเถรวาทมาขยายความหน้าที่และการเกิดของ āwāṅcitta ดังนี้ “āwāṅcitta เป็นจิตที่ยังไม่ขึ้นวิถีเพื่อรับอารมณ์ทางทวารต่างๆ จึงเป็นจิตที่ไม่รู้ ไม่คิด ในอารมณ์ทั้งหลาย เป็นจิตที่สงบนิ่ง จะเห็นได้ชัดเวลาหลับ แม้เวลาตื่นรับอารมณ์แล้ว āwāṅcitta ก็ยังสามารถเกิดขึ้นได้อยู่ตลอดเวลา ภายหลังขึ้นวิถีและสิ้นสุดของวิถีแต่ละครั้ง”^{๕๖} แต่กระนั้นการให้คำอธิบายของโยคจารย์และเถรวาทก็ยังไม่สามารถบอกได้ว่า ที่มาของ alayavijñāna และ āwāṅcitta นั้นมีที่มาจากอย่างไร แต่ก็มี การให้ความหมายที่ทำให้สองแนวทางนี้อภิปรายไปคนละทางคือ เถรวาทถือว่า นามรูป มีอยู่จริง แต่โยคจารย์ถือว่า รูปไม่มีอยู่จริง มีเพียงนามเท่านั้น โดย โยคจารย์ให้ความหมายที่รูปมีอยู่ปรากฏให้เห็นนั้นเป็นผลมาจากการทำงานของจิตเป็นผู้สร้าง ด้วยเหตุนี้โยคจารย์ถือว่าเป็น แนวคิดฝ่ายจิตนิยม ทั้งนี้ในงานวิจัยจะไม่ลงรายละเอียดเรื่องนี้มากเกินไป แต่จะขอสรุปความเกี่ยวข้องระหว่าง alayavijñāna และ āwāṅcitta ดังนี้

ในแง่ความหมายทั้ง alayavijñāna และ āwāṅcitta มีความหมายเหมือนกัน คือ หมายถึง จิตที่เป็นองค์แห่งภพนำสัตว์ไปเกิด และอีกความหมายคือ จิตที่ตกอยู่ในสภาวะของ āwāṅcitta ไม่รับรู้อารมณ์ภายนอก และความหมายสุดท้ายคือ หมายถึง จิตที่มีหน้าที่เก็บสังกรรมที่ผ่านกระบวนการทำงานของวิถีวิญญานหรือวิถิจิตมาเก็บไว้ภายในและนำกรรม (ทั้งดีและไม่ดีและกลางๆ) ไปก่อเกิดเป็นภพใหม่ ในส่วนบ่อเกิดของ alayavijñāna และ āwāṅcitta นั้น กล่าวคือไม่สามารถหาบ่อเกิดที่แท้จริงได้ ล้วนเป็นไปตามเหตุปัจจัย พุทธเถรวาทเห็นว่า บ่อเกิดของ āwāṅcitta เป็นสิ่งที่กำหนดเวลาไม่ได้ ส่วนโยคจารย์เห็นว่า alayavijñāna นั้นเป็นอนาทิธาตุ คือเป็นธาตุที่ไม่ปรากฏเบื้องต้นและที่ สุด ในส่วน ของลักษณะนั้น alayavijñāna และ āwāṅcitta มีลักษณะเหมือนกันอยู่ ๓ ประการคือ ลักษณะความเป็นอัปยาคฤต คือมีสภาพเป็นกลางๆ ไม่เป็นทั้งกุศลและอกุศล ลักษณะที่สองคือ มีลักษณะเกิดดับเป็น

^{๕๕} เสถียร โพธิ์นันทะ, **ปรัชญามหายาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๗๗.

^{๕๖} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), **พุทธปรัชญาสาระและพัฒนการ**, (กรุงเทพฯ มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๒.

ขณะติดต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ในส่วนบทบาทและหน้าที่นั้น ทั้งสองต่างทำหน้าที่เหมือนกันคือทำหน้าที่ในการสั่งสมกรรม (ซึ่งในโยคจารย์ใช้คำว่า พิชะ)หรือวิบาก และทำหน้าที่ในการก่อ ซึ่งมีความหมายว่าการสืบต่อหรือสร้างชีวิต ทั้งอาลัยวิชญาณและภวังคจิตล้วนเป็นหน้าที่สำคัญเพราะทำหน้าที่เก็บก่อกกรรมหรือพิชะหรือวิบากไว้ หน้าที่อีกประการหนึ่งคือ ทำหน้าที่ในการหล่อเลี้ยงชีวิตในชาติหนึ่งด้วยการเกิดดับเป็นขณะเพื่อรักษาขณะชีวิตให้อยู่ได้ หน้าที่ข้อสุดท้ายคือมีการที่คำจุนสังสารวัฏก่อให้เกิดตายเวียนว่ายไม่มีที่สิ้นสุด

กระบวนการทำงานของอาลัยวิชญาณและภวังคจิตนี้นักกล่าวโดยสรุปแล้วเป็นจิตดวงเดียวกันแต่โยคจารย์ได้นำกระบวนการทางจิตสายอภิธรรมของเถรวาทไปอธิบายใหม่ แต่โดยรากฐานและสาระแล้วก็เหมือนกระบวนการทำงานของจิตในอภิธรรมนั่นเอง ประเด็นสุดท้ายที่ทำให้เห็นความเหมือนของอาลัยวิชญาณและภวังคจิตก็คือการเปรียบเทียบกับหลักไตรลักษณ์ โดยที่ภวังคจิตนั้นตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์เนื่องเพราะเกิดดับเป็นขณะ ไม่คงที่ แปรผัน และไม่มีตัวตน ทั้งนี้กล่าวโดยสรุปได้ว่า ภวังคจิตและอาลัยวิชญาณเป็นแนวคิดเดียวกันแต่แตกต่างกันเพราะคำพูดและภาษา โดยภวังคจิตเป็นแนวคิดเถรวาทดั้งเดิม รูปแบบการอธิบายให้ความหมายจึงยึดหลักข้อเท็จจริงและอิงแนวคำสอนเดิม แต่โยคจารย์นั้นพัฒนาแนวคิดอาลัยวิชญาณขึ้นมาเพื่อโต้ตอบกับศาสนาพราหมณ์ และอุปนิษัต จึงต้องใช้กลวิธีในการอธิบายและขยายความมากขึ้น อีกทั้งการอธิบายโดยใช้ภาษาสันสกฤตอาจจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้แนวคิดร่ำรวยไปด้วยความสวยงามของภาษาจนครอบงำแนวคิดหลักก็เป็นได้ แต่สุดท้ายผู้วิจัยขอย้ำอีกครั้งว่า อาลัยวิชญาณและภวังคจิตเป็นสิ่งเดียวกัน และเป็นแนวคิดดั้งเดิมของพุทธเถรวาท^{๕๗} การบรรลुरुธรรมหรือปาวุฏติตินั้นก็เท่ากับว่า เกิดในภวังคจิต ซึ่งแต่เดิมนั้นภวังคจิตมีสภาพดั้งเดิมบริสุทธิ์แต่ถูกย้อมหรือรัดไว้ด้วยกิเลสและอนุสัยอันละเอียดอ่อนทำให้เกิดเป็นวงจรแห่งทุกข์หรือปฏิจสมุปบาทตามต่อเนื่องเกิดให้เป็นภพชาติ ชรา มรณะต่อไปสืบเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด

^{๕๗} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาตา) “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องอาลัยวิชญาณในพุทธปรัชญาโยคจารย์กับภวังคจิตในพุทธศาสนาเถรวาท” สารนิพนธ์ดุขภักดิ์บัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕, หน้า ๕๕.

ความสัมพันธ์ระหว่างปราวฤตติและอาลัยวิชญาณ(ภวังคจิต)

การหมุนกลับของจิต (ปราวฤตติ) นั้น มิใช่ปัจจัยภายนอก แต่เกิดจากปัจจัยภายในจิตนั่นเอง ทั้งนี้ปัจจัยที่หลายเกิดจากการสังสม เพาะบ่มความรู้หรือวิชา เพื่อให้เกิดความพร้อมที่จะบรรลุถึงสิ่งสูงสุดหรือนิพพานโดยพระคุณของมหายาน “นิพพานเป็นสภาวะที่บรรลุได้โดยฉับพลันเมื่อบุคคลรู้แจ้งในตนเอง โดยการเพิกถอนอวิชชาในจิตเอง ก็จะบรรลุสู่สัจธรรมได้เอง เพราะมีความเชื่อเรื่อง ธาตุรู้ หรือ จิตเดิมแท้ นั้นเป็นเสมือนการเพิกถอนอวิชชาให้หมดไป เพื่อความไม่รู้หมดไป ความคิดปรุงแต่งต่างๆที่เข้ามาล้อมจิตจึงหมดไปด้วย ด้วยความรู้และเข้าใจโลกอย่างเป็นจริง ปัญญาจึงเกิดขึ้น ในสภาวะแบบนี้เปรียบได้ว่า จิตได้หมุนกลับไปสู่สภาพดั้งเดิมที่แท้จริง หรือจิตเดิมแท้ คือ บริสุทธิ์ สมบูรณ์ ภาวะที่จิตหมุนกลับไปสู่จิตเดิมนี้เราเรียกว่า ปราวฤตติ ดังข้อความที่ว่า “เมื่อเมสึดเชื่อที่มีหนึ่งเดียวเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ ที่หมุนกลับมาแล้ว เป็นจิตที่ไม่มีเชื่อ จิตที่มีความสม่ำเสมอเกิด เพราะไม่มีความเห็นผิดว่า โลกมีความหลากหลายเกี่ยวข้องกับการเกิด”^{๕๘} “แต่ว่า คนที่พึงเป็นผู้หมุนกลับมาแล้ว โดยการทำให้โลกหายไป(หยุดความคิดปรุงแต่ง)ในกาลใด ในกาลนั้นเขาพึงเป็นบุตรของฉัน(ตถาคต) ผู้หมุนธรรมจักรที่เกิดแล้ว(เจริญงอกงามแล้ว)”^{๕๙} ข้อความประโยคสุดท้ายนั้นทำให้เห็นว่าผู้ที่เกิดปราวฤตติแล้วนั้นจะเกิดความรู้ที่พิจารณาโลกอย่างนี้ อย่างที่มันเป็นไปตามจริง อีกทั้งเมื่อหยุดความคิดปรุงแต่งได้ก็เท่ากับว่าเป็นผู้ผ่านเข้าสู่สภาวะหรือนิพพานแล้ว

กระบวนการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ของโยคจาร จำเป็นจะต้องอาศัยการทำสมาธิ เพื่อให้เกิดกระบวนการทางจิตที่เรียกว่า ปราวฤตติ ซึ่งในลังกาวตารสูตรนั้น กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ว่า

เมื่อพิจารณาใคร่ครวญถึงสรรพสัตว์และโลกว่า เป็นเสมือนมายา ภาพลวงตาลายเงา ไม่ได้เกิดขึ้นมาด้วยเหตุผลอะไร เป็นเพียงการแสดงตัวของจิตเท่านั้น การที่จะรู้ได้ถึงขั้นนี้จะต้องบำเพ็ญสมาธิจนกระทั่งรู้ว่า โลกเป็นดุจดั่งมายา สมานดังกล่าวนั้นมีชื่อเรียกเฉพาะว่า มาโยปมสมาธิ คือสมาธิที่รู้ว่า โลกประดุจดั่งมายา ว่างเปล่าไร้แก่นสาร ทำให้หมดความยึดมั่น ถือนั่น ถอนอวิชชา

^{๕๘} ไตเซ่โต ไตตารโ ชูชูกิ, คัมภีร์มหายานลังกาวตารสูตร, แปลเรียบเรียง พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปัญญา), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,๒๕๕๓),๑๐/๒๕๓/๑๑๒/๘๔.

^{๕๙} เรือเดียวกัน., ๑๐/๒๗๐/๑๑๐/๔๔.

กิเลส และความเห็นแก่ตัว หลังจากนั้นพระโพธิสัตว์จึงเข้าถึง วัชรวิมโปกมสมาธิ เข้าถึง ธรรมกายได้อภิญญา ๖ วัชรวิมโปกมสมาธิ ทำให้เกิดอารยชญาณสูงสุด^{๖๐}

จากนั้นก็บรรลุสุณิพพาน เพราะเป็นสมาธิที่ทำให้จิตใจใสบริสุทธิ์ เหมือนเพชรที่บริสุทธิ์ ปราศจากมลทินคือกิเลสตัณหาและความยึดมั่นใดๆ จากข้อความดังกล่าว คุณจะมีค่า เป็นไปได้ที่ว่าการปฏิบัติที่จะเข้าถึงนิพพานนั้นผ่านการทำสมาธิ แบบสมถะสมาธิ โดยจะต้องผ่านให้ได้ถึงอภิญญา ๖ ว่ากันด้วยแบบนี้แล้วก็ ขอยกนิยามของอภิญญา ๖ ในพุทธศาสนาเถรวาทว่า

อภิญญา ๖ หมายถึง ความรู้ยิ่งยวดคือ ๑.อิทธิวิธหรืออิทธิวิธี ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้, ๒.ทิพโสตญาณที่ทำให้มีหูทิพย์, ๓.เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้, ๔.ปุพเพ นิวาसानุสสติ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้, ๕.ทิพยจักขุ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์, ๖.อาสวักขยญาณ ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป ^{๖๑}

วัชรวิมโปกมสมาธิทำให้เข้าถึงธรรมการและได้อภิญญา ๖ ซึ่งก็เท่ากับว่าเป็นคุณลักษณะ ของผู้ที่บรรลุสมาธิแบบสมถะในพุทธศาสนาเถรวาท ขณะเดียวกันในลังกาวตารสูตร ก็ยังกล่าวอีกว่า การที่จะเข้าไปสู่จิตบริสุทธิ์ดังเดิมนั้นจำเป็นจะต้องใช้สมาธิที่ใช้ในการหมุนกลับเพื่อเข้าสู่สภาวะ บริสุทธิ์นั้นเรียกว่า วัชรวิมโปกมสมาธิโดยข้ามจากศีลไปสู่ปัญญาโดยตรง การพลิกกลับ หมุนกลับ ปฏิวัติในจิตใจ การเดินทางเข้าสู่อริยมรรค คือศีล สมาธิ ปัญญา ตามนัยเถรวาทนั้น ต้องเป็นไป พร้อมๆกัน แต่ในลังกาวตารสูตรกลับกล่าวว่า เป็นการนำจากศีลเข้าสู่ปัญญาโดยตรง ซึ่งตรงจุดนี้เป็น ที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่งว่า ด้วยปัจจัยและเหตุอันใดจึงเกิดขึ้นได้ เป็นที่รับรู้กันอยู่โดยทั่วไปว่า ความ เข้มแข็งอย่างหนึ่งของพุทธศาสนมหายานมีความเข้มแข็งในเรื่องการสร้างปัญญาผ่านวรรณกรรมและ วิธีการจำนวนมาก และการสร้างบารมีนั้นจากแนวคิดเกี่ยวกับการสั่งสมบารมีของพระโพธิสัตว์ทำ ให้ศาสนิกของมหายานต่างสั่งสมบารมีกันอย่างมุ่งมั่น ในขณะเดียวกันในเรื่องการสร้างปัญญาของ พุทธเถรวาทนั้นกลับไม่ค่อยปรากฏให้เห็นในเชิงคัมภีร์มากนักจะปรากฏในเรื่องงานวรรณกรรมเสีย

^{๖๐} D.T.Suzuki, *Studies in The Lankavatara Sutra*, (London : Routledge & Kegan Paul , 1972), P.436.

^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ ๒๖ (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก) หน้า ๒๗๔

มากกว่า ซึ่งจะอธิบายได้จากงานชาดกที่มุ่งเน้นประวัติของพระพุทธองค์ก่อนที่จะประสูติเป็นพระพุทธเจ้าว่าต้องบำเพ็ญบารมีเพียงใด ในส่วนของการสร้างปัญญานั้นอาจจะเป็นเพราะมีคัมภีร์อภิธรรมปิฎกอยู่แล้ว และอีกสองอรรถกถาที่สำคัญคือ วิมุตติมรรคและวิสุทธิมรรค ก็เป็นการเพียงพอแล้วที่จะทำให้เข้าถึงนิพพาน

อีกทั้งการสร้างบารมีนั้นพุทธเถรวาทกลับมองเห็นว่าเป็นเรื่องที่วิญญูชนพึงรู้ได้ด้วยตนเอง อีกทั้งหลักธรรมในพระไตรปิฎกก็เป็นสิ่งที่ตอกย้ำว่า การถึงนิพพานนั้นเป็นเรื่องที่เราต้องพึ่งตัวเอง มันสร้างคุณความดี เจริญด้วยอริยมรรคด้วยวิถีทางแห่งศีล สมาธิ ปัญญา ก็จะเข้าถึงนิพพานได้ด้วยตนเอง

สิ่งที่พระพุทธเถรวาทมีความเข้มแข็งกว่าพุทธมหายานอีกประการหนึ่งก็คือ พระอภิธรรมปิฎกที่กล่าวถึงเรื่องอสังขตธรรมไว้ อย่างเป็นระบบ รวมถึงคัมภีร์ที่แจ่มแจ้ง แยกแยะมองเห็นวิธีการที่จะเข้าถึงนิพพานได้อย่างชัดเจนและเป็นระบบ รวมถึงมีการตรวจสอบสถานะของแต่ละขั้นในการที่จะเข้าถึงได้อย่างละเอียดแน่นอน ซึ่งผิดกับพุทธศาสนาเถรวาทที่กล่าวไว้เพียงว่า บรรลุธรรม แม้แต่เรื่องนิพพาน นักวิชาการทางด้านมหายานอย่าง ดี.ที.ซูซูกิ. ก็ได้กล่าวถึง สถานะการเข้าถึงนิพพาน ไว้ดังนี้

ผู้ที่อยู่ในนิพพานจะไม่แสวงหาการหยุดพัก ในการขาดสูญแห่งแรงปรารถนาของมนุษย์ จะไม่หวาดหวั่นในการเผชิญหน้ากับการเวียนว่าย ตายเกิดอย่างไม่สิ้นสุด ตรงกันข้ามเขาจะกระโดดลงสู่กระแสอันไหลเชี่ยวของสังสาระ และจะอุทิศตัวเพื่อช่วยเหลือสัตว์โลกผู้ร่วมทุกข์ ให้พ้นจากการจมอยู่ในนั้นตลอดกาล^{๖๒}

จะเห็นได้ว่าการอธิบายของ ดี.ที.ซูซูกิ. นั้นออกจะไม่ได้ให้ภาพอะไรชัดเจน คลุมเครือ สลัวในเชิงภาษา แต่หากเปรียบเทียบการอธิบายหรือเปรียบสภาวะนิพพานของพุทธเถรวาทเราก็จะได้คำที่พอมองเห็นภาพ และสภาวะว่า สงบ เย็น ซึ่งได้ความหมายและเข้าใจมากกว่า หากเราจะอธิบายเรื่องนิพพานในทรรศนะข้างต้น อาจจะเป็นไปได้ว่าผู้แสดงหานิพพานจะไม่แสวงหาการหยุดพัก คำว่า “ไม่แสวงหาการหยุดพัก” นี้ ผู้วิจัยขอใช้คำว่า เมื่อใดที่มีนิพพานเป็นอารมณ์แล้วก็ย่อมไม่ตกลงไปในอบายอีก เท่ากับว่าเจอสันติสุขอันประเสริฐแล้วจะไม่ตกไปเป็นเหยื่ออีกอย่างเด็ดขาด แต่ก็สามารถใช้ชีวิต

^{๖๒} D.T.Suzuki , *Outlines of Mahayana Buddhism*, (New York : Schocken Books,1973),p.349

อยู่ร่วมกับคนอย่างปกติ เพียงแต่ความเมตตากรุณาจะสูงล้ำ ย่อมเป็นแกะดำในฝูงแกะขาว แต่ทว่าอยู่ได้อีกทั้งจะคอยช่วยเหลือยามมีการร้องขอเพื่อให้มวลหมู่มนุษย์ที่ต้องการพ้นทุกข์กับคำแนะนำอันทรงคุณค่า หรือเป็นทั้งกัลยาณมิตรและปรโตโฆชะที่ดี ในเวลาเดียวกันซึ่งการอธิบายของผู้วิจัยเป็นการอธิบายภายใต้กรอบคิดของเถรวาท ซึ่งย่อมทำให้เกิดความแตกต่างกับแนวคิดแบบมหายานอยู่พอสมควร แต่กระนั้นก็มีความพยายามจากนักวิชาการทางศาสนาได้พยายามตามแนวทางนี้เช่นกัน ดังที่ จันทรชนันท์ สิงหัตถ์ ก็ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ในทรรศนะของมหายานนั้น นิพพานเป็นภาวะที่สามารถบรรลุได้โดยฉับพลันทันที เมื่อบุคคลรู้แจ้งในตัวเองและขจัดอวิชชาออกไปจนหมดสิ้นแล้ว ก็จะสามารถลบล้างธรรม ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธในตนเอง ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธนี้เป็นธรรมชาติเดิมแท้ของมนุษย์ทุกคน” ^{๖๓}

ขณะเดียวกันการที่จะกลับเข้าสู่สภาวะเดิมแท้ของจิตนั้น ก็ทำด้วยการขจัดอวิชชาให้หมดไป โดยการรู้โลกอย่างเท่าทันความเป็นจริง ความสว่างทางปัญญาจึงเกิดขึ้น จิตจึงมีการหมุนกลับปฎิวัติ ไปสู่สภาพดั้งเดิมที่แท้จริงคือความบริสุทธิ์ ดังในลัทธิถาวตารสูตรที่ว่า “ เมื่อหนึ่งพีชะถูกทำให้บริสุทธิ์ ย่อมจะมีการหมุนไปเป็นสภาวะแห่ง อพีชะ ความเหมือนมาจากความไม่คิดปรุงแต่ง ความเกิด(ชาติ)และความวุ่นวายทั้งหลายย่อมมาจากความงอกงามเพิ่มพูน จากนั้นก็就会有ความหลากหลายแห่งพีชะ ดังนั้นจึงชื่อว่า สรรพพีชะ” ^{๖๔} ทั้งนี้มีการให้ความหมายที่ใกล้เคียงกับปราวฤตติ อีกว่า เป็นเสมือนหนึ่งในกระบวนการบรรลุธรรมของมหายานดังคำกล่าวของพระ นัท ฮันท์ ที่ว่า

เมื่อพลังทางนิสสัยสันดานทั้งสองประการนี้แปรเปลี่ยนไป ปมภายในต่างๆถูกไขออกมาผลของการ ปฏิบัติธรรมย่อมเผยตนออกมาแล้วเรียกว่า อัศจรรย์ประพฤติ (อัศจรรย์ะปรวฤติ) การแปรเปลี่ยนที่พื้นฐานหมายถึงการแปรเปลี่ยนไปในส่วนลึกของอภิปรัชญา เพราะนี่คือพื้นฐานของวิญญานอื่นๆทั้งหมดและในที่สุดแล้วก็ป็นสากลจักรวาลทั้งหมดด้วย ถ้าเราเรียน

^{๖๓} จันทรชนันท์ สิงหัตถ์. “การศึกษาเปรียบเทียบทรรศนะเรื่องนิพพานในวิสุทธิมรรคและลัทธิถาวตารสูตร” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๗, หน้า ๑๐๗.

^{๖๔} ไตเซ่ต ไตตาโร ชูซูกิ, **คัมภีร์มหายานลัทธิถาวตารสูตร**, แปลโดย พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปัญญา) (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๓), สดกถัม , ๒๗๕/๘๔/ ๒๓๐.

เราใช้เหตุผล เราพูดคุย และยอมรับทฤษฎีในเรื่องอนัตตา เราอาจจะแปรเปลี่ยนได้ในมนวิญญานด้วยบ้าง แต่ถ้าจะแปรเปลี่ยนที่รากเหง้า ที่พื้นฐานเราต้องแปรเปลี่ยนปมภายใน แปรเปลี่ยนพลังงานนิสัยสันดานและอนุสัยต่างๆ^{๖๕}

จากที่ได้ยกข้ออ้างมาข้างต้น อาจจะมีการแปลที่ใช้คำผิดแปลกไปบ้าง ทั้งนี้ผู้วิจัยใครขอใช้คำว่า อาศรยปราวฤตติ มากกว่าที่แปลข้างต้น และมีคำกล่าวว่า คำเต็มของคำนี้คือ อาศรยปราวฤตติ ปราวฤตติ โดยความหมายที่พบ กล่าวได้ว่า กระบวนการบรรลุธรรมขณะที่จิตเข้าสู่สภาวะจิตบริสุทธิ์หรือจิตเดิมแท้ แต่การเข้าสู่สภาวะจิตเดิมแท้ นั้นต้องผ่านสมาธิ หรือ วิปัสสนา แบบใดจึงจะก่อให้เกิดกระบวนการดังกล่าวได้ อีกทั้ง หากจุดมุ่งหมายของการเข้าถึงนิพพานไม่ว่าในระดับไหน จะต้องมีสภาวะ กระบวนการขั้นตอนอย่างไร ก็เป็นที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง อีกทั้ง หากว่า ลังกาวตารสูตร เป็นคัมภีร์สำคัญของพุทธศาสนาเถรวาทนิกายเซน ก็เท่ากับว่า ผู้ที่บรรลุธรรมในนิกายเซ็นจำต้องผ่านหรือมีสภาวะของ ปราวฤตติ อย่างแน่นอน อีกทั้งในพุทธศาสนาเถรวาท นั้นมีลำดับการบรรลุธรรม และกระบวนการพลิกกลับหรือหมุนกลับหรืออย่างไร

๒.๕ บทวิเคราะห์ปราวฤตติ

ความเชื่อและศรัทธาอย่างเดียวก็ไม่สามารถทำให้มนุษย์ก้าวพ้นสู่จุดมุ่งหมายหรือนิพพานได้ จำเป็นจะต้องอาศัยปัญญาเป็นส่วนประกอบสำคัญอีกประการหนึ่ง อีกทั้งยังมีองค์ประกอบอีกหลายประการที่เป็นไปเพื่อการรื้อถอนระดับรากฐาน (อาศรยปราวฤตติ) ซึ่งมีความหมายว่าการรื้อถอนอาสวะหรืออนุสัยที่สะสมไว้ในภวังคจิตหรืออาลัยวิญญาน เมื่ออาสวะหรืออนุสัยถูกรื้อถอนก็เท่ากับว่าจิตจะทำงานด้วยความบริสุทธิ์ ทั้งนี้ในโยคจารให้ความสำคัญว่าการรื้อถอนที่สำคัญนี้จะต้องกระทำด้วยการปฏิบัติโยคะหรือสมาธิ เพื่อพัฒนาปัญญาขั้นสูงสุดขึ้นมา

ทั้งนี้บ่อเกิดความรู้ในพุทธปรัชญานั้น มีพื้นฐานความคิดอยู่ที่ว่า จิตเป็นพื้นฐานของทุกสิ่ง เพราะ เป็นตัวรับอารมณ์ เนื่องจากจิตเป็นสิ่งที่รู้คิด รู้อารมณ์ ผ่านอายตนะทั้ง ๑๒ คือทั้งอายตนะ

^{๖๕} พระนันท ธีรภัฏ, Transformation at The Base : Fitty Verses on the Nature of Consciousness , สู่ชีวิตอันอุดม : คาถา ๕๐ บทและคำอธิบายว่าด้วยธรรมชาติของวิญญาน, แปลโดย สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖) , หน้า ๓๑๗ -๓๑๘.

ภายนอกและอายตนะภายใน เมื่อจิตรับอารมณ์ที่ผ่านเข้ามาทางอายตนะทำให้เกิดผัสสะขึ้น สิ่งภายนอกที่มีอยู่เอง แล้วจิตเข้าไปรับรู้ก่อให้เกิดและสร้างการเสวยโลกขึ้นมาเบื้องต้นของความรู้จึงเกิดจากผัสสะกระทบกับอารมณ์ภายนอกเกิดวิญญาณหรือการรู้แจ้งทางอารมณ์จึงสร้างเวทนานำไปสู่การรู้อารมณ์ ความรู้ในอารมณ์จึงนำไปสู่การคิดตรึกตรองในอารมณ์นั้น กระบวนการนี้เรียกว่ากระบวนการรับรู้ โดยมีผัสสะเป็นตัวเชื่อมต่อระหว่างการรับรู้บริสุทธิ์กับ สังสารวัฏ โดยมีกระบวนการตั้งแต่เวทนาเป็นจุดเริ่มวัฏฏ์อีกช่วงหนึ่ง

กล่าวซ้ำอีกครั้งว่า กระบวนการเสพเสวยโลกนั้นเริ่มตั้งแต่ เวทนา และตรงเวทนานี้เองจะเป็นจุดเริ่มของกระบวนการพลิกกลับก็เป็นได้ ซึ่งเป็นกระบวนการที่เข้าใจทุกอย่างตามความเป็นจริง อาจจะเรียกกระบวนการนี้ว่ากระบวนการธรรมวิวัฏฏ์ทั้งนี้กันไปเพื่อสร้างสัญญาที่บริสุทธิ์ เพื่อแก้ไขการปรุงแต่งทางอารมณ์ด้วยสัญญา อาศัยความคิด ความตรึกตรอง ภายใต้อัตถา มานะ ทิฏฐิเป็นตัวผลักดัน ปรุงแต่งอารมณ์ต่างๆซึ่งเรียกว่า ปปัญจสัญญา และเมื่อยึดมั่นในอารมณ์เหล่านั้น จะเห็นได้ว่าเป็นตัวการสำคัญในการกำหนดความรู้ที่เกิดขึ้นว่าจะจะไปไหนทางใด ทั้งวิชาและอวิชา ทั้งนี้เราอาจจะอธิบายได้ว่า เมื่ออายตนะภายนอกและภายใน รวมกับอารมณ์ที่เข้ามากับวิญญาณ ถือว่าเกิดเป็นผัสสะ และมีเวทนาเข้ามาเป็นผลเกิดสุขทุกข์หรือเฉยๆ ทั้งนี้ ขึ้นต่อไปที่จะเกิดเป็นสัญญานั้น เกิดความจำได้หมายรู้ เมื่อเสวยอารมณ์แล้วมีความอยากหรือตัณหาขึ้นมา ก็เท่ากับว่า วงจรปฏิจจนุปบาท ได้เกิดได้ครั้งรอบแล้ว จึงก่อให้เกิดทุกข์ขึ้น

ซึ่งตรงทางที่มาถึงเวทนา เท่ากับว่าเป็นทางแยกที่จะทำให้เราเข้าสู่ทางเดินแห่งสังสารวัฏฏ์หรือทางเดินแบบวิวัฏฏ์นั้นคือทางเดินเข้าสู่นิพพาน ตรงนี้อาจจะอธิบายได้ว่า หากมาถึงเวทนาเมื่อเราเสวยอารมณ์หรือเสพโลกแล้ว เรามีท่าทีกับโลกอย่างไรจะไปตามโลกหรือจะเห็นเท่าที่มันเป็นอยู่นั้น คือเห็นทุกข์หรือไม่ ทั้งนี้ในกระบวนการแบบวิวัฏฏ์ที่จะพาเราออกจากทุกข์นั้น จำเป็นจะต้องอาศัย

ปราวฤตติ นั่นกล่าวโดยรวมมีความหมายคือ การพลิกกลับหรือการบรรลุดผ่าน ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องทางญาณวิทยา คือเกี่ยวกับความรู้ในพุทธปรัชญา การพลิกกลับหรือปฏิวัติในโยคอาจารย์ จุดหนึ่งที่ยังมองได้คือไม่ใช่การเปลี่ยนมุมมองใหม่หรือหาทฤษฎีใหม่ แต่เป็นการมองความเป็นจริงอย่างที่มันเป็นจริงๆ ทั้งนี้บนพื้นฐานความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นเราให้คุณค่ากับความรู้ที่เกิดจากทั้งประสบการณ์คือต้องพบเห็นได้ด้วยตัวเอง อีกทั้งความรู้จากการใช้เหตุผล ที่ไล่

เรียงลำดับความเป็นมาเป็นไปของเหตุผลเป็นเบื้องต้นเพื่อให้รู้ที่มาที่ไปของแต่ละความเป็นจริงว่า มีความใกล้เคียงความจริงอย่างไรและสุดท้ายคือการทดสอบด้วยตนเอง หรือ พิสูจน์จนเชื่อถือได้ว่า นั่นเป็นความจริง

ความรู้ในแบบโยคาวจรที่แบ่งความรู้ออกเป็น ๓ ระดับ นั้น ก็เพื่อให้มนุษย์ได้มีกระบวนการพัฒนาแนวคิดหรือพัฒนาตนเองให้ขึ้นสู่สถานะที่สูงขึ้นเริ่มจากมายา สູຮູບธรรมและนามธรรมในที่สุด ดังเช่นความรู้ของโยคาวจรที่เรื่องแรกที่ว่า เป็นความรู้แบบ ปริกัปปัตตญาณ หรือความรู้แบบมายาคือ ความรู้ที่เราสร้างและปรุงแต่งขึ้นเอง ซึ่งไม่ตรงกับความรู้แบบที่เราเชื่อมั่นในประสาทสัมผัสของเราเอง เหมือนกับที่เห็นบ่อน้ำท่ามกลางพยับแดด ส่วนความรู้ขั้นที่สองนั้นคือความรู้แบบปรตันตริชญาณ หรือความรู้แบบสัมพัทธ์ ความรู้แบบนี้อาศัยความเป็นเหตุและปัจจัยเพื่อจะบ่งบอกถึงสถานะภาพของสิ่งที่เรารู้ เป็นความรู้ที่ได้จากประสาทสัมผัสผนวกกับการคิดแบบอุปนัย เพื่อตรวจสอบยืนยันความรู้นั้นว่า เป็นของจริง ส่วนหนึ่งที่ขาดไปซึ่งผู้วิจัยเห็นด้วยก็คือคือ ความรู้สึกกับความรู้ที่ได้มานั้นเป็นอย่างไร สุข หรือทุกข์

ส่วนความรู้ขั้นที่สามโยคาวจรเรียกว่า ปรินิษป็นันชญาณ หรือความรู้สมบูรณ์ ความรู้นี้หมายถึงความรู้ที่เป็นในระดับปรมาตม มีความบริสุทธิ์ ไม่เปลี่ยนแปลง ความรู้แบบนี้เป็นความรู้จริงแท้ เป็นเรื่องโลกและชีวิต เป็นความรู้ที่สามารถกำจัดกิเลสในจิตในเราได้ทั้งหมด ในทางพุทธปรัชญาแล้ว ความคิดที่ผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้เป็นหนึ่งเดียวกันนั้นมีอยู่อย่างเดียวนั่นคือนิพพาน

จากที่ได้กล่าวไปแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า การพลิกกลับหรือ ปราชูตติ นั้นสามารถเกิดขึ้นได้เมื่อ มีการเปลี่ยนแปลงในทางการรับรู้หรือญาณวิทยา และการพลิกกลับนั้นอาจจะมีน้ำหนักเบาบางน้อยก็เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนผ่านก่อนที่จะถึงการบรรลุธรรมในขั้นสูง ซึ่งในพุทธปรัชญาเถรวาท ความรู้หรือวิชาในระดับโลกุตระคือ วิมุตติญาณ คือ ปัญญาในการพิจารณาเห็นอุปกิเลส (หมายถึง สังโยชน์ ๑๐ ที่เป็นตัวกิเลสและอนุสัยอันเป็นกิเลสนอนเนื่องในสันดาน) ที่อริยมรรคตัดขาดแล้ว (อริยมรรคในที่นี้หมายถึง มรรค ๔ มีโสดาปัตติมรรค เป็นต้น)^{๖๖}และยถาภูตญาณทัสสนะ หมายถึงการ

^{๖๖} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ(วันจันทร์), พุทธปรัชญา : สารและพัฒนาการ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหาลุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๘๕.

รู้เห็นตามความเป็นจริง เพื่อที่จะให้จิตทำงานบนพื้นฐานของปัญญาที่รู้เห็นโลกตามความเป็นจริง เมื่อมีความรู้จริงในเรื่องทั้งสองแล้วย่อมเป็นปัจจัยให้มุ่งสู่การกำจัดทุกข์ต่อไป

เรื่องราวในลังกาวตารสูตร ในทางญาณวิทยา การสำรวจตัวเองเพื่อค้นหาความจริงนั้นต้องเริ่มจากประสบการณ์เป็นเบื้องต้นก่อน จากนั้นก็จะใช้วิธีการอุปนัยสรุปความจริงที่มีลักษณะทั่วไป ซึ่งหากข้อสรุปทั่วไปตรงกับประสบการณ์ของเราก็คงตรงกับสิ่งนั้นหรือเหตุการณ์นั้นๆโดยใช้พื้นฐานของมนุษย์นั้นคือประสาทสัมผัสและประสบการณ์เบื้องต้น ในข้อแรกพุทธศาสนามีท่าทีสนับสนุนต่อประสบการณ์นิยมเป็นข้อแรก

เปรียบเทียบกับญาณวิทยาของโยคจารในข้อแรกตรงที่เป็นความรู้ที่เป็นมายาซึ่งเกิดจากการสร้างและปรุงแต่งขึ้นมาเอง อาทิการเห็นพยับแดดนั้น เราสร้างขึ้นมากลางอากาศเป็นภาพน้ำ ในส่วนเรื่องท่อนไม้ตรงที่จุ่มลงในน้ำแต่เหมือนเป็นท่อนไม้ไม่ตรงนั้น แต่ในแง่ความเป็นจริงแล้วไม่ใช่ แต่ถ้าหากเราใช้ ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องพยับแดดหรือท่อนไม้แล้วเราก็จะเข้าใจได้ว่า เกิดจากการหักเหของแสง ซึ่งได้มาจากความรู้และประสบการณ์ เมื่อความรู้ที่ได้มาจากประสบการณ์นั้นถูกตรวจสอบแล้วว่าไม่เป็นจริง สิ่งนี้เป็นข้อสนับสนุนในเบื้องต้นว่าพุทธปรัชญาเถรวาทและโยคจารนั้นเห็นว่าประสบการณ์นิยมมีผลต่อความรู้มนุษย์

ความรู้ในแบบที่สองของโยคจารคือความรู้แบบปรตันตรฐาน หรือความรู้แบบสัมพัทธ์เกิดจากการที่ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ กระพบกับอารมณ์ภายนอกมีส่วนที่ขาดหายไปทำให้ไม่สมบูรณ์ส่วนที่วุ่นคือ เวทนาและความรู้สึก หากเราพิจารณาตามแนวทางนี้ ความรู้ที่ได้จากวิธีการแบบนี้เพื่อการยืนยันความรู้ขั้นต่อไปอาจจะใช้ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ในข้อแรกเป็นพื้นฐานเพื่อมาเป็นการสร้างความรู้เพื่อสนับสนุนต่อไป ซึ่งวิธีการแบบนี้เรียกว่าวิธีการแบบนิรนัย เมื่อเราได้ข้อมูลจากประสบการณ์หรือจากมายามาแล้วทำการนำความรู้ที่ได้มาขยายขอบเขตและเพื่อให้ถึงความจริงมากที่สุดโดยนอกจากใช้ประสบการณ์แล้วยังมีการใช้เหตุผลเพื่อหากระบวนการความเกี่ยวข้องกับความรู้ซึ่งต้องใช้ความรู้ในแบบอุปนัยเพื่อหาความรู้ให้มากยิ่งขึ้น

ท่าทีแบบนี้นอกจากใช้ประสบการณ์แบบในข้อแรกแล้วในความรู้ข้อที่สองยังต้องใช้ความเป็นเหตุเป็นผลเพื่อยืนยันความรู้ที่มีอยู่อีกด้วย ซึ่งก็เท่ากับว่าโยคจารย์ยอมรับการใช้เหตุผลเป็นหนทางในการเข้าถึงความจริงหรือถือว่าเป็นเหตุผลนิยม

ส่วนความรู้ในข้อสุดท้ายคือปรินิขปันนชญาณหรือความรู้สมบูรณ์ หากเราพิจารณาเนื้อหาในลังkawตารสูตรแล้ว ความรู้แบบที่เป็นหนึ่งเดียวกับความรู้หรือปรมาตม์นี้เป็นการเข้าถึงความจริงสูงสุด ความรู้ชนิดนี้ไม่สามารถได้มาจากประสบการณ์ทางสัมผัสหรือการไตร่ตรองด้วยเหตุผล แต่ต้องได้มาจากการเข้าถึงซึ่งการเข้าถึงทางพุทธปรัชญานั้นก็คือผ่านหลัก ไตรสิกขา ซึ่งก็คือศีล สมาธิ ปัญญา

กล่าวโดยสรุป ปราวฤตติ ในความเห็นของผู้วิจัยอาจจะมีความหมายได้ใน ๒ ระดับคือระดับในแง่ที่เป็นความรู้แบบบัญญัติ ผ่านญาณวิทยาของโยคจารย์คือ จากความรู้แบบมายาสู่ความรู้แบบสัมพัทธ์ ส่วนอีกในระดับคือระดับปรมาตม์หรือเรียกว่า ปราวฤตติ เป็นการพลิกกลับหรือเข้าไปสู่ความรู้สมบูรณ์เป็นหนึ่งเดียวกับผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ แต่การก้าวผ่านไปสู่ความรู้สมบูรณ์นั้นไม่ใช่การผ่านเพียงเหตุผลและประสบการณ์ กระบวนการที่ก้าวผ่านที่สำคัญคือการการปฏิบัติ ทั้งนี้ก็สอดคล้องกับการบรรลุนิพพานของพุทธปรัชญาเถรวาท การจะก้าวผ่านหรือเข้าถึงนั้นต้องผ่านการอบรมสั่งสมทั้งสติ และปัญญา คือต้องถึงพร้อมทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญา

บทที่ ๓

ชาโตริหรือการบรรลุธรรมของเซน

พุทธศาสนิกายเซน เป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างในแวดวงผู้ที่เรียกตัวเองว่าปัญญาชนในประเทศไทย นับตั้งแต่มีการเริ่มแปลคัมภีร์เซน(ฝั่งประเทศจีน)คือสูตรของเว่ยหลางและคำสอนของฮวงโป รวมถึงงานแปลรุ่นหลังๆจากญี่ปุ่นและตะวันตก แนวคิดนี้มีการกล่าวว่ามีแนวโน้มทางปัญญามากกว่าการสอนศีลธรรมแบบพุทธดั้งเดิมทำให้ได้รับความนิยมอย่างมาก อีกทั้งงานเขียนของเซนมีเสน่ห์ทั้งด้านภาษาและความคิด รวมถึงสำนักวิปัสสนาแบบเซนที่แพร่หลาย แต่ความลึกซึ้งในเนื้อหา ยังไม่ปรากฏให้เห็นในบ้านเรา เสน่ห์อีกประการหนึ่งที่สำคัญและดึงดูดปัญญาชนให้สนใจแนวคิดนี้ก็คือ สภาวะชาโตริ หรือการบรรลุธรรมแบบเซน ดูช่างง่ายดายและพิศวงรวมถึงแปลกจากที่รับรู้จากแนวคิดพุทธศาสนาเถรวาท ในหัวข้อต่อไปผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงแนวคิดสำคัญของนิกายเซน

๓.๑ เซนกับแนวคิดในลัทธิเต๋า

การบรรลุธรรมขั้นสูงสุดย่อมสอดคล้องเป้าหมายในทุกศาสนา การบรรลุธรรมของพุทธศาสนาเถรวาทใช้คำเรียกว่า นิพพาน ส่วนพุทธศาสนิกายเซน ใช้คำเรียกการบรรลุธรรมขั้นสูงสุด นี้ว่า ชาโตริซึ่ง“เป็นคำใช้เรียกประสบการณ์ทางจิตที่ไร้ลัทธิบางอย่าง เสนอว่าเป็นเป้าหมายในการใช้ชีวิตแบบเซนคือการบรรลุประสบการณ์ทางจิตที่เรียกว่าชาโตรินี้ เป้าหมายสูงสุดมักมากำกับศาสนาเสมอ”^{๖๗} ทั้งนี้ก็สอดคล้องกับนักจิตวิทยาตะวันตกที่กล่าวถึงจุดมุ่งหมายปลายทางของเซนว่า “จุดหมายสุดท้ายของเซนก็คือการบรรลุถึงภาวะรู้แจ้งที่เรียกว่า ชาโตริ”^{๖๘} หัวข้อต่อไปผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงกำเนิดของพุทธศาสนิกายเซนที่อยู่ในญี่ปุ่นเพื่อให้เห็นภาพรวมว่า เซนทั้งสองสำนักในญี่ปุ่นมีเป้าหมายและวิธีการในการเข้าถึงจุดหมายสูงสุดหรือบรรลุธรรมอย่างไร

^{๖๗} สมภาร พรหมทา “พุทธศาสนิกายเซน” พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๑, หน้า ๑๑-๑๒.

^{๖๘} Erich Fromm, D.T.Suzuki and Richard De Martino., *Zen Buddhism and Psychoanalysis* . (New York : Harper colophon books,1960), p.115.

เซ็น (Zen) เป็นคำภาษาญี่ปุ่นซึ่งมาจากภาษาจีนว่า ฉาน (Ch'an) หรือการทำสมาธิ อันตรงกับคำภาษาสันสกฤตว่า ฌยาน (Dhyana) แปลว่าเพ่ง เพื่อให้จิตเข้าถึงตัวธรรมชาติตามธรรมชาติเดิมของจิต ทั้งนี้เซนดูเป็นที่รู้จักในประเทศเราก็น้อยกว่าในประเทศญี่ปุ่น เท่านั้น ส่วนในประเทศจีนและเกาหลีเป็นที่รับรู้ค่อนข้างมาก ทั้งนี้ผู้วิจัยขอกล่าวถึงเฉพาะเซนในประเทศญี่ปุ่นเท่านั้น ญี่ปุ่นมีการแบ่งนิกายเซนออกเป็น ๒ นิกายใหญ่ คือ

นิกายโชโตเซน^{๖๔} ก่อตั้งโดย โดเกน (Dogen, พ.ศ. ๑๗๔๓-๑๗๙๖) เดินทางไปศึกษานิกายเซนในประเทศจีน เมื่อกลับประเทศญี่ปุ่นได้ก่อตั้งนิกายโชโตเซนขึ้นมา โดเกนเป็นคนรักสันโดษ ชอบปลีกวิเวก ไม่ชอบยุ่งเกี่ยวกับทางโลกและไม่อยากอยู่ใต้อำนาจของพวกข้าราชการและรัฐบาลทหาร จึงไปสร้างวัดอยู่บนภูเขา สอนว่าการนั่งสมาธิเท่านั้นเป็นวิถีทางแห่งความหลุดพ้น นิกายนี้สอนให้อยู่และตายอย่างสันติสุขและอย่างมีความหมาย ซึ่งพัฒนามาจากคำสอนขั้นตอนทั้ง ๕ ซึ่งเป็นวิธีการมองความจริงจากแง่มุมต่างๆ หรือนิกาย เซ้า-ทง (Ts'ao-Tung) ของจีน ซึ่งประกอบไปด้วย

๑) สิ่งสูงสุดในสิ่งสัมพัทธ์ เพราะว่าสิ่งสูงสุดอยู่ในสิ่งสัมพัทธ์หรือปรากฏการณ์ดังนั้นเมื่อจะเข้าถึงสิ่งสัมพัทธ์ย่อมเข้าถึงสิ่งสูงสุดด้วย

๒) สิ่งสัมพัทธ์ในสิ่งสูงสุด เพราะว่าสิ่งสัมพัทธ์อยู่ในสิ่งสูงสุด ดังนั้นเมื่อเข้าถึงสิ่งสูงสุดก็เท่ากับว่าเข้าถึงสิ่งสัมพัทธ์ด้วย

๓) สิ่งสูงสุดตามลำพังเป็นศักยภาพที่จะปรากฏออกมาในโลกของปรากฏการณ์ เปรียบเหมือนเมล็ดพืชที่มีศักยภาพที่พร้อมจะเติบโตขึ้นมาเป็นต้นพืช และก็เป็นศักยภาพที่สิ่งต่างๆทั้งหลายในโลกของปรากฏการณ์จะกลับคืนไปสู่ในที่สุด

๔) สิ่งสัมพัทธ์หรือปรากฏการณ์ตามลำพังเป็นการพิจารณาสิ่งต่างๆในโลกของปรากฏการณ์โดยตรง

๕) สิ่งสูงสุดกับสิ่งสัมพัทธ์อยู่ด้วยกัน เป็นการมองความจริงในขั้นสูงสุด สิ่งสูงสุดกับสิ่งสัมพัทธ์ในโลกของปรากฏการณ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่อาจแยกจากกันได้

^{๖๔} คำว่า “โชโต” เป็นคำที่เพี้ยนมาจากชื่อภาษาจีนว่า “เส้าตุง” (Tsao Tung) ซึ่งเป็นนิกายที่พัฒนาขึ้นในประเทศจีนราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ นิกายโชโตเซน เน้นการปฏิบัติสมาธิหรือซาเซน (Zazen) เป็นวิถีทางแห่งความหลุดพ้น

ห้าขั้นตอนนี้เมื่อโซโตเซนนำมาพัฒนาจนกลายเป็นหัวใจสำคัญในการปฏิบัติของนิกายโซโต ๕ ประการคือ ๑) การนั่งสมาธิโดยไม่ใช้อารมณ์ภาวนา เป็นสิ่งที่มีประสิทธิภาพมากกว่า ๒)การนั่งสมาธิกับการตรัสรู้มีใช้สองสิ่งอยู่แยกกัน ๓)บุคคลไม่ควรจะรอให้ถึงการตรัสรู้ ๔)ไม่มีการตรัสรู้ให้ไปถึง ๕)ทั้งกายและจิตจะต้องรวมเป็นหนึ่งเดียว^{๗๐}

นิกายรินไซเซน^{๗๑} นิกายเซนนำเข้าสู่ญี่ปุ่นโดย เออิไซ (Eisai, ค.ศ. ๑๑๔๑-๑๒๑๕) เออิไซ ได้ศึกษานิกายเทนไดก่อน จากนั้นเดินทางไปประเทศจีน พบว่า นิกายเทนไดได้เสื่อมสูญไปหมดแล้วและศึกษานิกายเซนกำลังรุ่งเรือง จึงศึกษานิกายเซนแล้วนำคัมภีร์นิกายเซนจำนวนมากเข้ามาญี่ปุ่น เช่น คัมภีร์หลินฉี (Linchi-Lu) แล้วตั้งนิกายรินไซขึ้นมา นิกายนี้สอนว่า สรรพสัตว์มีธรรมชาติแห่งพุทธะอยู่ในตัว (พุทธธาตุ/Buddha-Nature) และมีศักยภาพที่จะเป็นพุทธะได้ เพียงแต่ธรรมชาตินี้ยังถูกห่อหุ้มด้วยกิเลส นิกายนี้เน้นการนั่งสมาธิและขบปรีศนาธรรมหรือโกอาน (Koan) เช่น “ก่อนมารดาให้กำเนิด หน้าตาตั้งเดิมของท่านเป็นอย่างไร” หรือ “เมื่อร่างของท่านถูกไฟเผาและลมพัดพาขี้เถ้าของท่านไปในอากาศ ท่านอยู่ที่ไหนล่ะ?” ซึ่งพัฒนามาจากนิกาย ลิน-ชี(Lin-Chi) ซึ่งมีวิธีการเน้นการสอนแบบวิธีตะโกนและการใช้ความรุนแรงเพื่อปลุกจิตให้ตื่น พระที่มีชื่อเสียงรวมถึง ก็คือ ดี.ที.ซูซูกิและ ดิช นัท ฮันท์ ซึ่งเราชาวไทยรู้จักดีก็อยู่ในนิกายนี้

๓.๒ เป้าหมายการบรรลุธรรมของเซน

คำว่า ซาโตริ (Satori) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มูอิ ในภาษาญี่ปุ่น (Mui) ซึ่งตรงกับคำว่า หวู หรือ หวู-เว่ย ในภาษาจีน^{๗๒} ซึ่งคำว่า หวู หรือ หวู-เว่ย หมายถึงการกระทำโดยการไม่กระทำหรือปราศจากการกระทำ ไม่มีแม้การกระทำแห่งความคิด หวูได้รับการใช้เหมือนกับซาโตริ เมื่อซาโตริ

^{๗๐} ดิช นัท ฮันท์, **กุญแจเซน** แปลโดย พงนา จันทรสันติ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๔), หน้า ๖๓.

^{๗๑} “รินไซ” เป็นคำที่เพี้ยนมาจากชื่อในภาษาจีนว่า “หลินฉี” (Lin-chi) ซึ่งเป็นนิกายที่พัฒนาขึ้นในจีนราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ นิกายรินไซเซน เน้นการใช้โกอานเป็นเครื่องช่วยผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงความหลุดพ้น

^{๗๒} D.T.Suzuki., **An Introduction to Zen Buddhism**, (London Melbourne Sydney Auckland Johannesburg : Rider, 1983.), p.88.

เกิดขึ้นตัวมันจะไม่มีการกระทำ ไม่มีแม้การกระทำแห่งความคิด ซึ่งคำนี้ใช้อธิบายลักษณะของประสบการณ์ธรรมชาติแห่งพุทธะ และ ดี.ที.ซูซูกิ. เรียกประสบการณ์แห่งชาโตริว่า “การไขว่คว้าหามุมมองใหม่ในเซน”^{๗๓} และยังมีอีกหลายคำที่ใช้เรียกสภาวะนี้ อาทิ

โพธิ (Bodhi) หมายถึงปัญญา ใช้ในความหมายของการตรัสรู้หรือการรู้แจ้ง แต่การรู้แจ้งนี้ไม่ได้เกิดจากการสะสม ไม่ใช่การเข้าถึง ไม่ใช่สิ่งที่จะหามาได้ แต่เป็นการรู้แจ้งแก่นแท้แห่งความเป็นจริงที่ปรากฏออกมา^{๗๔}

พุทธิ (Buddhi) คือความสามารถในการรู้ บางครั้งอาจเรียกว่า ความเข้าใจอันสมบูรณ์หรือปัญญา ซึ่งก็คือ ความรู้แจ้งแห่งตลอด เป็นความรู้ในสิ่งที่ถูกรู้ในส่วนทั้งหมดของตัวมันเอง ไม่ใช่เพียงรู้บางส่วน หรือรู้เฉพาะคุณสมบัติของมัน ความรู้นี้จึงมิใช่ความรู้ที่เกิดจากการเปรียบเทียบทางใจใดๆ ระหว่างสิ่งที่ถูกรู้กับสิ่งอื่นๆ แต่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์โดยตรงต่อสิ่งที่ถูกรู้นั้น^{๗๕}

พุทธะ (Buddha) เป็นคำสันสกฤต และมีอีกความหมายคือ สติสัมปฤติ คือการตื่นตัวอย่างปาฏิหาริย์ คืออาการยินยอมอ่อนรับด้วยความรู้สึกลงในอิริยาบถต่างๆ เช่นการพับตา เลิกคิ้ว เคลื่อนไหวมือและเท้า ทั้งหมดล้วนเป็นธรรมแห่งการตื่นอย่างปาฏิหาริย์ของเราเพราะธรรมชาติจิตนี้คือพุทธะ และพุทธก็คือมรรค มรรคก็คือเซน^{๗๖}

จิต (Mind) สำหรับคำนี้ เซน ให้ความหมายถึง พุทธจิต ที่ไม่ใช่การเกิดและการดับ

การหยั่งรู้ (Intuition) คือความรู้ที่เกิดขึ้นมาในใจอย่างเต็มเปี่ยมจากต้นตอที่ไม่รู้ว่าเป็นอะไร ความรู้ตรงนี้ตรงข้ามกับเหตุผล คนทั่วไปเห็นว่า ความรู้ต้องเกิดมาจากความรู้ที่มาก่อนหรือการรับรู้ และการรับรู้ต้องมีการผิดพลาด เช่นถือว่า การหยั่งรู้นั้นแหละเป็นเหตุผลของตัวเอง การเข้าถึงการหยั่งรู้จึงเป็นเหตุผลที่มาก่อนการหยั่งรู้ ดังนั้นเซนจึงไม่พิจารณาการหยั่งรู้ว่าเป็นความบังเอิญ

^{๗๓} “Acquiring of new viewpoint in Zen” .Ibid.,p.88

^{๗๔} เอิร์นสท์ วู๊ด, พจนานุกรมเซน, แปลโดย จงชัย เจนหัตถการกิจ, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๑.), หน้า ๒๐๘-๒๐๙.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๕.

^{๗๖} เรด ไพน์ แปลเป็นภาษาอังกฤษ ,โพธิธรรมคำสอน,แปลโดย พระมหาติเรก ศักดิ์สิทธิ์,(กรุงเทพมหานคร : ไยไหม, ๒๕๔๙), หน้า ๕๙-๖๐.

ศุนยตา,สุญตา (Shunyata) โดยพยัญชนะแล้วแปลว่า ความว่างเปล่า ทั้งนี้คำนี้มีการให้ความหมายว่า ธรรมชาติอันเป็นแก่นแท้ของสรรพสิ่ง หรือธรรมชาติของตัวมันเองอันเป็นความจริงแท้ของมนุษย์

ปรัชญา (Prajna) คำนี้สำหรับเซนมีความสำคัญมากเพราะ หมายถึงจุดหมายสูงสุดของเซน กล่าวคือ ปรัชญาหมายถึงการรู้แจ้ง (สัมโพธิ) ความพ้น (ปร หรือ นิรวาณ) ความว่าง (สุญตา) ธรรมชาติแห่งพุทธะ ความรู้ทั่วเป็นสิ่งที่สมบูรณ์(ปราคัมมา)^{๗๗}

นิรวาณ (Nirvana) หรือพระนิพพาน ซึ่งหมายถึงความดับทุกข์เสียอย่างสิ้นเชิง ภาวะที่ไม่เกิดไม่ตาย หรือภาวะที่อยู่เหนือการเกิดการตาย ซึ่งความหมายนี้ โพธิธรรมกล่าวไว้ว่า “เมื่อจิตหยุดการเคลื่อนไหว จิตก็เข้าสู่พระนิพพาน นิพพานก็คือจิตว่างอย่างหนึ่ง ไม่หะไม่มีอยู่ที่ใด พระพุทธเจ้าก็เข้าสู่นิพพานที่นั่น ไร้โรคภัยไข้เจ็บ ความทุกข์ ความเดือดร้อน ไม่มีในที่ใด พระโพธิสัตว์ก็เข้าตรัสรู้ธรรมที่นั่น”^{๗๘}

เซน ถือว่า นิรวาณหรือนิพพาน เป็นความสุขที่แท้จริง และเป็นจุดหมายสูงสุดในการปฏิบัติธรรม และการรู้แจ้งนั้นจะเข้าถึงได้ก็โดยสมาธิ (ธ्यान) การรู้แจ้งในนิพพานหรือนิรวาณเป็นสภาวะเช่นเดียวกับซาโตริ ไม่ใช่การหยั่งรู้ความจริงแบบเป็นระดับขั้นๆ แต่เป็นการหยั่งรู้โดยตรงหรือการรู้แจ้งพุทธจิตหรือจิตแห่งความรู้แจ้งนั่นเอง^{๗๙} เป้าหมายการบรรลุธรรมของเซน เพื่อเข้าถึงนิพพาน ซึ่งในกรณีนี้มีข้อถกเถียงเกี่ยวกับเรื่องนี้กันมากกว่า การเข้าถึงนิพพาน นั้นจะมีสภาวะอย่างไรอีกทั้ง ดี.ที.ซูซูกิ. ให้ความหมายไว้ว่า

“สิ่งใดเป็นกิเลสตัณหา สิ่งนั้นคือปัญญายาน
สิ่งใดเป็นสังสาระ สิ่งนั้นคือนิพพาน”^{๘๐}

^{๗๗} เอร์เนสต์ วู๊ด, พจนานุกรม เซน, แปลโดย จงชัย เจนหัตถการกิจ, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๑.), หน้า ๑๗๗.

^{๗๘} เรด ไพน์ แปลเป็นภาษาอังกฤษ ,โพธิธรรมคำสอน, แปลโดย พระมหาดิเรก ศักดิ์สิทธิ์,(กรุงเทพมหานคร : ไยโหม, ๒๕๔๙), หน้า ๘๘-๘๙.

^{๗๙} เอร์เนสต์ วู๊ด, พจนานุกรม เซน, แปลโดย จงชัย เจนหัตถการกิจ, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๑.), หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

^{๘๐} D.T.Suzuki, Outline of Mahayana Buddhism, (New York : Schochen Books, 1973), p.352

กล่าวโดยสรุป สิ่งที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของเซนนั้นคือนิพพาน หรือชาโตริ และอยู่ในสังสารวัฏหรืออยู่ในจิตใจของเรานั้นเอง อีกทั้งวิธีการที่เข้าถึงนิพพานหรือชาโตรินั้นในเซนนั้นจะมีวิธีการและแบบแผนเป็นเช่นไรผู้วิจัยจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

๓.๓ วิธีการบรรลุธรรมของเซน

ถึงนิกายเซนจะมีนิกายออกไป เป็น ๓ สายใหญ่ๆ แต่โดยภาพรวมวิธีการนั้นไม่แตกต่างกันมาก จะแตกต่างก็คือวิธีการที่แต่ละสำนักให้น้ำหนักมากน้อยต่างกัน แต่วิธีการนั้นก็เหมือนกัน ทั้งนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวโดยภาพรวม เพื่อมองให้เห็นวิธีการต่างๆ ที่ใช้ในการเข้าถึงจุดหมายสูงสุดคือการรู้แจ้งหรือชาโตริ กล่าวว่า “เซนแบ่งมรรควิธีแห่งการรู้แจ้งออกเป็น ๓ ประการคือ ๑)มรรควิธีแห่งชาเซน (Zazen) หรือการนั่งสมาธิ, ๒)มรรควิธีแห่งซันเซน (Sanzen)หรือการขบคิดปริศนาธรรม (โกอาน), ๓)มรรควิธีแห่งมนโด(Mondo)หรือการถามตอบแบบฉับพลัน” ^{๘๑}

ทั้งนี้มรรควิธีทั้ง ๓ แต่ละสำนักต่างให้ความหมายและความสำคัญแตกต่างกัน กล่าวคือ “นิกายโชโตเซน ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติชาเซนหรือการนั่งสมาธิมากกว่าโกอาน ทั้งนี้เพื่อบ่มเพาะจิตใจให้ค่อยๆรู้แจ้งไปตลอดชีวิตตามลำดับแบบค่อยๆเป็นค่อยๆไป”^{๘๒} ชาเซนจึงไม่ได้เป็นมรรควิธีที่จะนำไปสู่จุดหมายใดๆ หากแต่เป็นจุดหมายในตัวเองที่สมบูรณ์อยู่แล้ว กล่าวคือ เป็นการสำนึกถึงถึงพุทธภาวะหรือการรู้แจ้งภายในตนเอง ส่วนความหมายของการนั่งชาเซนของนิกายรินไซนั้นไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก แต่กลับให้ความสำคัญกับการขบคิดปริศนาธรรมหรือโกอานมากที่สุด โดยมีแนวคิดที่ว่า “การนั่งชาเซนหรือสมาธินั้นเป็นวิธีหนึ่งในการเข้าถึงปริศนาธรรม เพราะว่าเมื่อพิจารณา

^{๘๑} พระมหาเคนอง เซาท์ทองหลาง, วิธีสู่การบรรลุธรรมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทและรินไซเซน, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙, หน้า ๖๓-๖๘.

^{๘๒} ดับบลิว เอ็ม.ทีโอเดอร์ เดอ แบร์รี่, (ผู้รวบรวม) Wn.Theodore De Barry, Editor, บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓ (Sources of Chinese Tradition) , แปลโดย จำนงค์ ทองประเสริฐ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๗), หน้า ๔๘๔-๔๘๕.

ร่วมกับการฝึกโกอานแล้ว ชาเซนจะถือว่ามีความสำคัญเป็นอันดับสองรองจากโกอาน”^{๘๓} ดังนั้นนิกายรินไซเซนจึงถือว่า “โกอานเท่านั้นที่เป็นแก่นสาระสำคัญที่สุดที่จะนำไปสู่การบรรลุแจ้งโดยฉับพลัน”^{๘๔}

โดยภาพรวมวิธีการของปฏิบัติธรรมเพื่อบ่มงูสภาวะ ชาโตริ หรือการรู้แจ้งแบบฉับพลันของเซนจะมีอยู่ ๓ แนวทาง คือ

๓.๓.๑ ชาเซ็น (Zazen) โดยรากศัพท์หมายถึงการนั่งสมาธิ ซึ่งเป็นแนวการปฏิบัติในพุทธศาสนาโดยทั่วไปและมีวิธีการที่แตกต่างกันออกไปมากมาย สำหรับโดเก็น ถือว่าเป็นวิธีการที่สำคัญที่สุด และถือเป็นหัวใจประสบการณ์แห่งพุทธะ ซึ่งโดเก็นอธิบายวิธีการไว้ดังนี้ “ห้องที่เงียบสงบจะเหมาะสำหรับการปฏิบัติชาเซ็น(ในที่นี้หมายถึงการปฏิบัติชาเซ็นภายใต้คำแนะนำของอาจารย์) กินและดื่มแต่พอประมาณ ละกิจการทั้งปวง

วิธีการปฏิบัติของรินไซมีด้วยกันอยู่ ๒ รูปแบบคือ^{๘๕} การควบคุมลมหายใจที่ท้องน้อย ซึ่งค้นคิดโดยฮาคูอิน (Hakuin ค.ศ.1683-1768) มีหลักการคือ กำหนดสติไว้ที่สะดือเกร็งท้องน้อยและหายใจปกติโดยพยายามระลึกถึงลมหายใจเข้าออกตลอดเวลา และอีกรูปแบบคือระบบการนับลมหายใจซึ่งเป็นวิธีที่แพร่หลายในหมู่ผู้ปฏิบัติทั้งนี้อาจารย์เซนจะส่งมอบให้กับผู้ปฏิบัติทุกคน วิธีการนับลมหายใจนี้ช่วยให้เป็นสมาธิได้เร็วขึ้นโดยมีรอบการนับหนึ่งถึงสิบ

การปฏิบัติชาเซนทั้งสองวิธีนี้เป็นการกำหนดให้อยู่กับความรู้สึกนึกคิดของผู้ปฏิบัติจนจิตสงบพร้อมที่จะมีศักยภาพในการตระหนักรู้ถึงความจริงของสรรพสิ่ง ดังคำกล่าวของรินไซที่ว่า “ถ้าเจ้าสามารถทำให้สงบ ระวัง นี่คือการฉกฉวยแห่งการบริสุทธิ์ ถ้าไม่มีใครปล่อยความคิดฟุ้งซ่านให้เกิดขึ้น เจ้าก็จะได้ป็นต้นโพธิ์ทันที มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่จะเปลี่ยนแปลงในตัวเองสู่จิตของไตรภูมิ มีความ

^{๘๓} D.T.Suzuki, *An Introduction to Zen Buddhism*. (London Melbourne Sydney Auckland Johannerburg : Rider,1983), p.101-102

^{๘๔} ดับบลิว เอ็ม.ทีโอเดอร์ เดอ แบร์รี่,(ผู้รวบรวม) Wn.Theodore De Barry,Editor, **บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓ (Sources of Chinese Tradition)** , แปลโดย จำนงค์ ทองประเสริฐ,พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน,๒๕๓๗),หน้า ๒๗๗.

^{๘๕} D.T.Suzuki, *An Introduction to Zen Buddhism*., (London Melbourne Sydney Auckland Johannerburg : Rider,1983), p.101

ชื่นชมธรรมชาติและความสงบสุขแห่งเซน รัศมีแห่งแก่นแท้เปล่งแสงด้วยตัวเอง”^{๘๖} ความสำคัญของชาเซนหรือการนั่งสมาธินั้นรินไซให้ความสำคัญมาก เพราะเป็นปัจจัยหนึ่งเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้นในเซนดังคำกล่าวที่ว่า

ถ้าเรามองย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์ของเซน จะเห็นตัวอย่างเกี่ยวกับอาจารย์เซนผู้ผ่านการฝึกฝนและถูกเข้มงวดกดขี่ในวินัยของเซนมาอย่างหนักหน่วง การฝึกฝนปฏิบัติธรรมของแต่ละปัจเจกชนก็แตกต่างกันไปตามแต่สติปัญญา สภาวะแวดล้อม สภาพการใช้ชีวิต แต่ข้าพเจ้าอาจกล่าวยืนยันได้ว่า ไม่มีผู้ใดเลยที่ได้ตรัสรู้โดยไม่ผ่านการฝึกฝนตนเองอย่างแสนสาหัสมาก่อน ^{๘๗}

ทั้งนี้ในการฝึกหรือนั่งสมาธิมีประโยชน์หนึ่งสำคัญที่น่าจะเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดในเรื่องการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาเถรวาทก็ได้ นั่นคือประโยคที่ว่า “ในการจะเดิน จะนั่ง ในการจะนั่ง ก็จงนั่งจงอย่างไถ่อกแว่ก ห้วนไห้ต่อทุกสิ่ง”^{๘๘} คำกล่าวสุดท้ายนี้ หากกล่าวในคำของพุทธศาสนาเถรวาทก็ต้องใช้คำว่า มีสติอยู่ทุกขณะ อาจจะเป็นการกล่าวไม่เกินเลยไปว่า ในเบื้องต้นการนั่งสมาธินั้นเป็นวิธีการสำคัญในการปฏิบัติตนเพื่อให้เข้าถึงนิพพานหรือชาโตริ แล้วการนั่งสมาธิเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการที่จะกระทำการที่ว้าใช้จิตดูจิต หากทำด้วยการเคลื่อนไหวหรืออริยาบถย่อยแล้วจะตามดูได้ยาก เว้นแต่ผู้ที่มีอินทรีย์แก่กล้า หากแต่ต้องฝึกด้วยอริยาบถใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อนจากนั้นค่อยเข้าสู่อริยาบถย่อยก็เป็นอีกวิธีการหนึ่ง จากที่ได้กล่าวไปแล้วการนั่งชาเซนหรือสมาธินั้นได้รับแนวคิดจากพุทธเถรวาทดั้งเดิมอย่างไม่ต้องสงสัย และที่สำคัญ โดเก็น (ค.ศ.๑๒๐๐ - ๑๒๕๓) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการนั่งชาเซนไว้ในหนังสือที่ชื่อว่า โซโบเกินโซ ซึ่งเป็นหนังสือหลักคำสอนสำคัญของนิกาย โซโต ไว้ว่า

^{๘๖} เอียร์มการ์ต ชเลอเกล (Irmgard Schiloegl), **บันทึกของรินไซ(The Zen teaching of Rinza)**, แปลโดย จงชัย เจนहतถการกิจ,พิมพ์ครั้งที่ ๒ ,(กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา,๒๕๓๘), หน้า ๖๔.

^{๘๗} เซนโค ชิบายาม่า, **ดอกไม้ไม่จ้านรรค์**, แปลโดย พจนา จันทรสันติ,(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมิต,๒๕๓๖),หน้า ๑๐๓.

^{๘๘} Alan W. Watts, **The Way of Zen**, (Harmondsworth Middlesex : Penguin Books,1978), p.150

ปฏิจาที่ ๖ : เหตุใดชาวพุทธจึงควรสนับสนุนการปฏิบัติสมาธิแบบเซนโดยการนั่งปฏิบัติเท่านั้น ทั้งที่มีถึงสี่ท่าด้วยกัน ได้แก่การเดินการจงกรม การยืนการนั่งและการนอน โดยถือว่าท่านั่งซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุธรรม

วิสัยทัศน์ที่ ๖ : เป็นไปไม่ได้ที่จะตรวจสอบอย่างถี่ถ้วนสมบูรณ์ถึงวิธีการของพระพุทธรองค์ทั้งหลาย องค์แล้วองค์เล่าตั้งแต่โบราณกาล ผู้ซึ่งได้ปฏิบัติและบรรลุธรรม ถ้าท่านหาเหตุว่าเพราะเหตุใดพวกท่านจึงใช้วิธีนี้ ท่านควรจะรู้แต่เพียงว่า (ซาเซน) เป็นวิธีที่ชาวพุทธเขาใช้กัน ท่านไม่ควรหาเหตุผลอื่น กระนั้นก็ตามเหล่าสังฆปริณายกต่างก็ได้เชิดชูการปฏิบัติซาเซนกล่าวว่า ซาเซนนั่นเองคือ ประตูละม้ายแห่งความสุข และความปิติยินดีในความเป็นจริง การกล่าวเช่นนั้นมิใช่เพราะการนั่งเป็นความสุขอันปิติยิ่ง หรือในบรรดาท่าปฏิบัติสมาธิทั้งสี่นั้นนอนที่เดียว ซาเซนมิใช่แนวปฏิบัติของพุทธรองค์เพียงองค์หนึ่งหรือสององค์ หากแต่เป็นวิธีปฏิบัติแห่งพุทธะและสังฆปริณายกทุกองค์ ^{๘๙}

ก่อนอื่นต้องยอมรับว่า โดเกน เป็นอาจารย์เซนที่มีท่าที่แตกต่างไปจากเซนทั่วไปที่เราารู้ (การรับรู้ในที่นี้หมายถึงการผ่านงานเขียน เรื่องเล่า ที่แพร่หลายในเมืองไทย ซึ่งส่วนใหญ่ก็มาจาก ดี.ที. ชูชุกิ. ทำให้เรารับรู้เรื่องราวของเซนเพียงด้าน เดียวและด้านที่เป็นข้ออ้างหลักคือหลักการของเซน ๔ ข้อที่ว่า ด้วยเรื่องฉีกคัมภีร์,ไม่ยึดตัวอักษร,ถ่ายทอดจากจิตสู่จิตและเข้าถึงพุทธภาวะในตน) การที่โดเกนให้ความสำคัญเรื่องซาเซนนั้นก็มาจากการต้องการที่จะฉีกขนบหรือจะยืนยันขนบเดิมเป็นเรื่องที่จะพิจารณากันต่อไป การที่โดเกนให้ความสำคัญเรื่องซาเซนก็เนื่องมาจากเหตุผลที่จะได้ในปฏิจาข้อที่ ๑๑ ที่ว่า

ปฏิจาที่ ๑๑ : เป็นสิ่งจำเป็นโดยเด็ดขาดหรือไม่สำหรับบุคคลที่อุทิศตนเพื่อการปฏิบัติซาเซน ในการยึดถือศีลต่างๆในพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด

วิสัยทัศน์ที่ ๑๑ : การถือศีล การปฏิบัติอันบริสุทธิ์ คือมาตรฐานของสำนักเซนและเป็นคุณสมบัติของพระพุทธรองค์และเหล่าสังฆปริณายกทั้งปวง แต่อย่างไรก็ตาม คนซึ่งยังไม่ได้รับศีลและคนที่ผิดศีลก็มีโอกาสที่จะได้ประโยชน์จากซาเซน

^{๘๙} สุวรรณา สถาอานันท์, ภูมิปัญญาวิชาเซน บทวิเคราะห์คำสอนปรมาจารย์โดเกน, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๔), หน้า.๑๐๑-๑๐๒.

ปฏิจาที่ ๑๒ : บุคคลที่อุทิศตนปฏิบัติชาเซนนั้นจะสามารถผสมผสานการปฏิบัติดังกล่าวเข้ากับ การ ท่องมนต์ และการทำวิปัสสนาได้หรือไม่

วิสนาที่ ๑๒: เมื่อข้าพเจ้าอยู่ในเมืองจีน ข้าพเจ้าสอบถามอาจารย์ที่นั่นเกี่ยวกับหลักการที่ แท้จริง พวกอาจารย์ตอบว่า ท่านไม่เคยได้ยินว่าเคยมีสังฆปริณายกองค์ใด ผู้ได้ถ่ายทอดตราแห่ง พุทธธรรมอันเที่ยงแท้ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในอินเดียและในจีนได้ผสมผสานการปฏิบัติธรรม ดังกล่าวแน่นอน นอกจากว่าท่านเน้นที่การปฏิบัติแบบเดียว ท่านก็ไม่อาจบรรลุปริชาฌานอัน เป็นหนึ่งนั้นได้ ^{๙๐}

เหตุผลสำคัญอันหนึ่งที่พอที่จะตกย้าแนวคิดนี้ก็คือ คำกล่าวของ โดเกนที่เป็นผู้ถือกำเนิด นิภายโซโตในญี่ปุ่น ที่กล่าวถึงความสำคัญของการนั่งสมาธิว่า

ข้าพเจ้าจำเป็นต้องตกย้าหรือไม่ว่า พระพุทธองค์ก็ทรงเต็มเปี่ยมด้วยปัญญาภายในมาแต่ เดิม ผลพวงจากการนั่งสมาธิอยู่หกปีของท่านก็ยังเป็นที่ประจักษ์ชัดอยู่จนทุกวันนี้ หรือท่านโพธิ ธรรมผู้ได้สืบทอดตราประทับแห่งธรรมะ การหันหน้าเข้ากำแพงนั่งสมาธิอยู่เก้าปีของท่านก็ยังมิ ชื่อเสียงเลื่องลือมาจนถึงทุกวันนี้ หากผู้ทรงธรรมในอดีตต่างปฏิบัติธรรมหนักหน่วงถึงเพียงนี้ บุคคลในยุคปัจจุบันจะละเลิกการปฏิบัติธรรมได้อย่างไร ^{๙๑}

การที่โดเกน ให้ความสำคัญกับชาเซนมาด้วยเหตุผลที่ว่า หนึ่งนับเป็นเรื่องปฏิบัติสืบเนื่อง มาตั้งแต่พุทธกาลมีหลักฐานแน่ชัด อีกทั้ง โพธิธรรมที่เป็นต้นกำเนิดเซนก็ยังใช้วิธีนี้ต่อเนื่องมาเรื่อยๆ เป็นเรื่องใดที่ต้องละทิ้งจากการปฏิบัติแบบนี้ อีกทั้งเหตุผลที่สำคัญที่ทำให้โซโตเป็นที่แพร่หลาย สำหรับชนชั้นล่างก็คือ ความกรุณาที่มีให้กับชนชั้นล่างมากกว่าชนชั้นปกครองหรือนักรบ รวมถึง แนวคิดการบำเพ็ญเพียร,วิริยะในการสะสมบุญเพื่อเป็นพระโพธิสัตว์จึงเหมาะสมกับชนหมู่่มากที่ไม่ใช่ นักปกครองหรือนักรบ

๓.๓.๒ โกอาน (Koan) มาจากคำภาษาจีนที่ว่า กง อัน (Kung – an) เป็นวิธีการในการ ฝึกอบรมจิต เพื่อบ่มเพาะให้สูกงอมเต็มทีเพื่อเข้าสู่สภาวะ ชาโตริ โกอาน ถือเป็นแก่นสาระของนิภาย รินไซ ผู้ศึกษานิภายนี้จะต้องกำหนดจิตคิดพิจารณาโกอาน ซึ่งประกอบด้วยปัญหาหรือข้อยุ่งยากที่

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน., หน้า ๑๐๗-๑๐๘

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน., หน้า ๑๑๗

สลับซับซ้อน พร้อมกับการแก้ปัญหาที่อาจารย์รุ่นก่อนๆได้แก้มาแล้ว โดยเหตุที่การแก้ปัญหา นั้น อยู่ พันวิสัยแห่งกระบวนการทางตรรกศาสตร์แบบธรรมดาสามัญ จึงมีนักศึกษาเพียงไม่กี่คนที่สามารถ เข้าใจปัญหานั้นโดยไม่ต้องใช้เวลาเป็นวันหรือเป็นสัปดาห์ให้หมดไปด้วยการเอาใจจดจ่ออยู่กับโกอาน เลย แล้วจะรู้แจ้งขึ้นมาเองทันที บางครั้งบางทีก็อาศัยปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาโดยบังเอิญ อาจจะเป็น เสียงหรือแสงก็ได้ที่มากระทบกับวิญญาณของปัจเจกบุคคล หรือบางทีก็โดยด้วยการกระทำอย่างจงใจ ของอาจารย์ จะโดยการตะโกนหรือเขกศีรษะก็ตาม ทั้งนี้โดยตั้งใจปลุกจิตของศิษย์ให้ตื่นขึ้นมานั่นเอง “สัทญาณ” หรือ “การรู้แจ้งในอย่างฉับพลันนี่คือสิ่งที่ ดี.ที.ซูซูกิเรียกว่า ประสบการณ์ที่เกิดจากการ รู้แจ้ง”^{๙๒}

การที่รินไซถือว่าโกอานสำคัญ มากกว่าการนั่งสมาธิ เนื่องจากเป็นเครื่องมือป้องกันการจมดิ่งสู่การสะกดจิตตัวเองจากการหมกหมุ่นสู่การทำสมาธิดังนี้ การปฏิบัติซาเซนจึงอยู่ในฐานที่มีไว้เพื่อ พิชิตโกอานเพื่อการบรรลุซาโตริ^{๙๓} ซาเซนหรือการนั่งสมาธิจึงใช้เป็นเพียงแค่เครื่องมือในการขบคิดโก อาน

จากที่ได้กล่าวไปแล้วในความสำคัญของโกอาน ที่ถือว่าเป็นหนึ่งในกิจกรรมทางปัญญาตาม นัยของเซนนั้น มีความหมายว่า มรรควิธีในการฝึกอบรมจิต เพื่อบ่มเพาะเพื่อให้สุกงอมสำหรับสภาวะ การรู้แจ้ง หรือ ซาโตริ หรือการบรรลุสัจธรรมสูงสุด ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งใช้ในทุกรูปแบบของเซน แต่ให้ ความสำคัญแตกต่างกันไป คือ นิกายโซโตจะให้ความสำคัญกับการนั่งสมาธิมากกว่า ส่วนนิกายรินไซ ให้ความสำคัญกับโกอานมากที่สุด

บทวิเคราะห์การบรรลุธรรมในรูปแบบของโกอาน

เหตุผลในการบรรลุธรรมของเซนผ่านโกอานที่สำคัญนั้นมีหลักฐานที่ปรากฏคือ linji Yixuan ค.ศ.๖๘๗ ในงานที่ บันทึกของรินไซ (The Zen teaching of Rinzi)

๑.การบรรลุนั้นต้องเกิดจากตัวเอง มิได้เกิดจากการพึ่งพาคนอื่น หรือการสั่งสม แต่เป็นการ เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน ทันที เป็นการรู้แจ้งด้วยปัญญาแห่งจิตของตัวเอง ดังที่รินไซกล่าวไว้ว่า

^{๙๒} ดับบลิว เอ็ม.ทีโอดอร์ เดอ แบรี่,(ผู้รวบรวม) Wn.Theodore De Barry,Editor, **บ่อเกิดลัทธิประเพณี ญี่ปุ่น ภาค ๑-๔ (Sources of Japanese Tradition)** , แปลโดย จำนงค์ ทองประเสริฐ,พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน,๒๕๔๕),หน้า ๒๗๗.

^{๙๓} ดี.ที.ซูซูกิ. **พุทธแบบเซน**, แปลโดย โกมุที ปวดีนา, (กรุงเทพมหานคร:สมิต,๒๕๓๓),หน้า ๑๔๑

“ถ้าเจ้ามัวแต่ตามคนอื่นอย่างไม่ลืมหูลืมตา ต้องการแต่จะตามคนอื่น แม้หลังจากสิ้นอายุขัย ในไตรภูมิ เจ้าก็ยังคงหนีไม่พ้นที่จะต้องกลับมาเกิดและตายอีก วิธีทางที่ดีกว่าคือ ไม่มีสิ่งใดที่จะต้องแสวงหาและจงก้าวข้ามอาสนะสมาธิของผู้อื่นแล้วจงนั่งลงบนอาสนะของตนเอง”^{๙๔}

๒) การบรรลุธรรมนั้น เกิดจากการใช้ชีวิตที่เรียบง่าย ทำจิตใจให้สงบ

๓) การบรรลุธรรมเกิดจากการขจัดความหลงผิด

๔) การบรรลุธรรม เกิดจากการทำลายความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง มีดังนี้

๔.๑ ตัวบุคคล “นักศึกษามรรคที่แท้จริง ย่อมไม่ยึดมั่นกับพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ หรือพระอรหันต์ ไม่ยึดมั่นในทุกสิ่ง”^{๙๕}

๔.๒ พระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ

อาตมาเคยสนใจศึกษาพระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม และคัมภีร์ต่างๆ อย่างหมั่นเพียร แล้วอาตมาก็ได้ทราบว่า ทั้งหมดเป็นเพียงยาที่เหมาะสมกับการระงับความเจ็บไข้ทางโลก เป็นเพียงทฤษฎีที่ไม่สมบูรณ์ อาตมาสละทิ้งคัมภีร์ทั้งหมด ตั้งต้นศึกษามรรค เริ่มฝึกฝนเซน และได้พบกับอาจารย์ที่ยิ่งใหญ่ สายตาอาตมาจึงเริ่มมองเห็นมรรคอย่างแจ่มชัด”^{๙๖}

๔.๓ คำพูด, ความหมาย ถ้อยคำและตัวอักษร

คำพูดไม่สามารถเป็นองค์ประกอบของความเข้าใจได้ พวกเขาจดจำคำพูดของอาจารย์ผู้อาวุโส ซึ่ง ตายไปนานแล้ว จักอักษรในคัมภีร์ที่พวกเขาห่อด้วยผ้าไหมถึงสี่ห้าชั้น พวกเขาไม่ยอมให้ใครดู และคิดว่าในคัมภีร์มีความลับและสัจธรรมสูงสุดอยู่ และเก็บรักษามันไว้อย่างหวงแหน ครอบครองสิ่งที่คู่ควรสักการบูชา ช่างผิดพลาด มีดบอด โง่งม เจ้าแสดงหาน้ำหวานอะไรในกระดุกแห่งๆ นั้น”^{๙๗}

^{๙๔} เอียนมาร์ค ชเลอเกล (Ingrid Schiloege), **บันทึกของรินไซ (The Zen teaching of Rinzi)**, แปลโดย จงชัย เจนหัตถการกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓๙-๑๔๔.

^{๙๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๖๐-๖๑.

^{๙๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๗๓.

และที่กล่าวว่า “ผู้ดำเนินตามรรค อย่าวางใจแล้วยึดถือคำพูดที่อาตมากำลังพูด ทำไม คำสอนของอาตมาไม่มีการค้นพบที่ตายตัว มันเป็นเพียงเจตนารมณ์ชั่วขณะหนึ่ง ในอากาศอันว่างเปล่า เสมือนภาพที่วาดแต้มสีส้น หรือเป็นเพียงอุบายในการสอน”^{๙๘}

๔.๔ ความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ความเกี่ยวข้อง “ถ้าเจ้าพบความสัมพันธ์ของเจ้ากับสรรพสิ่งต่างๆ จงหาความสัมพันธ์ให้สิ้นแล้วเจ้าจะเห็นอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรก และถ้าเจ้าไม่ได้ขึ้นอยู่กับสรรพสิ่งต่างๆอีกต่อไป ความหลุดพ้นและอิสรภาพก็จะเกิดขึ้น”^{๙๙}

“ถ้าเจ้าได้พูดว่า เจ้าได้ผ่านการฝึกฝนมาอย่างสมบูรณ์ และฝึกฝนตนเองอีกหนึ่งหมื่นวิธี อาตมาเห็นว่า ทั้งหมดก่อให้เกิดกรรม การแสวงหาพุทธะและการแสวงหาธรรมเช่นนี้มีแต่ก่อให้เกิดกรรมที่จะนำไปสู่นรก”^{๑๐๐}

๔.๕ ความขัดแย้งในจิตใจ ความแบ่งแยก การยึดธรรมที่เป็นคู่

ถ้าเจ้ารักชีวิตทางโลกุตระและเกลียดชีวิตทางโลกียะ เจ้าจะต้องท่องเที่ยวต่อไป ลอยและจมใน มหาสมุทรแห่งการเกิดและการตาย กิเลสตัณหาที่เกิดขึ้น ขึ้นอยู่กับใจ ถ้าใจยังคงสงบ เจ้าจะจับกิเลสตัณหาได้ที่ไหน อย่าทำให้ตนเองต้องเปื้อนหนายด้วยการสร้างความแบ่งแยก จงเป็นไปตามธรรมชาติด้วยตัวของมันเอง เจ้าจะพบมรรค ^{๑๐๑}

๔.๖ ธรรม แม้ในธรรมเองก็ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น “ไม่มีพุทธะที่จะต้องแสวงหา ไม่มีมรรคที่จะต้องปฏิบัติให้สำเร็จ ไม่มีธรรมที่จะต้องเข้าถึง”

“พุทธะ ธรรม มรรค เป็นหนึ่งเดียว แต่เป็นเพียงชื่อที่ว่างเปล่า และไม่มีอยู่จริง”^{๑๐๒}

“พุทธะมิได้มีเพื่อเข้าถึง ตรียานและธรรมชาติทั้ง๕ เป็นคำสอนที่สมบูรณ์และฉับพลัน เป็นเพียงแนวทาง ทั้งหมดเป็นเพียงความหมายที่เหมาะสมกับการรักษาโรคชั่วคราว ไม่มีธรรมที่

^{๙๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๒.

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๐ -๕๑.

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๘

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๔.

แท้จริง ทั้งหมดเป็นการแสดงออกของเปลือกนอก เหมือนตัวหนังสือที่เขียนไว้บนแผ่นไม้ เพื่อ
บอกหนทาง”^{๑๐๓}

เหตุผลและข้อสนับสนุนที่โกอานสามารถบรรลุธรรม

จากเรื่องเล่าหรือคำสอนที่สืบทอดกันมาของเซน ทำให้เราสามารถรวบรวมเหตุผลที่ทำให้
บรรลุธรรมจากโกอานได้ดังนี้ จากเรื่องเล่าที่ว่า

“เตชาน ไปหาท่านหล่งตัน ในตอนเที่ยงคืนและยืนอยู่ใกล้ๆ ท่านหล่งตันพูดขึ้นว่า

“ดึกมาแล้ว เหตุใดเธอยังไม่กลับไปที่พัก ? “

เตชานเปิดประตูออกและออกไป แต่ก็ก้าวกลับคืนมาในทันใดแล้วพูดว่า

“ข้างนอกมีลมมาก” ท่านหล่งตันจึงจุดเทียนส่งให้ แต่ในขณะที่เตชานรับเอาเทียนไปท่าน หล่ง
ตันจึงดับเทียนเสียทันที

ฉับพลันนั้น ความมืดก็เข้าครอบงำคนทั้งสองไว้ เตชานได้บรรลุธรรมในคืนนั้นเอง”^{๑๐๔}

จากเรื่องเล่าข้างต้นเราอาจจะพิจารณาได้ว่า การแสดงโกอานนั้นเมื่อแสดงออกเป็นอวณะ
ภาษาก็สามารถทำได้ อีกทั้งจากเหตุการณ์ข้างต้น หากเกิดเมื่องค์ประกอบพร้อมคือ เมื่อเตชานผู้เป็น
ศิษย์มีธาตุรู้ถึงพร้อมแล้ว ได้รับการเพาะบ่มอย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นทั้งเรื่องสมาธิหรือชาเซน และโก-
อาน การสนทนาธรรมในคืนนั้นทำให้เตชานพร้อมที่จะบรรลุธรรม ในการปฏิบัติธรรมก่อนหน้านี้
อาจจะติดขัดอะไรบางอย่างอยู่ แต่เหตุการณ์ในคืนนั้นทำให้เตชานบรรลุธรรมในที่สุด

กรณีที่ ๒

พระองค์หนึ่งถามอาจารย์ โจชูว่า “ทำไมโพธิธรรมจึงมาสู่ประเทศจีน”

อาจารย์โจชู ตอบว่า “โอล์ก ต้นหนึ่งในสวน”^{๑๐๕}

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘๓.

^{๑๐๔} ตัช นัท ฮันท์, กุญแจเซน, แปลโดย พงนา จันทรสันติ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมล-
คีมทอง, ๒๕๔๘), หน้า ๕๐-๕๑.

^{๑๐๕} เอโก, ประตู่ที่ไร้ประตู, แปลโดย จงชัย เจนหัตถการกิจ, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป
, ๒๕๔๓), หน้า ๘๙.

จากเรื่องเล่าอีกเรื่องหนึ่งข้างต้น หากอาจารย์โจชัวตอบด้วยเหตุผลว่าทำไมโพธิธรรมถึงมาประเทศจีน ก็จะเป็นเหตุผลเชิงปรากฏการณ์ ความสงสัย ความอยากรู้ก็หมดไป อีกทั้งเมื่อตอบก็จะ เป็นเพียงแค่ความรู้ ความจำชนิดหนึ่งเท่านั้นไม่ใช่ เรื่องอื่นและที่สำคัญไม่สำคัญสำหรับนักบวช

มีการเปรียบเทียบกันว่า โกอานเป็นเสมือน ก้อนหินที่ทุบทำลายประตุ กั้นเขากั้นราระหว่าง สิ่งที่รู้กับไม่รู้ ก้อนหินที่ทุบทำลายประตุนั้นมีการเปรียบกันว่า เหมือนการปลุกธาตุรู้ที่อยู่ในตัว ให้ตื่น พร้อมขึ้นมาและที่สำคัญอาจจะมีการสังสมบาร์มีมาแต่ก่อนแล้วก็ได้ ซึ่งตรงกับทฤษฎีของมหายาน ทั้งนี้ โกอานจะแสดงผลถึง ๒ ประการคือ

๑.ใช้เพื่อบ่มเพาะความรู้หรือวิชาหรือธาตุรู้ที่สุกงอมเต็มที่แล้ว เพื่อการบรรลุธรรม โกอาน จึงทำหน้าที่เสมือนเชื้อ รอคอยให้เงื่อนไขทั้งหลายสุกงอมเต็มที่ เมื่อนั้นจิตก็จะหยั่งสู่สภาวะแห่ง ความหลุดพ้น ^{๑๐๖}

๒.ใช้เพื่อทำลายกำแพงแห่งอวิชชาสู่ความรู้แจ้ง หรือ ซาโตริ ในฉัพพัชฌันฑ์

จดหมายที่ฮาคูอินเขียนให้แก่แม่ชีเซนสูงอายุ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการประสບสภาวะบางอย่าง อาจเรียกรได้ว่า ซาโตริหรือบรรลุธรรม ซึ่งผู้วิจัยจะได้พิจารณาในเนื้อหาตอนที่กล่าวว่

ทันทีทันใด ความสงสัยใหญ่หลวง ก็แสดงตัวต่อหน้าฉัน มันเหมือนฉันถูกตรึงแข็งกลางแผ่น น้ำแข็งที่แผ่เป็นบริเวณกว้างนับพันๆไมล์ ความบริสุทธิ์เต็มเต็มหน้าอกจนฉันไม่สามารถเคลื่อนไหวไปข้างหน้าหรือว่าถอยหลังได้ ต่อความมุ่งหมายและเจตนาทุกอย่าง ฉันอยู่นอกใจของตัวเอง และมี “มู”^{๑๐๗} เท่านั้นที่คงอยู่ สภาวะนี้เกิดต่อเนื่องกันเป็นเวลาหลายวัน และแล้วบังเอิญฉันได้ยินเสียงระฆังวัด แล้วฉันก็ถูกแปรเปลี่ยนอย่างฉับพลัน มันเหมือนกับว่าแผ่นน้ำแข็งได้หลก ละเยียดลง จากนั้นฉันก็คืนสู่สัมปชัญญะ รู้สึกว่าตนเองได้บรรลุถึงสถานภาพของจันโต ผู้ที่ผ่าน สามารถแต่ไม่ประสບความสูญเสียเลยแม้แต่ด้น้อย (แม้ว่าท่านถูกโจรุมฆาตกรรม)ความสงสัย ก่อนหน้านี้นี้ทั้งหมดอันตรธานไปสิ้น ฉันร้องเสียงดังว่า มหัตศรย มหัตศรยจริงหนอ ไม่มีวิญญู ของการเกิดและการตายที่บุคคลต้องผ่าน ไม่มีการบรรลุธรรมที่บุคคลต้องแสวงหา ด้วยความ

^{๑๐๖} สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔๑.

^{๑๐๗} “มู” แปลว่าไม่มีอะไร หรือ “ไม่” โกอานที่รู้จักกันดีของจีนในศตวรรษที่ ๑๓

อิมใจฉันคำนึงกับตัวเองว่า ในระยะเวลาสองหรือสามร้อยปีที่ผ่านมา ไม่มีใครสามารถบรรลุถึง
ภาวะอันผ่านพ้นเยี่ยงนี้เลย^{๑๐๘}

สภาวะดังกล่าวหากพิจารณาในมุมมองของเถรวาทแล้วจะเห็นได้ว่า เป็นสภาวะธรรมที่
เคลื่อนตัวจากที่สภาวะหนึ่งไปอีกสภาวะหนึ่ง เป็นการเปลี่ยนผ่านสู่สภาวะที่สูงขึ้น ซึ่งถ้าให้หลักการ
ของเถรวาทวิเคราะห์แล้ว ฮาคูอิน มีต้นทุนหรือเบื้องหลังบางอย่างที่เป็นเหมือนพีชะหรือวิบากมาแต่
เมื่อมีสติหรือสังเกตตัวเองอย่างจริงจังหรือใช้คำว่าวิปัสสนาแล้วอาจจะพบกับสภาวะบางอย่างที่ทำให้
ตัวเองรู้สึกโพล่งโพล่งแจ่มขึ้นมาก็เป็นได้ ซึ่งเป็นสภาวะที่ไม่สามารถบรรยายเป็นคำพูดหรืออักษรได้

ฮาคูอิน ได้กล่าวถึงกระบวนการของโกอานไว้ว่าต้องประกอบ ๓ ส่วนคือ

๑. ไดจิ (daigi) หมายถึงความสงสัย, ความตรึงเครียดอย่างใหญ่หลวง บวกกับความพยายามที่
จะแก้ไขปัญหา จิตจดจ่ออยู่กับโกอาน

๒. ไดชิ (daishi) ความตายอย่างใหญ่หลวง การแผ่ซ่านอย่างฉับพลันของจิตสำนึกที่รวมทั้ง
จักรวาลในประสบการณ์ของการหลุดหายไปของทั้งร่างกายและจิตใจ

๓. ไดกันกิ (daikanki) ความปิติอย่างใหญ่หลวง การกลับคืนสู่โลกแห่งวัตถุพร้อมกับความเข้าใจ
ที่แท้ในความไม่แบ่งแยก ซึ่งประกอบด้วยความรักและรวมปิตินิยิต้อย่างท่วมท้น^{๑๐๙}

ฮาคูอินอธิบายว่า แบบแผนความสงสัยอย่างใหญ่หลวง ความตายอย่างใหญ่หลวง และ
ความปิติอย่างใหญ่หลวง ผลแห่งโกอานทั้ง ๓ ประการนี้เป็นกระบวนการรากฐานของประสบการณ์
ทางศาสนาที่แท้จริง และที่สำคัญจะทำให้กระบวนการทั้ง ๓ ปรากฏขึ้นสิ่งแรกที่จะต้องทำคือการปลุก
ความสงสัยอย่างใหญ่หลวงขึ้นมาก่อน

แนวคิดของฮาคูอินได้ถูกมานำอธิบายใหม่เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยโดยใช้แนวคิดจิตวิทยา
ศาสนาโดย ดี.ที.ซูซูกิ. ซึ่งอ้างอิงแนวคิดทฤษฎีการสั่งสม (accumulation) อิ่มตัว (saturation) และ
ระเบิดออกอย่างเต็มที่ (explosion) และแนวคิดนี้ก็มาจากแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ต้องการสั่งสมบุญ
บารมีก่อให้เกิดพัฒนาการของพระโพธิสัตว์จะต้องปฏิบัติไปตามลำดับเพื่อจะบรรลุความเป็น

^{๑๐๘} เฟิร์ส เบสเซอร์แมน และ แมนเฟรด สเติเกอร์., *เมฆบัว เซนนอกจิต ขบถและนักปฏิรูป*, แปลโดย
วุฒิตวันต์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๘ – ๑๓๙.

^{๑๐๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๓๙

พระพุทธเจ้าออกเป็น ๓ ระยะ คือ ทูเรนิทาน อวิทูเรนิทานและสันติเกนิทาน ซึ่งประกอบไปด้วยช่วง แยกตัว ช่วงเปลี่ยนผ่าน และช่วงรวมตัว กล่าวคือ ทูเรนิทานในพระชาติสุเมธดาบสในขณะที่ได้รับพุทธ พยากรณ์เป็นนิตยโพธิสัตว์ คือช่วงแยกตัวออกจากสภาพแวดล้อมหรือโลกก่อนหน้า หรืออีกนัยหนึ่ง คือการแยกออกจากความอนิยตโพธิสัตว์ ด้วยเหตุนี้ช่วงเวลาการบำเพ็ญทศบารมีเป็นเวลาสี่สงไขย แสนกัปหลังได้รับพุทธพยากรณ์ในพระชาติสุเมธดาบสไปจนถึงพระชาติเวสสันดรจึงเป็นช่วงเปลี่ยน ผ่าน ทูเรนิทานจึงเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่มีจุดเริ่มต้นคาบเกี่ยวกับช่วงแยกตัว อวิทูเรนิทานอันเริ่มจาก พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ออกบวชจนกระทั่งตรัสรู้ สัพพัญญุตญาณได้เป็นพระพุทธเจ้าจึงเป็นช่วงรวมตัว ขณะเดียวกันก็คือว่าพิธีกรรมเลื่อนจาก สถานภาพจากพระโพธิสัตว์เป็นพระพุทธเจ้าได้เสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้วและที่สันติเกนิทานนับหลังจากการ ตรัสรู้เป็นต้นไปถือว่าเป็นพิธีกรรมเลื่อนสถานภาพเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว^{๑๑๐}

จะเห็นได้ว่า ทฤษฎีการสั่งสม ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมทางพุทธศาสนาอย่างเห็นได้ ชัดและขณะเดียวกันแนวคิดนี้ก็ยังได้ก้าวสู่กระบวนการบรรลุนิพพานด้วยเช่นกัน ในเช่นมีการ จำแนกกระบวนการบรรลุนิพพานออกเป็น ๓ ระยะคือ

ระยะแรกเรียกว่า ซอกวง (Cho Kuang) หรือปุ่นซัม (Puncham) คือการขบคิดปริศนา ธรรมแตกเกิดปัญญา ความรู้แจ่มจ้าเห็นสภาวะดั้งเดิมอันบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสของตน

ระยะที่สองเรียกว่า เต่งวง (Teng Guang) คือการใช้ปัญญาพละ และในระยะนี้เองก็ สามารถกำหลาบกิเลสให้อยู่นิ่งเป็นตะกอนน้ำก้นถังอยู่

ระยะที่สามเรียกว่า หมากเอ้ากวง (Mueak -aow-Kuang) คือการทำลายกิเลสที่เป็น ตะกอนนอนก้นให้หมดไปอย่างสิ้นเชิง

จุดมุ่งหมายของเซนคือซาโตริหรือเรียกอีกอย่างว่า มูอิ ในภาษาญี่ปุ่น (Mui) ตรงกับคำว่า หู หรือ หู-เว่ย ในภาษาจีน และมีชื่อเรียกอีกหลายอย่างรวมถึงคำว่า นิพพาน มีจุดมุ่งหมายโดยสรุป ๔ ประการคือ ๑)การตรัสรู้ต้องเกิดจากตัวเองมิได้เกิดจากการพึ่งพาคนอื่น หรือสิ่งอื่น ๒)การบรรลุ

^{๑๑๐} อนุสรณ์ อุณโณ. “การวิเคราะห์ชาตภัฏฐกถาด้วยทฤษฎีมานุษยวิทยาสัญลักษณ์” วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวรรณคดีเปรียบเทียบ ,บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙ , หน้า ๑๕๓.

ธรรม เกิดจากการใช้ชีวิตที่เรียบง่ายและการทำจิตใจให้สงบ ๓)การบรรลุธรรมเกิดจากขัดความหลงผิด ๔)การบรรลุธรรมเกิดจากการทำลายความยึดมั่นในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ทั้งนี้การบรรลุธรรมแบ่งออกเป็น ๓ ระยะคือ ขั้นแรก ซอกวง หรือปุนซัม คือการขบคิดปริศนาธรรมให้แตก เพื่อให้เกิดปัญญา ความรู้จริงเห็นภาวะดั้งเดิม ระยะกลางเรียกเต็งกงว หรือการใช้ปัญญาพละขั้นนี้ทำให้กิเลสนอนเนื่อง เป็นน้ำก้นถึงอยู่ ขั้นที่สามเรียกว่า หมวกเอ้ากงว คือการทำลายกิเลสที่เป็น ตะกอนนอนกันให้หมดสิ้น ไปอย่างสิ้นเชิงก็จะเข้าถึงซาโตริได้อย่างสมบูรณ์แบบ

หากจะเปรียบเทียบกับพุทธศาสนาเถรวาทก็จะเนื้อหาธรรมที่ใกล้เคียงก็คือเรื่อง โกศล ๓^{๑๑๑} ซึ่งหมายถึงความ ความฉลาด,ความเชี่ยวชาญ แบ่งออกเป็น ๑.อายโกศล (ความฉลาดในความเจริญ, รอบรู้ทางเจริญ และเหตุของความเจริญ ๒.อุปายโกศล (ความฉลาดในความเสื่อม, รอบรู้ทางเสื่อม และเหตุของความเสื่อม) ๓.อุบายโกศล (ความฉลาดในอุบาย, รอบรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์และวิธีที่จะทำ ให้สำเร็จ) กลวิธีของโกอาณน่าจะอยู่ในเรื่อง อุปายโกศล คือความฉลาดและรอบรู้ในการแก้ไข และ อุปายโกศลนั้นหมายถึงความฉลาดรอบรู้หรือไหวพริบปฏิภาณเพื่อใช้ในการขบคิดปริศนาธรรม เพื่อให้ กระจำง้างทางปัญญา

๓.๓.๓ มอนโด (Mondo) คือการถามและตอบอย่างปัจจุบันทันด่วน โดยไม่ผ่านความคิด และเหตุผล ต่างจากโกอาณ ที่ต้องใช้ความคิดและความพยายามอย่างต่อเนื่อง วิธีการถามตอบแบบนี้ จะต้องตอบทันที โดยนัยนี้ก็ต้องตอบสิ่งที่อยู่ในห้วงจิตตรงนั้น โดยไม่มีการไตร่ตรอง ออกมาจากใจที่เป็นอยู่ตรงนั้น ยกตัวอย่างมอนโด

“ครั้งหนึ่ง เมื่อท่านเฮียะกุโจ(Hyakujo) อยู่กับอาจารย์บาโซ(Baso) มีท่านป่าผู้หนึ่งบินอยู่เหนือศีรษะของทั้งสองท่าน

“นั่นอะไร ท่าน” อาจารย์ถามนำ

“มันคือท่านป่า ครับอาจารย์” ท่านเฮียะกุโจ ตอบท่านที่

“พวกมันบินไปไหน”อาจารย์ถามย้ำ

“พวกมันบินไปแล้วครับ”ท่านเฮียะกุโจตอบ

^{๑๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒๖ (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก) หน้า ๘๕.

อาจารย์บาโชจึงปิดจมูกของเฮียะกุโจอย่างรุนแรงพร้อมกับกล่าวว่า

“ท่านพูดออกมาได้อย่างไรว่า “พวกมันบินไปแล้ว” ท่านพวกเดียวกันนี้ทั้งหมดก็ได้อยู่ที่นี่มาก่อนแล้วตั้งแต่แรกทีเดียว” เฮียะกุโจพลันมีเหงื่อไหลออกมาเต็มแผ่นหลัง แล้วท่านก็ได้บรรลุนิพพานอย่างฉับพลัน^{๑๑๒}

จากเหตุการณ์ดังกล่าวเมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่า การถามตอบแบบฉับพลันนั้นเป็นกระบวนการปิดกั้นการหาเหตุผล เนื่องจากคำตอบที่ต้องการอยู่ตรงหน้าแต่ผู้ตอบพยายามตอบโดยหาเหตุผลการเทียบเคียง หรือสร้างภาพเทียบเคียงกับความจริงนั้นๆ ทั้งๆที่ความจริงมันผ่านไปแล้ว สิ่งที่อาจารย์แสดงให้เห็นคือสภาวะที่เป็นอยู่อย่างนั้นจริงๆ ที่ดำรงอยู่จริง วิธีการดังกล่าวเป็นการเน้นย้ำให้ผู้ตอบชั่งตวงกับความรู้สึกภายในตนเองจริงๆ เมื่อทำเช่นนี้ได้เรื่อยๆ ก็จะเลิกหาเหตุผลกับสิ่งที่มีอยู่ในชีวิตทำทุกอย่างด้วยกริยา ปราศจากการปรุงแต่ง วิธีการปฏิบัติแบบนี้ เป็นการสร้างเงื่อนไขให้เรารับรู้โลกและชีวิตตามความเป็นจริง รับรู้ทุกสรรพสิ่งว่าเป็นไปตามธรรมชาติ ดำรงอยู่กับปัจจุบันขณะอย่างแท้จริง

ความสำคัญของ ปราวฤตติ นั้น ปรากฏใน ลังกาวดารสูตรและวรรณคดีอื่นๆของมหายานหลายเล่ม โดยความหมายแล้วคำนี้ แปลว่า การกลับกลาย หรือ การหมุนกลับ การเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน โดย มหายานให้ความหมายว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในจิตใจอย่างเฉียบพลัน คำๆนี้มีความหมายร่วมในทางจิตวิทยาทางศาสนา ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงทางใจไปสู่สภาพหนึ่ง ซึ่งประเด็นนี้ผู้วิจัยจะได้ วิเคราะห์ต่อไปในบทข้างหน้า

ทั้งนี้การบรรลุนิพพานแบ่งออกเป็น ๓ ระยะคือ ขั้นแรก ซอกวง หรือ ปุนซัม คือการขบคิดปริศนาธรรมให้แตก เพื่อให้เกิดปัญญาความรู้จริงเห็นภาวะดังเดิม ระยะกลางเรียกเต็งกวง หรือการใช้ปัญญาพละขั้นนี้ทำให้กิเลสนอนเนื่องเป็นน้ำก้นถังอยู่ ขั้นที่สามเรียกว่า หมวกเอ้ากวง คือการทำลายกิเลสที่เป็น ตะกอนนอนก้นให้หมดสิ้นไปอย่างสิ้นเชิงก็จะเข้าถึงซาโตริได้อย่างสมบูรณ์แบบ

^{๑๑๒} D.T.Suzuki, *Essays in Zen Buddhism.*, First Series (London : Rider & Company,1973), p.240

บทที่ ๔

วิเคราะห์ ปราวฤตติ และ ชาโตริ

การบรรลุลหรรณแบบฉบัพลันและแบบทันทที่ทันใด มีการกล่าวถึงการบรรลุลหรรณทั้งสองแบบนานแล้วในพุทธศาสนาหายาน โดยเฉพาะนิกายเซนในประเทศจีน รวมถึงญี่ปุ่น มีข้อโต้แย้งและสนับสนุนมากมายเกี่ยวกับการบรรลุลหรรณทั้งสองแบบ แต่ที่เกี่ยวกับงานเรื่องนี้คือ ปราวฤตติที่แปลว่าการหมุนกลับ ฉบัพลันนั้นน่าจะเป็นกระบวนการบรรลุลหรรณของเซน เนื่องจากพ้องกับคำว่า ชาโตริที่แปลว่า การรู้แจ้ง การศึกษาในหัวข้อต่อไปนี้จะได้นำมาเปรียบเทียบ ทั้งความหมายและวิธีการบรรลุลหรรณซึ่งจะทำให้เห็นถึงความแตกต่างและความคล้ายคลึงกับทั้งสองวิธีการ

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า มีข้อแตกต่างเรื่องนี้อยู่พอสมควร อาทิเรื่องคำที่พ้องกับอาการคือการพลิกกลับหรือฉบัพลัน และความหมายที่สอดคล้องกัน การพลิกกลับหรือหมุนกลับคืนสู่จิตบริสุทธิ์นั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทมีแนวคิดดังกล่าวเช่นกัน การรื้อถอนหรือการตัดขาดไม่มีการเกิดขึ้นอีกนั้น มีดังคำว่า อาลัยสมุคฆาตและสมุจเฉทปหานที่ให้ความหมายว่า การรื้อถอนหรือตัดขาดกิเลสจากอนุสัยให้หมดสิ้น ซึ่งในหัวข้อที่จะกล่าวต่อไปนี้จะแจกแจงเป็นลำดับไป เพื่อให้เห็นความแตกต่างและความสอดคล้องของ ปราวฤตติ กับชาโตริและอาลัยสมุคฆาตและสมุจเฉทปหาน

๔.๑ ปราวฤตติ และ นิพพาน

มีการแปลความหมายของแนวคิดมหายานใหม่ โดยเฉพาะเรื่องวิญญาน โดยใช้ข้อมูลและความรู้ในพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะในคัมภีร์อภิธรรมปิฎกที่กล่าวเรื่องนี้ไว้ในหมวดอสังขตธรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ทั้งนี้ต้องยอมรับอย่างหนึ่งว่า นิพพานในพุทธศาสนาเถรวาทนั้นเป็นการดับซึ่งกิเลส แบบดับสนิทไม่ให้เหลือ แบบถอนรากถอนโคน ทำให้ผลที่ได้คือสภาวะที่จิตไม่ถูกปรุงแต่ง ประภัสสร หรือ สงบเย็น ในความหมายของนิพพาน และสอดคล้องกับแนวคิดของ ดิช นัท ฮันท์ กล่าวเรื่องความคิดที่ปราศจากปรุงแต่งว่า

การเปลี่ยนแปลงระดับรากฐาน หมายถึงการเปลี่ยนแปลงในส่วนลึกระดับอภิวิชญาณ เพราะนี่คือพื้นฐานของวิญญานอื่นๆทั้งหมด และของจักรวาลทั้งหมดด้วย ถ้าเราเรียนรู้ ให้เหตุผล พุดคุย และยอมรับทฤษฎีอนัตตา เราสามารถเปลี่ยนแปลงได้เพียงเล็กน้อยในระดับมโน

เหล่านั้น ภิกขุชีนาสพ ละได้แล้ว ตัตรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ^{๑๑๗}

ทั้งนี้ได้ให้ความหมายเพิ่มเติมอีกว่า ปราวุตติ นั้นมีคำเต็มหน้าคือคำว่า อาศรยปราวุตติ มีความหมายคล้ายเคียงกับคำว่า อาลยสมุคฆาตะ คือการรื้อถอนระดับฐานล่าง จากความหมายแล้ว การรื้อถอนระดับล่างหรือการละด้วยการตัดขาด นั้นดูน้ำหนักแล้วมีความหมาย ต่างจากความหมาย เดิมที่ว่า หมายถึงการพลิกกลับอย่างฉับพลัน หรือการหมุนกลับ ซึ่งเมื่อพิจารณาจาก อัครปัสสารถ-สูตร^{๑๑๘} หรือว่าด้วยความเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ อันประกอบไปด้วย พระพุทธรองค์ ,อริยมรรคมีองค์ ๘, และอีกสองสิ่งคือ

ธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งหรือธรรมที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่งมีประมาณเท่าใด วิราคะ (ความ คลาย กำหนด) คือ ความสร้าง ความเมา ความดับ ความกระหาย ความถอนอาลัย ความตัดวิภวภู- ความสิ้นค้นหา ความคลายกำหนด ความดับทุกข์ นิพพาน เรากล่าวว่าเลิศกว่าธรรมเหล่านั้น บุคคลผู้เลื่อมใสในวิราคะธรรม ชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ และวิบากที่เลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้เลื่อมใส ในสิ่งที่เลิศ หมู่ก็ดี คณะก็ดี มีประมาณเท่าใด พระสงฆ์สาวกของตถาคตได้แก่ พระอริยบุคคล ๔ คู่ คือ ๘ บุคคล พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก เรากล่าวว่า เลิศกว่าหมู่หรือคณะเหล่านั้น บุคคลผู้เลื่อมใสในสงฆ์ ชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ และวิบากที่เลิศ ย่อมมีแก่บุคคลผู้เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศภิกขุทั้งหลาย ความเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ ๔ ประการนี้แล ^{๑๑๙}

จากที่ได้กล่าวไปข้างต้นคือนอกเหนือจากพระพุทธรองค์แล้ว ยังมีอริยมรรค และธรรมที่เป็นไปเพื่อการถอนอาลัย หรือตัดซึ่งสังสารวัฏ สิ่งนั้นก็คือนิพพาน รวมถึงประการสุดท้ายคือ พระอริย- สงฆ์ที่เป็นอริยบุคคล ความหมายที่ใกล้เคียงกับปราวุตติที่สุดก็คือ ความสร้างมา ดับความกระหาย

^{๑๑๗} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๗/๓๘๑ อ้างใน เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๐

^{๑๑๘} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓/๕๔

^{๑๑๙} ดู วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๗ ได้แก่ (๑) พระผู้บรรลู่โสดาปัตติผล (๒) พระผู้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติมรรค (๓) พระผู้บรรลู่สกทาคามีผล (๔) พระผู้ดำรงอยู่ในสกทาคามีมรรค (๕) พระผู้บรรลู่อนาคามีผล (๖) พระผู้ดำรงอยู่ในอนาคามีมรรค

การถอนอาลัย ตัดวัฏสังสาร สิ้นกิเลสตัณหา หรือนิพพานนั่นเอง ปราวฤตติ มีความหมายอีกนัยหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนแปลงในรากฐานระดับอาสวกิเลสในอalayavijñāna หรือการเปลี่ยนแปลงระดับรากฐานในอนุสัยในจิตของเรา

ในเรื่องสมุจเฉตปหานนั้นมีคำถามตามมาว่า แล้วเราจะเข้าถึงเรื่องนี้ได้อย่างไรหรือทำอย่างไรจะปหานหรือตัดขาดกิเลสให้ได้ คงตอบได้ว่าเข้าถึงได้โดยผ่านหลักไตรสิกขาหรือ ศีล สมาธิ และปัญญา หรือกล่าวโดยรวบรัดแล้วก็คงเข้าถึงได้ด้วยวิปัสสนากรรมฐาน อีกนัยหนึ่งในวิปัสสนากรรมฐานมีการกล่าวถึง สมุจเฉตปหานว่า

การกำจัดกิเลสในจิตใจ นั้นมี ๓ ประเภทด้วยกัน ประเภทที่ ๑ คือ ตัทธกปหาน หมายถึงการละหรือกำจัดกิเลสเพียงชั่วขณะ ประเภทที่ ๒ คือ วิขัมภนปหาน หมายถึงการละหรือกำจัดกิเลสเพียงการข่มไว้ และประเภทที่ ๓ คือสมุจเฉตปหาน หมายถึงการละหรือกำจัดกิเลสจนเด็ดขาด และให้ความหมายเพิ่มเติมไว้ว่า ในทั้ง ๓ ประเภทนี้ ตัทธกปหาน ละหรือกำจัดกิเลสได้ชั่วขณะด้วยวิปัสสนาญาณ(ปัญญาที่เกิดจากวิปัสสนา) วิขัมภนปหาน ละหรือกำจัดกิเลสได้ด้วยการข่มไว้ชั่วคราวโดยการข่มไว้ด้วยสมาธิที่ตั้งลึก ส่วนสมุจเฉตปหานนั้นคือการกำจัดกิเลสได้โดยเด็ดขาด คือการบรรลุมรรคผลนิพพาน ตั้งแต่พระโสดาบันเป็นต้นไป ๑๒๐

จากหลักฐานในพระไตรปิฎกเรื่องสมุจเฉตปหาน และหลักฐานจากวิปัสสนาจารย์ ย่อมเป็นหลักฐานเบื้องต้นให้เห็นถึง ความเกี่ยวเนื่องและเกี่ยวข้องระหว่าง ปราวฤตติ และการตัดกิเลสหรือปหานกิเลสในพุทธปรัชญาเถรวาทดังเช่น พระสมภาร สมภาโร(ทวิรัตน์) กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่า

สมาธิในวิปัสสนาสามารถประหานกิเลสได้ เพราะมีสติ ในมรรค ๘ เป็นปุปพภาคมรรค กล่าวคือ มรรคเบื้องต้นก่อนถึงอริยมรรคมีลักษณะประหานกิเลสเป็น ๓ ลักษณะคือ
๑.ตัทธกปหาน ละกิเลสได้ชั่วคราวในขณะที่โยคีมีสมาธิน้อย อินทรีย์ยังไม่แก่กล้า
๒.วิขัมภนปหาน ละกิเลสได้และสามารถรักษาความสะอาดหมดจดของจิตอยู่ได้เป็นชวณนานๆ ด้วยอำนาจของสมาธิ เมื่อผู้ปฏิบัติมีสมาธิมากอินทรีย์เริ่มแก่กล้า

๑๒๐ เขมเย สยาดอ..วิปัสสนากรรมฐานไม่ยากอย่างที่คิด และปฏิบัติสมุปปาทเรื่องยากที่ต้องรู้. แปลโดย มณฑาทิพย์ คุณวัฒนา. ชลบุรี : วัดภักทันทะอาสาฬหาราม, ๒๕๔๗.หน้า ๒๑.

๓.สมุทฺตเนทฺปนทาน การละได้อย่างเด็ดขาด ได้แก่ ถึงซึ่งมรรค ผล นิพพานในที่สุด ^{๑๒๑}

การบรรลุนิพพานนับเป็นเป้าหมายประการหนึ่งที่ผู้นับถือศาสนาพุทธศาสนาเถรวาท ตั้งปณิธานไว้ว่าจะต้องเข้าถึงให้ได้ และมีวิธีการเข้าถึงนั้นพุทธปรัชญาเถรวาท กล่าวถึงจุดมุ่งหมาย คือ นิพพาน ทั้งนี้สภาวะนิพพานนั้น พุทธศาสนาเถรวาทได้จำแนกออกเป็น ๒ ชนิดคือ

สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ เป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว๑ บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว๒ หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ เพราะอินทรีย์ ๕ ที่ยังคงอยู่ ไม่ดับไป ภิกษุนั้นจึงประสบอภิญญาธรรมและอนิฏฐาธรรม เสวยสุขและทุกข์อยู่ ภิกษุทั้งหลายความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะของภิกษุนั้น เราเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ เป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้ชอบ ภิกษุทั้งหลาย เวทนาทั้งปวงในอัตภาพนี้นั้นแลของภิกษุนั้น อันตมหาเป็นต้นให้เพลิดเพลนไม่ได้ต่อไปแล้ว จักระงับดับสนิทภิกษุทั้งหลาย สภาวะดังกล่าวนี้ เราเรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพานธาตุภิกษุทั้งหลาย นิพพานธาตุ ๒ ประการนี้แล ^{๑๒๒}

กล่าวถึงสภาวะสอุปาทิเสสนิพพานนั้นคือการกำจัดกิเลสออกให้พ้นจากจิตใจภาวะที่ปราศจากกิเลสนั้นคือความบริสุทธิ์ของจิตใจนั่นเอง ซึ่งตรงกับแนวคิดในลังkawดารสูตรที่กล่าวถึงความบริสุทธิ์ของจิตในอภยวชิญาณ ซึ่งในพุทธศาสนาเถรวาทคือเรื่องภวังคจิตที่ปราศจากกิเลส ซึ่งความหมายนิพพานของเซนไม่ได้เรียกร้องให้ทำลายกิเลสให้หมด เพียงแต่รับรู้สภาพที่จิตปราศจากกิเลส ทั้งนี้มีข้อสงสัยประการหนึ่งก็คือ เซนไม่ได้กล่าวถึงเรื่องอวิชชาหรือกิเลสไว้เท่าใด เพียงแต่มุ่งสู่ชาโตริ หรืออีกนัยหนึ่งแนวคิดเรื่องกิเลสและอวิชชาของเซนไม่ได้เป็นเรื่องสำคัญแต่ประการใด อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดนี้พัฒนามาจากปรัชญาของจีนและชินโตผสมผสานจนกลายเป็นเซนในแบบญี่ปุ่น

^{๑๒๑} พระสมภาร สมภาโร (ทวีรัตน์), **หลักปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน**, พิมพ์ครั้งที่๑ (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก,๒๕๔๙), หน้า ๔๒-๔๓.

^{๑๒๒} ขุ.อิติ.(ไทย) เล่ม ๒๕ /๓๙๓

๔.๒ ปราวฤตติ และ ชาโตริ

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ ชาโตริ หรือการบรรลุธรรม ในพุทธศาสนานิกายเซน ที่มีข้อสนับสนุนว่า ปราวฤตติคือชาโตริ ข้อสนับสนุนแรกเป็นของ ดี.ที.ซูซูกิ.กล่าวเรื่องนี้ไว้ว่า

ปราวฤตติ อีกความหมายหนึ่งคือความบริสุทธิ์ (วิสุทธิ) จิตที่ปราศจากกิเลส หรือการชำระล้าง อาลยวิญาณจะสะอาดปราศจากกิเลส นี่เป็นหน้าที่ของพระตถาคต ที่จะช่วยชำระจิตของสรรพสัตว์ให้สะอาด คำว่า รู้แจ้งฉบับล้นนี้มีความหมายแฝงนัยลึกซึ้งเช่นเดียวกับศัพท์ทางพุทธศาสนาโดยทั่วไป ^{๑๒๓}

จากคำกล่าวของ ดี.ที.ซูซูกิ.จะเห็นได้ชัดว่า คือ ปราวฤตติ เป็นสิ่งเดียวกับนิพพาน คือการชำระล้างอาลยวิญาณให้หมดจากกิเลส จนถึงขั้นอนุสัย แต่คำว่า รู้แจ้งฉบับล้นที่ต่อท้ายประโยคมานั้น ผู้วิจัยคิดว่า ดี.ที.ซูซูกิ.เข้าใจถูกว่า ปราวฤตติมีความหมายว่าบริสุทธิ์ ตัดขาดอนุสัยที่มีอยู่ในภวังคจิต แต่ข้อความข้างหลังทำให้เกิดความสงสัยว่า รู้แจ้งแบบฉบับล้นคือปราวฤตติและนิพพาน และนิพพานเป็นการรู้แจ้งแบบฉบับล้นด้วย ซึ่งดูจะเป็นการให้ความหมายที่ดีคลุมและกินความกว้างมากกว่าที่จะนิยามแบบกระชับได้ใจความ

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นกับข้อเท็จจริงที่ว่า นิพพานในพุทธศาสนาเถรวาทมีความหมายเพื่อมุ่งกำจัดกิเลสโดยเฉพาะกิเลสส่วนที่ละเอียดที่สุดคืออนุสัยนั้น จะทำได้ด้วยวิธีการแบบฉบับล้นได้อย่างไรในวิธีการของเซน อีกทั้งคำสอนของเซนก็ไม่ได้บ่งบอกวิธีที่กำจัดกิเลสเอาไว้แต่อย่างใด อีกทั้งแนวคิดเซนที่ ดี.ที.ซูซูกิ.นำเสนออีกมาจากแนวคิดของนิกายรินไซที่ได้รับการยอมรับว่า เน้นในเรื่องโกอานหรือการขบคิดปริศนาธรรม มุ่งหวังใช้ปัญญาโดยการรู้แจ้งแบบฉบับล้นหรือปราวฤตติ แต่ในไม่ได้ให้ความหมายต่อการกระทำที่มุ่ง “ชำระล้างอาลยวิญาณให้หมดจากกิเลส” ผู้วิจัยเห็นว่า หากปราวฤตติเป็นเรื่องเดียวกับชาโตริแล้วจุดมุ่งหมายของปราวฤตติเป็นไปเพื่อกำจัดกิเลสจากอาลยวิญาณ แต่ชาโตริกลับมีจุดมุ่งหมายเพื่อรู้แจ้งแบบฉบับล้น อาจจะเป็นไปได้ที่รู้แจ้งจากอริยชา แต่กิเลสอันละเอียดอ่อนที่สุดหรืออนุสัยจะอธิบายได้อย่างไร ภายใต้บริบทการบรรลุธรรมแบบเซน อีกทั้งการบรรลุธรรมนั้นจำเป็นจะต้องผ่านการปฏิบัติ ในพุทธศาสนาเถรวาทการบรรลุธรรมจำเป็นต้องใช้ความ

^{๑๒๓} D.T.Suzuki, *Studies in The Lankavatara Sutra*, (London : Routledge & Kegan Paul , 1972),P.xvii-xviii.

พยายามอย่างยิ่งยวดภายใต้กรอบศีล สมาธิ ปัญญา แต่ของเซนกลับแตกต่างกันออกไป เห็นได้จากข้อสนับสนุนที่ว่า

ซาโตริในหลักปฏิบัติของเซนต่างจากนิพพานในแง่ที่ซาโตริไม่ใช่เรื่องที่ยิ่งใหญ่และต้องใช้ความพยายามเป็นอย่างยิ่งยวดในการเข้าถึง ซาโตริดูจะมีพื้นฐานง่ายๆเป็นภาวะที่คนเราสามารถบรรลุถึงได้ในชีวิตประจำวัน และ เป็นภาวะที่คนเราสามารถและตระหนักรู้หรือนึกคิดได้ เท่านั้นความเป็นไปของชีวิตเท่านั้น ^{๑๒๔}

ถ้าหากว่าหลักปฏิบัติของซาโตริต่างจากการเข้าถึงนิพพาน นั้นมีความหมายว่า มีการเข้าถึงนิพพานโดยไม่ใช้หลักอริยมรรค หรือ สติปัฏฐาน^๔ ที่จะดับทุกข์ตัดกิเลส แล้วซาโตริจะเป็นทางเลือกสำหรับการปฏิบัติที่เป็นเช่นใด หากเรายอมรับว่า นิพพานคือเป้าหมายสูงสุด คือการดับกิเลส หากว่าซาโตริ หมายถึงการเข้าถึงนิพพานก็ต้องดับกิเลสด้วย แต่ทว่าในความเป็นจริงดังที่ปรากฏในงานต่างๆของเซนจะเป็นบทกวี ภาพวาดหรือการจัดดอกไม้ ดูท่าจะไม่ทำให้กิเลสลดลงแต่ประการใด รั้งดูจะเป็นการทำให้กิเลสประณีตและงดงามขึ้นอีกด้วย ในความเห็นของผู้วิจัย หากว่า แนวคิดเรื่องซาโตรินั้นผู้วิจัยให้ความเห็นว่า น่าจะเป็นเพียงแค่สภาวะธรรมบางอย่างเท่านั้น

การบรรลุธรรมของเซนหรือซาโตรินั้น โดยแนวคิดที่ว่า นิพพานกับสังสารวัฏไม่ได้แตกต่างกันนั้น ทำให้แนวคำสอนของเซนของเซนดูเหมือนจะมุ่งหานิพพานในสังสารวัฏ กลักลับกลายเป็นเรื่องการใช้ชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติ เรียบง่าย แต่การที่จะได้มาซึ่งเป้าหมายหมายเช่นนั้นจำเป็นจะต้องมีการเสียสละอดทนซึ่งอวิชชาให้ได้ โดยวิธีการในทางปรัชญานั้นเริ่มต้นที่ญาณวิทยาผ่านอภิปรัชญาแล้วสู่จริยธรรมซึ่งเป็นเรื่องที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งนิยามสังสารวัฏนั้นดูจะเป็นแบบเดียวกับที่พุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวถึงว่าเป็นอนามรูปหรือไม่ นับเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาต่อไปอย่างยิ่ง ทั้งนี้ผู้วิจัยจะไม่ขอกล่าวในที่นี้

ซาโตริที่ปรากฏในงานเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับเซนนั้นมีการกล่าวถึงซาโตริไว้มากมาย ดังที่กล่าวไว้ “ในวรรณกรรมของเซนแม้จะมีการพูดถึงซาโตริอยู่เสมอ แต่ก็ไม่ปรากฏว่า มีการนิยามสิ่งทีเรียกว่า ซาโตริไว้อย่างชัดเจน ที่จริงการที่วรรณกรรมเซนไม่นิยามคำว่าซาโตริไว้นั้นน่าจะสอดคล้องกับ

^{๑๒๔} สมภาร พรหมทา, **พุทธศาสนานิกายเซน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒.

แนวคิดของเซนเพราะซาโตริ เชนถือว่าเป็นภาวะที่เร้นลับ ไม่อาจนิยามด้วยคำพูด”^{๑๒๕} เมื่อซาโตริไม่สามารถนิยามได้ด้วยคำพูด หรือแสดงได้ด้วยภาษา ก็เท่ากับว่าเป็นสภาวะหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับบุคคล ในแง่นี้ผู้วิจัยคิดว่า เป็นการคิดในเชิงจิตวิทยามากกว่า มีความตื่นตื้นน่าสนใจและน่าค้นหา แต่หากการบรรลุธรรมไม่มีแบบแผนหรือระบบที่ชัดเจน ถ้าเช่นนั้นสภาวะแต่ละที่คนประสบก็คือสภาวะที่เรียกว่า ซาโตริที่ต่างคนต่างมี และไม่จำเป็นต้องมีการพิสูจน์ ไม่ต้องมีการตัดสินว่าใครบรรลุหรือซาโตริแล้วจะเป็นเช่นใด หรือมีหลักธรรมใดมารองรับ ในส่วนการบรรลุธรรมของเถรวาทนั้นเป็นระบบมีแบบแผนชัดเจน มีเป้าหมายที่ต้องการดับ

และยังมีข้อสนับสนุนอีกข้อที่กล่าวว่า “ซาโตริ (Satori) หรือการรู้แจ้งฉับพลันก็มีลักษณะเช่นเดียวกับ ประราวฤตติในลัทธิถวาทสูตรนั่นเอง”^{๑๒๖} ผู้วิจัยคิดว่า เหตุผลที่อ้างจากข้างต้น คือในเรื่องความหมายของคำว่า อาศรยปรราวฤตติ นั้นหมายถึงการเปลี่ยนแปลงรากฐานในระดับอนุสัยในภวังคจิต เมื่อเทียบกับแนวคิดของพุทธศาสนาเถรวาทยุคแรกน่าจะยืนยันได้ว่า ซาโตริ กับปรราวฤตติเป็นคนละสภาวะ มีอีกทัศนะหนึ่งที่น่าสนใจคือทรรชนะของพุทธทาสภิกขุที่กล่าวเรื่องซาโตริไว้อย่างน่าสนใจว่า

ที่หนึ่งที่ใด ขณะหนึ่งขณะใดก็ได้ที่อาจารย์จะช่วยให้ศิษย์บรรลุธรรมตามวิธีของเซ็นด้วย “คำพูด”หรือท่าทางของอาจารย์ ทำให้ศิษย์ซึมซาบด้วยใจ จนเปลี่ยนใจใหม่เปลี่ยนนิสัย ในทางกิเลสตัณหาเรียกว่า เกิดซาโตริ(Satori) หรือawakeningคือตื่นจากความหลับด้วยโมหะเป็นความสว่างไสว แจ่มแจ้งเฉพาะคน ^{๑๒๗}

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ปรราวฤตติ นั้นมีความสอดคล้องกับคำว่า อาลัยสมุคฆาตะหรือสมุจเฉตปหาน ในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งเป็นไพบูลย์ของคำว่านิพพาน ซึ่งหากแปลแล้วก็จะได้ว่า การรู้ถอนซึ่งอาลัยหรือการกำจัดอนุสัย ซึ่งหมายถึงกิเลสอันละเอียดอ่อนที่สุดให้หมดไปจากจิต มากกว่า

^{๑๒๕} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนมหายานนิกายหลัก, พิมพ์ครั้งที่ ๑,(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,๒๕๔๐), หน้า.๒๑๕.

^{๑๒๖} สมบัติ มั่งมีสุขศิริ, ลัทธิถวาทสูตร : เซ็น และซาโตริ, ใน ดำรงวิชาการ,รวมบทความทางวิชาการ คณะโบราณคดี ๒๕๔๕,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๕),หน้า ๓๙๕.

^{๑๒๗} พุทธทาสภิกขุ, เซ็นในสวนโมกข์,(กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา,มปป.),หน้า ๒๗.

เนื่องจากปรากฏตีความถึงการตัดอนุสัยอย่างถาวร ซึ่งก็เท่ากับนิพพาน แต่ชาโตรินั้นเป็นเพียงแค่สภาวะธรรมบางประการเท่านั้น

ทั้งนี้เช่นเดียวกันการเปลี่ยนนิสัยทางกิเลสต้นหาตามความหมายของพุทธทาสภิกขุ^{๑๒๘} การกำจัดกิเลสต้นหา ในวิปัสสนาแบ่งได้เป็น ๓ อย่างคือ การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ เท่ากับว่า พุทธทาสภิกขุมองเห็นว่า ชาโตรีเป็นการเปลี่ยนนิสัยทางกิเลสต้นหา หรือดับกิเลสต้นหา เปลี่ยนจากอวิชชาเป็นวิชาเฉพาะคนๆนั้น

การที่พุทธทาสภิกขุใช้คำว่าเปลี่ยนนิสัยในกิเลสต้นหานั้นดูเหมือนว่า ท่านพุทธทาสกำลังใช้แนวคิดเถรวาทในเรื่องนิพพานเข้ามาวิเคราะห์การบรรลุธรรมหรือชาโตรีของเซนนั่นเอง แต่ในการที่เชื่อมโยงแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนนิสัยของกิเลสต้นหานั้น จากข้อสรุปของสมภาร พรหมทาที่ว่า “มโนทัศน์เรื่องการละกิเลสไม่มีนัยสำคัญ หรือไม่มีการระบุถึงในกระบวนการบรรลุชาโตรี”^{๑๒๘} ข้อความที่สอดคล้องได้ยากข้างต้น นั้นจะทำให้การตีความเรื่องชาโตรีมีความคิดเห็นต่างกันในเรื่องกิเลสของเซนเอง

การตีความของทั้งสองท่านถือว่าเป็นนักวิชาการทางพุทธศาสนาที่สำคัญทำให้เกิดข้อสงสัยในแง่ที่ว่าหากเราใช้ข้อมูลของพุทธทาสก็จะพบกับคำถามที่ว่า วิธีการเปลี่ยนนิสัยทางกิเลสต้นหานั้นมีวิธีการเช่นใดในความคิดของเซนซึ่งจะทำให้ชาโตรีหรือบรรลุธรรมได้ ส่วนสมภาร พรหมทา ได้มองข้ามหรือให้ความสนใจน้อยมาก แต่มุ่งไปสู่สภาวะที่ว่า “ชาโตรีในเซนดูจะไม่มี ความหมาย สัมพันธ์กับการละกิเลส ในขณะที่ผู้เข้าถึงชาโตรีก็ดูจะไม่ได้รับการเรียกร้อง(โดยธรรมชาติ)ให้เป็นบุคคลผู้บริสุทธิ์สะอาด”^{๑๒๙} หากว่า ชาโตรีไม่ได้หมายความว่าถึงการละกิเลส ก็เท่ากับว่าชาโตรีไม่ใช่นิพพานแล้วก็ไม่ใช่ว่าผู้ที่จะบรรลุธรรมตามหลักเถรวาท เพราะหากจะบรรลุธรรมตามหลักเถรวาทก็ต้องละกิเลส แม้แต่ในเรื่องเล่าของภาวะผู้บรรลุธรรมของเซนหรือชาโตรี อย่างเรื่องได้ยินเสียงหิน, เสียงการร้อง, หรือการปิดจุมูกอย่างแรง ในความเห็นของผู้วิจัยคิดว่าเป็นเพียงแค่สภาวะการตื่นรู้ภายหลังจากการเจริญสติ มีสัมปชัญญะครบถ้วนแล้วมองเห็นอนิจจลักษณะ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สภาวะธรรม

^{๑๒๘} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนานิกายเซน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔.

^{๑๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

จากที่ได้ศึกษามาแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า ปราวฤตติกับนิพพานมีความหมายสอดคล้องกันคือมีความบ่งบอกถึงการเข้าถึงนิพพาน ปราวฤตติ โดยที่ชาโตรีนั้นเปรียบเทียบกับสภาวะธรรมทั้งนี้โดยเปรียบได้กับวิปัสสนาญาณ ซึ่งจะเปรียบเทียบกับวิปัสสนาญาณขั้นใดจะได้กล่าวต่อไป ซึ่งพิจารณาจากหลักฐานที่เป็นตัวเรื่องเล่าของเซ็นมีหลายเรื่อง เป็นเรื่องนามรูป และในเรื่องนามรูปของวิปัสสนาญาณนั้นเปรียบได้ ๒ ขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรกคือการรู้จักนามรูป หรือการรู้นามรูป เป็นคนละเรื่องกัน

ปราวฤตติ ในลังกาวตารสูตร มีจุดมุ่งหมายเพื่อการรู้แจ้งในตัวเอง ซึ่งเป็นความรูปแบบสูงสุดคือวิชาเพื่อตัดวงจรปฏิเสธสมุขปาห เพื่อกำจัดกิเลสที่มีอยู่ในจิตของเรา ทั้งนี้ในคัมภีร์ไม่ได้กล่าวถึงวิธีการหรือกระบวนการแต่อย่างใด แต่ภายใต้แนวคิดเดียวกันนี้ พุทธศาสนานิกายเซนนำไปพัฒนาวิธีการเพื่อสู่การบรรลุธรรมได้อย่างสอดคล้องกับวิถีและวัฒนธรรม และคำว่า ปราวฤตติในลังกาวตารสูตรนั้นในพุทธศาสนานิกายเซนมีคำเรียกว่า ชาโตรี ซึ่งมีความหมายว่า การบรรลุธรรมซึ่งเป็นไปในแบบฉับพลันทันใด ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้เปรียบเทียบปราวฤตติหรือชาโตรี กับแนวคิดการบรรลุธรรมของพุทธศาสนาเถรวาท

๔.๓ ชาโตรี ปราวฤตติ และสภาวะธรรม

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึง ชาโตรีไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะกำจัดกิเลสหรืออนุสัยให้ออกไปจากจิตใจของมนุษย์ แต่ก็มุ่งถึงนิพพาน ซึ่งนิพพานในความหมายของเซนนั้นหมายถึงการตรัสรู้หรือรู้แจ้งในสภาวะ ซึ่งเป็นความหมายที่แตกต่างจากนิพพานในความหมายของเถรวาท แต่เพื่อที่จะสร้างความเข้าใจให้เพิ่มมากขึ้น อาจจะพบกับความลักลั่นอยู่บ้างในการเทียบเคียง ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเหตุการณ์การบรรลุธรรมของเซนหรือชาโตรีมาวิเคราะห์ในรอบของวิปัสสนาญาณ ซึ่งในเบื้องต้นให้ความหมายว่า ปราภาวนการทางกายและจิตที่เกิดขึ้นทางอายตนะขณะปฏิบัติธรรม เรียกอีกอย่างว่าปราภาวนการทางจิต โดยเริ่มต้นจากการสังเกตหรือรู้ถึงสภาวะลักษณะ(ลักษณะที่แท้จริง) สังขตะลักษณะจึงปรากฏ (ลักษณะของการปรุงแต่ง)จึงปรากฏ เมื่อสังขตะลักษณะเกิดขึ้นแล้ว สามัญลักษณะก็จะปรากฏตามมา กล่าวคือ สังขตะลักษณะและสามัญลักษณะย่อมปรากฏขึ้นหากผู้ปฏิบัติกำหนดรู้สภาวะลักษณะอย่างจดจ่อถูกต้องและเท่าทันปัจจุบันอารมณ์ สามัญลักษณะที่ปรากฏนี้ก็คือ ไตรลักษณะคือ ความไม่เที่ยง ไม่น่าพึงพอใจและไม่มีตัวตน สังขตะธรรมปรากฏชัดเท่านั้น ผู้ปฏิบัติจึงจะรู้ถึงสามัญลักษณะได้ “ที่สำคัญ เมื่อสามัญลักษณะปรากฏชัด วิปัสสนาญาณจึงจะบังเกิดขึ้นได้ และพัฒนาต่อไปเรื่อยๆ จนถึง

มรรคญาณ และสุดท้ายที่อริยมรรคญาณที่จะทำให้เข้านิพพานได้ ทั้งนี้เพื่อดับกิเลสตันเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ทั้งปวง”^{๑๓๐}

จากข้อความข้างต้นพอจะอธิบายได้ว่า สภาวะธรรมในการปฏิบัติจะปรากฏก็ต่อเมื่อมีจิตจดจ่ออยู่กับอาการที่เกิดขึ้น อีกทั้งเป็นการทำให้รู้ว่า ตนปฏิบัติได้ถูกต้องหรือไม่ เพราะผลจากการนั่งสมาธิเพื่อให้เกิดสภาวะธรรมนั้นมีความเข้าใจไปในสองทางคือทางวิปัสสนาและทางสมณะ การที่เกิดขึ้นสามัญลักษณะเกิดขึ้นเท่ากับว่า เป็นแนวทางของวิปัสสนาภาวนา ทั้งนี้ก็สอดคล้องกับคำสอนของโตเกนซึ่งเป็นเซนิกายโซโต ที่เน้นในทางการนั่งสมาธิหรือซาเซน กล่าวไว้ว่า

เมื่อท่านลุกจากท่านั่งให้เคลื่อนไหวอย่างช้าๆ เงียบๆ ด้วยอาการจงใจอย่างสงบ อย่าหยุดลุกขึ้นยืนอย่างรวดเร็วในทันที ในการศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ซาเซนในอดีต เราพบว่า การก้าวพ้นทั้งมายาและการตรัสรู้ หรือการตายในขณะที่กำลังนั่งหรือกำลังยืนอยู่นั้นขึ้นอยู่กับพลังของซาเซนแต่เพียงอย่างเดียว ^{๑๓๑}

จะเห็นได้ว่า โซโต้นั้นให้ความสำคัญกับการนั่งสมาธิมาก อาการที่บ่งบอกว่า ใกล้เคียงกับการเจริญสติในอริยาบถนั้นก็คือประโยคที่ว่า เมื่อลุกขึ้นให้เคลื่อนไหวอย่างช้าๆ ซึ่งก็สอดคล้องกับกับสติปัฏฐานสูตรในพุทธศาสนาเถรวาท อีกทั้งประโยคที่ว่า การก้าวพ้นมายาและการตรัสรู้ นั้นเป็นเรื่องของความพร้อมในอินทรีย์ หรือใช้อีกภาษาหนึ่งว่า อินทรีย์แก่กล้าพร้อมที่จะบรรลุธรรมนั่นเอง แต่ทั้งนี้การบรรลุในแง่นี้ก็จะต้องมีการตรวจสอบว่าเป็นเช่นใด โดยผ่านวิปัสสนาญาณดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

ในส่วนการบรรลุธรรมผ่านโกอานที่เทียบเคียงกับวิปัสสนาญาณนั้นได้แก่ ตัวอย่างการสนทนาโต้ตอบ ที่ว่า

พระรูปหนึ่งกล่าวกับอาจารย์โจชูว่า “กระผมเพิ่งมาอยู่วัดนี้ได้ไม่นานขอ ท่านอาจารย์โปรดสั่งสอนกระผมด้วยเถิด” อาจารย์โจชูถามว่า “เธอฉันภัตตาหารหรือยัง” พระรูปนั้นตอบว่า “ฉันท

^{๑๓๐} พระมหาพฤติ ปภสฺสโร (วิศวชัยวัฒน์) “ศึกษาการสอนวิปัสสนาภาวนาของพระครูศาสนกิจวิมล” *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิปัสสนาภาวนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า.๘๒-๘๓.

^{๑๓๑} สุวรรณ สภาอานันท์, *ภูมิปัญญาวิชาเซน บทวิเคราะห์คำสอนปรมาจารย์โตเก้น*, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๔), หน้า.๑๑๙.

แล้วขอรับ” อาจารย์โจชูกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น เธอควรล้างบาตรเสียนะ” ด้วยคำพูดนั้นพระก็เกิดความรู้แจ้ง^{๑๓๒}

หากเราจะอธิบายการถามตอบจากข้อความวรรคนี้ก็จะได้ว่า กิจของสงฆ์นั้นคือการปฏิบัติธรรมเพื่อดับกิเลส แล้วการดับกิเลสก็คือการทำทุกอย่างด้วยกิริยาไม่มีความคาดหวัง การที่พระเข้ามาถามอาจารย์เพื่อเหตุผลและความคาดหวังบางอย่าง การที่อาจารย์ตอบว่า ทำหน้าที่ๆควรทำหรือหลังจากการฉันภัตตาหารก็ควรล้างบาตร เท่ากับว่า สิ่งที่ควรพึงกระทำก็คือการมีสติในทุกอริยาบถดีกว่า การไถ่ถามหาเหตุผลในเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม

พระรูปหนึ่งถามอาจารย์โฮเงนว่า “กระผมชื่อเฮโซ กระผมขอเรียนถามท่านว่า พระพุทธเจ้าคืออะไร” อาจารย์โฮเงนตอบว่า “เธอคือ เฮโซ”^{๑๓๓} เรื่องนี้อธิบายได้ว่า การที่ถามเรื่องไกลตัวหรือเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัตินั้นไม่มีประโยชน์ใดๆเลย การที่อาจารย์ตอบชื่อกลับไปก็เท่ากับว่าให้ ตัวเองเป็นหลัก มีสติอยู่กับตัวโดยไม่ต้องไปสนใจกับสิ่งที่ไม่เกี่ยวเนื่องกับการปฏิบัติธรรม จากที่ได้กล่าวไปแล้วจากบทสนทนารวมถึงข้อเขียนย่อมมีส่วนบ่งชี้ให้เห็นว่า ซาโตริเป็นมีโอกาสเป็นสภาวะธรรมบางอย่าง ทั้งนี้ผู้วิจัยจะไม่ได้กล่าวถึง ศิลปการวาดภาพหรือสุมิเอ สุมิเอ หรือการจัดดอกไม้ พิธีชงชา รวมถึงการยิงธนู ผู้วิจัยคิดว่า เป็นการพัฒนาระบบการเพื่อเข้าถึงสภาวะธรรมโดยอิงเข้ากับธรรมชาติหรือนิสัยของชนกลุ่มหนึ่ง ทั้งนี้อาจจะมิวัตถุประสงค์เพื่อรู้ หรือเห็นเรื่องรูปนามเป็นหลัก

กล่าวโดยรวมเกี่ยวกับเรื่องสมาธิแล้วมีอยู่ ๒ วิธี คือสมถะและวิปัสสนา โดยนัยยะแล้วความหมายของสมถะคือ ธรรมอันเป็นเครื่องมือสงบระงับจิต หรือ ธรรมที่ทำให้จิตใจสงบเป็นสมาธิ หรือคำโดยส่วนรวมเรียกว่า สมถะกรรมฐาน ซึ่งรวมความแล้วแปลว่า ความสงบเป็นที่ตั้งการงานแห่งจิต

ส่วนวิปัสสนา แปลว่าเห็นแจ้ง,รู้แจ้ง เห็นตรงต่อธรรมตามสภาวะความเป็นจริง การฝึกปัญญาให้รู้แจ้งเห็นตามความเป็นจริง และอารมณ์ของวิปัสสนามี ๕ ประการคือ ขั้นที่ ๕,อายตนะ

^{๑๓๒} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนานิกายเซน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๐๑.

^{๑๓๓} เรื่องเดียวกัน., หน้าเดียวกัน

๑๒, ปฏิจจสมุปปาท ๑๒, ธาตุ ๑๘, อินทรีย์ ๒๒ และคำโดยส่วนรวมเรียกว่า วิปัสสนากรรมฐาน หรือ ความรู้แจ้งอันเป็นที่ตั้งแห่งการงานของจิต

อารมณ์ที่ใช้ในการกรรมฐาน หมายถึงการเข้าไปยึดในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง หรือยึดถือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง นำมาเป็นอารมณ์ หรือเครื่องมือ เป็นอุปกรณ์และวิธีการในการปฏิบัติกรรมฐาน (โดยนัยนี้ กรรมฐาน หมายถึง ฐานที่ตั้งแห่งการงาน)^{๑๓๔}

ในเรื่องอารมณ์กรรมฐาน เป็นคำที่ใช้ในการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะ คำที่ว่า “อารมณ์” นั้นหมายถึง สิ่งที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของจิต สิ่งที่จิตคิดยึดเหนี่ยว หรือ สิ่งที่ถูกรู้หรือถูกรับรู้ ได้แก่อายตนะภายนอกคือ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่จะพึงถูกต้อง(โณภูมัพพะ) ความนึกในใจ (ธรรมารมณ์)^{๑๓๕}

ลำดับการบรรลุธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาท นั้นตามที่ได้ให้ความหมายนั้นหมายถึงผู้ที่บรรลุ ในสภาวะตั้งแต่จากล่างสุดคือโสดาบัน, สกทาคามี, อนาคามีและอรหัตต์คือสูงสุดในลำดับการบรรลุ ธรรม ทั้งนี้ระดับการบรรลุธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทจะใช้เรื่อง สังโยชน์ ๑๐ อันประกอบไปด้วย ๑) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวเป็นตน เราเขา, ๒) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัยในหลักธรรม, ๓) สีลัพพตปรามาส ความถือนั่นในศีลพรตคิดว่า บริสุทธิด้วยศีล, ๔) กามราคะ ความกำหนัดในกามติดใจ ในกามคุณ, ๕) ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งใจ, หงุดหงิดขุ่นเคืองใจ, ๖) รูปราคะ ความติดใจในรูปธรรม อันประณีต, ๗) อรูปราคะ ความติดใจในรูปธรรม เช่นติดในอรูปฌาน, ๘) มานะ ความถือตัว สำคัญตัว, ๙) อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน จิตส่ายไปมา, ๑๐) อวิชชา ความไม่รู้จริง ไม่รู้เท่าทันสภาวะ ไม่รู้ร้อยสัจ เป็นเกณฑ์ในการบรรลุและสัมพันธ์กับการละสังโยชน์กล่าวคือ

พระโสดาบัน หมายถึงสมบูรณ์ในขั้นศีล พอประมาณในสมาธิและปัญญา ละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อ คือ ละ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, และสีลัพพตปรามาส

^{๑๓๔} สมถกรรมฐาน มีอารมณ์หรือวิธีการปฏิบัติ ๔๐ วิธี เรียกว่า “อารมณ์กรรมฐาน ๔๐” ได้แก่ กลิ่น ๑๐, อสุภะ ๑๐, อนุสติ ๑๐, อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑, จตุธาตุวัตถุ ๑, อัปมัณญา ๔, อรูป ๔, รวมเป็น ๔๐ ประการ ส่วน วิปัสสนากรรมฐานมีอารมณ์คือ ขันธ์ ๕, อายตนะ ๑๒, ธาตุ ๑๘, อินทรีย์ ๒๒, เรียกว่าวิปัสสนาภูมิ คือที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญวิปัสสนา หรือวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั่นเอง

^{๑๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๔๑๑.

พระสกทาคามี หมายถึงผู้กลับมาเกิดอีกครั้งเดียวก็จะกำจัดทุกข์ได้ เป็นผู้สมบูรณ์ในศีล และสมาธิแต่พอประมาณในปัญญานอกจากละสังโยชน์ ๓ ได้แล้วยังทำให้ราคะ โทสะ โมหะเบาบางลง

พระอนาคามี หมายถึง ผู้มีปรีณิพพานเกิด ไม่กลับมาเกิดอีก เป็นผู้บริบูรณ์ในศีล และสมาธิ แต่พอประมาณในปัญญา ละสังโยชน์ได้ ๕ ข้อแรก

พระอรหันต์ หมายถึง เป็นผู้สิ้นอาสวะ และบริบูรณ์ทั้งสาม คือศีล สมาธิ และปัญญา ละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ ข้อ ทั้งนี้นอกจากมีลำดับขั้นของการบรรลุของพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว ยังมีสภาวะของผู้ที่บรรลุธรรมอีกซึ่งจะรวมถึงเรื่องภาวะทางปัญญา,สภาวะทางจิต

เมื่อทราบเกี่ยวกับลำดับขั้นของผู้บรรลุธรรมและประเภทของผู้บรรลุธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทไปแล้ว ในส่วนต่อไปจะได้กล่าวเกี่ยวกับ การบรรลุธรรมของเซน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเราทราบดีว่า การบรรลุธรรมของเซน มีคำกล่าวหนึ่งที่ว่า ซาโตริ คือการบรรลุธรรม หรือการโผล่เงาขึ้นมา แต่ในแง่นี้ก็ยังไม่มีความชัดเจนที่บ่งบอกว่า ในการซาโตรินั้นมีลำดับหรือขั้นตอนและประเภทอย่างไร ซึ่งมีประโยคหนึ่งที่มีชื่อเสียงที่ว่า “ จุดมุ่งหมายสุดท้ายของเซน ก็คือการบรรลุถึงภาวะที่รู้แจ้ง ที่เรียกว่า ซาโตริ”^{๑๓๖}

ซึ่งสภาวะดังกล่าวหมายถึงการเข้าถึงจิตเดิมแท้หรือธรรมชาติแห่งพุทธ ซึ่งมีอยู่แล้วในมนุษย์ทุกคน ดังประโยคที่ว่า

สรรพสัตว์ต่างก็เป็นพุทธะตั้งแต่เริ่มแรกทีเดียว

เปรียบเหมือนน้ำแข็งกับน้ำ

ปราศจากน้ำ ก็ไม่อาจมีน้ำแข็งได้

ปราศจากสรรพสัตว์แล้ว เราจะหาพุทธะได้จากที่ไหนเล่า ? ^{๑๓๗}

จากบทกวีของฮาคุอิน ทำให้เราทราบแนวคิดสำคัญของเซนที่กล่าวถึง ความเป็นพุทธะของเหล่าสรรพสัตว์ ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการตอกย้ำแนวคิดในลังกาวตารสูตรที่ว่า นิพพานอยู่ในอภย-

^{๑๓๖} Erich Fromm, *Psychoanalysis and Zen Buddhism*, in Erich Fromm,D.T.Suzuki,and Richard De Martino, *Zen Buddhism and Psychoanalysis*,(New York : Harper colophon books, 1960), p.115.

^{๑๓๗} D.T.Suzuki, *Essays in Zen Buddhism*, “Hakuin’s Song of Meditation”, (London : Rider and Company,1973), p.336.

วิญญาณหรืออยู่ในสังสารวัฏ คือความหมายที่ว่า พุทธะที่แท้หรือจิตเดิมแท้นั้นมีอยู่ในทุกคนทั้งนี้ที่เป็นทุกข์หรือว่าจิตขุ่นมัวนั้นเพราะกิเลสครอบงำ เช่นเรียกการตระหนักรู้ถึงสภาพจิตเดิมแท้ว่า การตรัสรู้ สิ่งที่ยับยั้งการตรัสรู้นั้นคือ อวิชชาที่ครอบงำทำให้เราไม่สามารถเข้าถึงการตรัสรู้ได้

การบรรลุธรรมหรือการเข้าถึงจุดหมายสูงสุดนั้นคือการเข้าถึงความปราศจากกิเลสและทุกข์ดับซึ่งอวิชชา ทั้งนี้วิธีการที่อาจารย์เซนได้พัฒนาต่อเนื่องจากลังกาวตารสูตรนั้นจนเป็นรากฐานให้เซนในโลกนั้นมีวิธีการเข้าถึงนิพพานนั้นกล่าวโดยภาพรวมได้ ๓ วิธีการคือ ชาเซน หรือการนั่งสมาธิ, โกอันหรือการขบคิดปริศนาธรรมและมอนโดหรือการสนทนาธรรมกับอาจารย์

ชาเซน หมายถึงการนั่งสมาธิซึ่งนิยามสำคัญ ๒ นิยามในญี่ปุ่นต่างให้ความหมายต่างๆ คือ นิยามโชโต ถือว่าการนั่งสมาธินั้นมีจุดหมายในตัวเอง ส่วนนิยามรินไซนั้นถือว่าการนั่งสมาธิเป็นวิถีทางหนึ่งในการแก้ปัญหาปริศนาธรรม ที่น่าสนใจคือ รินไซเซนที่ถือว่าการนั่งสมาธิเป็นส่วนหนึ่งของการขบคิดปริศนาธรรมนั้น วิธีการนั่งสมาธิมี อยู่ ๒ แนวทางคือ การควบคุมลมที่ท้องน้อยและการนับลมหายใจ ทั้งนี้มีการให้ความหมายเพียงว่า เพื่อให้จิตสงบเพื่อตรึงไว้กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งเพื่อที่จะทำให้เกิดปัญญาในการแก้ปัญหาปริศนาธรรม

ขันเซนหรือโกอัน มีวิธีการคือผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าไปหาอาจารย์แล้วนำปัญหาหรือปริศนาธรรมมาขบคิดจนกระทั่งพบความกระจ่างแจ้งด้วยตัวเอง โกอันนั้นไม่มีคำตอบตายตัว มีเพียงจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง ทั้งนี้อาจารย์ก่อนที่จะมอบโกอันให้กับศิษย์นั้นจำเป็นต้องดูอุปนิสัยและความพร้อมของศิษย์ก่อน ทั้งนี้เพื่อให้ศิษย์เกิดการตระหนักรู้ในตัวเองให้ได้

มอนโด หรือการถามตอบแบบฉับพลันทันที เมื่อเราถูกถามเราต้องตอบทันที เท่ากับว่าเป็นการตอบแบบไม่ใช้ความคิด ตามสิ่งที่เรานึกอยู่ในขณะนั้น เท่ากับว่าเป็นการหยุดการใช้เหตุผลและความคิด ตอบตามสภาวะที่เป็นอยู่จริงๆในขณะนั้น

กล่าวโดยสรุปการบรรลุธรรมของเซนที่เรียกว่าชาโตรินั้นหรือมีเป้าหมายคือการทำลายอวิชชาหรืออาสวะกิเลสโดยผ่านวิธีการทั้งสาม โดยมุ่งทำจิตให้สงบอยู่ในอารมณ์เดียวเพื่อพัฒนาต่อให้ใช้งานต่อไป ทั้งนี้กระบวนการบรรลุธรรมของเซนนั้นต่างมีเรื่องเล่ามากมายซึ่งเป็นที่น่าสนใจแต่กระนั้นเรื่องเล่าต่างๆก็ไม่ได้แจ่มแจ้งหรือแยกแยะให้เห็นถึงกระบวนการและวิธีในการเข้าถึง ความ

น่าสนใจอยู่ตรงที่ว่า การบรรลุธรรมของเถรวาทนั้นสามารถจำแยกแยะรวมถึงแสดงให้เห็นถึงวิธีและกระบวนการในการเข้าถึงนิพพานเพื่อทำลายอวิชชาได้ดังที่ได้เสนอต่อไป

ในหัวข้อนี้จะได้กล่าวเรื่องการบรรลุธรรม ซึ่งมีข้อถกเถียงทางวิชาการมากมายว่า การบรรลุธรรมแบบมหายาน โดยเฉพาะ เซน เป็นการบรรลุถึงนิพพานเป็นวิธีที่ตรงลัดที่สุด ส่วนวิธีการแบบเถรวาทนั้นเป็นวิธีที่ช้าและประสบปัญหามาก

ทั้งนี้ผู้วิจัยคิดว่า วิธีการคิดแบบนี้เป็นวิธีการคิดแบบโดยไม่พิจารณาพระไตรปิฎกอย่างลึกซึ้ง อีกทั้งเป็นวิธีการที่จะยกวิธีการแนวคิดของตนเองให้เป็นที่ยอมรับ แล้วกดทับอีกแนว คิดหนึ่ง ทั้งนี้ก็เป็นเรื่องปรกติซึ่งพบได้แฉວววิชาการโดยทั่วไป ซึ่งโดยทั่วไปคงจะต้องหาความหมายว่าบรรลุ นั้นหมายถึงบรรลุหรือผ่านเข้าไปสู่เรื่องใด ทั้งนี้ในพุทธปรัชญาแล้ว เป้าหมายสูงสุดของการบรรลุก็คือ นิพพาน ทั้งนี้ในภาวะที่เรียกว่านิพพานนั้นเป็นแบบใดมีมุมมองทางด้านปรัชญาสาขาใดบ้างที่กล่าวถึงเรื่องนิพพานไว้ ทั้งนี้เพื่อที่จะเข้าใจ ถึงสภาวะดังกล่าว ขอยกแนวคิดบางประการในเชิงปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ เช่น วิทย์ วิศทเวทย์ กล่าวว่า “นิพพานไม่ใช่สภาวะทางอภิปรัชญา เพราะว่าถ้า นิพพานเป็นสภาวะทางอภิปรัชญาพระพุทธองค์คงระบุไว้ว่า มีอายตนะพิเศษใดที่มีไว้สำหรับรู้นิพพาน แต่มิได้ระบุไว้ เพียงแต่เปรียบเทียบไว้ว่า การจะรู้จักนิพพานต้องมีอริยจักขุหรือปัญญาจักขุ” ^{๑๓๘} อีกทั้ง ยังให้ข้อสรุปอีกว่า

นิพพานเป็นสภาวะทางจิตวิทยา มิใช่ทางอภิปรัชญาคือสิ่งที่อยู่พ้นจากรับรู้ด้วยการศึกษาและฝึกอบรม เป็นสิ่งที่อยู่อยู่นอกเหนือธรรมชาติ การจะเข้าถึงสิ่งนั้นได้ต้องด้วยวิธีการพิเศษซึ่งอาจจะไม่เป็นไปตามเหตุปัจจัย แต่อาจจะเกิดขึ้นเองอย่างทันทีและฉับพลัน พระผู้เป็นเจ้าตามความเข้าใจของคนบางกลุ่มก็มีลักษณะนี้ส่วน สภาวะทางจิตวิทยาเป็นสภาวะที่รู้จักได้ และประสบได้วิธีการฝึกฝนและการรู้แจ้งเห็นจริง ไม่ใช่จะเกิดขึ้นได้อย่างลอยๆ แต่เป็นไปตามเหตุปัจจัย^{๑๓๙}

^{๑๓๘} วิทย์ วิศทเวทย์, “อนัตตาในพุทธปรัชญา”, ใน พุทธศาสนศึกษา ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ สมภาร พรหมทา บรรณาธิการ (มกราคม – เมษายน ๒๕๔๒) : หน้า ๑๑๒ - ๑๑๙.

^{๑๓๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑๖

แต่ข้อสรุปของวิทย์ดูจะขัดแย้งกับ ดี.ที.ชูชุกิ. อยู่บ้างที่ ดี.ที.ชูชุกิ.เห็นว่า สภาวะนิพพานเป็นเรื่องของอภิปราย ไม่ใช่เชิงจิตวิทยา หากเราให้ความสำคัญว่า นิพพานของพุทธปรัชญาเป็นสภาวะทางจิตวิทยาดูเหมือนจะเป็นการลดทอนความสำคัญพุทธปรัชญาลงไปบ้าง เนื่องจากจิตวิทยาเป็นคำที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่อีกทั้งเป็นสภาวะในเชิงทางวิทยาศาสตร์มากกว่า อีกทั้งข้อสรุปทางจิตวิทยานั้นเห็นผู้ป่วยเป็นผู้ถูกระทำทั้งสิ้น แต่ในทฤษฎีของพระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์) กลับมีความเห็นว่า “นิพพานคือความรู้แจ้งทางอภิปรัชญาแห่งวัตถุกับจิต การที่จะดำเนินไปสู่เป้าหมายนี้ได้ ก็โดยการปฏิบัติกรรมฐานอย่างสม่ำเสมอ ในขณะที่เดียวกันกับปลูกโพธิจิตและพยายามให้กรุณาสำแดงตัวออกมา”^{๑๔๐} หากพิจารณาตามทฤษฎีดังกล่าวแล้ว นิพพานคือความรู้แจ้งหรือใช้วิหะระหว่างสังสารวัฏและนิพพาน และที่สำคัญยังต้องมุ่งสู่การปฏิบัติกรรมฐานเมื่อให้เกิดสภาวะบางอย่าง ในขณะเดียวกันการเร่งรื้อผ่านวิชาและกรรมฐานนั้นส่วนสำคัญคือ กรุณาที่สำแดงออกมา คำว่า กรุณา นี้ผู้วิจัยขอให้ความเห็นเพิ่มเติมว่าควรจะเป็นคำว่า ปัญญา น่าจะเหมาะสมกว่า เพราะเมื่อเราพิจารณาการบรรลุธรรมในมุมมองของเถรวาทแล้วจะเห็นว่าส่วนสำคัญในสิกขา ๓ คือ ศีล สมาธิ และปัญญานั้นสำคัญ และการเทียบเพื่อให้เห็นอย่างคร่าวๆนี้ ก็จะทำให้เราเข้าใจได้มากขึ้นว่า มหายานอาจจะมุ่งเน้นความสำคัญไปที่ กรุณามากกว่า เพื่อตอบสนองอุดมการณ์พระโพธิสัตว์ ส่วนเถรวาทนั้นมุ่งเน้นตัวปัญญาและศีลเป็นหลักเช่นกัน ทั้งนี้มีการสรุปไว้ว่า “นิพพานคืออชฏภาวะและอนุเจติตภาวะ กล่าวคือเป็นภาวะที่ไม่เกิดไม่ดับ นิพพานคือการมองเข้าไปในตำแหน่งแห่งความเป็นจริงตามที่มันเป็น เกิดขึ้นเมื่อมีการหมุนกลับแหล่งกระบวนการทำงานของจิต”^{๑๔๑}

มีงานวิจัยหลายชิ้นที่กล่าวถึงการบรรลุธรรมมีขั้นตอนและวิธีต่างกันออกไปตามเหตุปัจจัยที่ได้สั่งสมมา บางท่านต้องผ่านขั้นตอนตามลำดับ บางท่านไม่ต้องผ่านเพียงแต่ได้รับฟังธรรมข้อเดียวก็บรรลุธรรมเป็นโสดาบัน ดังเช่น อุปติสสปริพาชก ฟังธรรมจากพระอัสสชิแล้วได้โสดาบัน^{๑๔๒} ปัจจัยเช่นใดที่ทำให้ผู้บรรลุธรรมไม่สามารถเข้าถึงธรรมได้พร้อมกันหรือก่อนหลัง ปัจจัยในการเข้าถึงแตกต่างกันเพราะอินทรีย์ (ความพร้อม) ที่สั่งสม และความมุ่งมั่นต่ออริยมรรค มีรายละเอียดคือ ๑)

^{๑๔๐} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), พุทธปรัชญา สารและพัฒนาการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓๕.

^{๑๔๑} เรื่องเดิม หน้าเดียวกัน

^{๑๔๒} ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๑/๑๒๔

กำลังแห่งอินทรีย์, ความพร้อมที่สะสมมา อินทรีย์คือความเป็นใหญ่ในกิจของตนมี ๕ ประการคือ ๑) สัทอินทรีย์ ๒) วิริยอินทรีย์ ๓) สตินทรีย์ ๔) สมาธินทรีย์ ๕) ปัญญินทรีย์^{๑๔๓}

อินทรีย์ทั้ง ๕ นี้มีความสำคัญนอกจากจะเป็นธรรมในหมวดโพธิปักขิยธรรมที่สำคัญแล้วยังเป็นปัจจัยสำคัญให้พระโสดาบันมีความแตกต่างกันเนื่องจากสะสมอินทรีย์มามากน้อยไม่เท่ากันจึงได้รับผลจากการปฏิบัติต่างกัน ความมุ่งมั่นต่ออริยมรรคในเบื้องสูงในที่นี้หมายถึง สกทาคามีมรรค, อนาคามีมรรค, อรหัตมรรค^{๑๔๔} เป็นปัจจัยสำคัญเช่นกันที่จะทำให้บรรลุเป็นโสดาบันแบบเอกพีชี โสดาบัน, โกลังโกลโสดาบัน และสัทตักขัตตุปรมโสดาบัน

นิยามเกี่ยวกับเรื่องจิต มโน และวิญญาณ ความคิดเห็นเกี่ยวกับร่างกายมนุษย์ประกอบด้วย กาย และจิต เป็นเรื่องราวที่เรามวลมนุษย์ค้นหาคำตอบนี้มาตั้งแต่มีมนุษย์ และสองสิ่งนี้ก็ไม่ใช่จะอยู่แยกกันอย่างเป็นอิสระ แนวคิดนี้ทางพุทธศาสนาให้ความเห็นจากพุทธพจน์ที่ว่า “ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย ก็แลธรรมชาติใดที่เรียกว่า จิต บ้าง มโน บ้าง วิญญาณบ้างธรรมชาติอันนั้นขณะที่ดวงเก่ากำลังดับ ดวงใหม่ก็กำลังเกิดขึ้น เป็นอย่างนี้เรื่อยไปตลอดวันและคืน” ^{๑๔๕}สรุปความคิดได้ดังนี้ จิต มโน วิญญาณ เป็นธรรมชาติอย่างเดียวกัน เกิดดับตลอดเวลา เป็นลักษณะสืบเนื่องต่อไปด้วยอาศัยพลังจากดวงเก่าทำให้เกิดดวงใหม่เกิดดับๆ ไปอย่างต่อเนื่อง และจากแนวคิดดังกล่าว ในแนววิปัสสนากรรมฐานนั้น ผู้ที่กำหนดอารมณ์หลักในการภาวนานั้น เมื่อปฏิบัติไปได้ระยะหนึ่งเมื่อสมาธิแน่นิ่งดีแล้วจะก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า สภาวธรรม เป็นสภาวะต่อเนื่องสร้างสรรค์อย่างไม่หยุดนิ่ง ความแตกต่างเรื่องความต่อเนื่องและนำมาใช้ในชีวิตประจำวันนั้น ฝั่งจีน ญี่ปุ่นจะทำได้ดีกว่าโดยพื้นฐานของวิถีชีวิต ความคิด และวัฒนธรรมประเพณี เมื่อลึกลงถวิลหาไตรปิฎกเป็นคัมภีร์สำคัญของเซน ที่เกี่ยวเนื่องกับการบรรลุธรรมหรือชาโตริ ซึ่งอุปกรณ์สำคัญประการหนึ่งที่สำคัญในการบรรลุธรรมก็คือ การนั่งสมาธิ(ซาเซน) โกอาน (ปริศนาธรรม) และการถามตอบอย่างฉับพลัน(มนโด)นั้น

มีตัวอย่างการแสดงโกอานที่อยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์และเหตุผลทั่วไปไม่ว่ากรณีของอาจารย์โจชู หรือท่านหลุนตันดับเทียนขณะยืนให้เตชานั้น ไม่มีเหตุผลหรือความเข้าใจใดๆ สามารถ

^{๑๔๓} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๔๗๑-๔๗๖/๒๘๒-๒๘๕

^{๑๔๔} ที.สี.อ.(ไทย) ๓๗๗/๒๘๑, อ.ต.ก.อ.(ไทย) ๒/๘๗/๒๔๒

^{๑๔๕} ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๒๓๑/๑๑๕

อธิบายคำตอบและการกระทำเหล่านั้น หากเกิดขึ้นกับลูกศิษย์เช่นผู้มีธาตุรู้ถึงพร้อมแล้ว หรือธาตุรู้ของเขาถูกบ่มเพาะจนสุกงอมเต็มที่แล้ว (ซึ่งฝ่ายเถรวาทเรียกลักษณะเช่นนี้ว่า “มีอินทรีย์แก่กล้า” กล่าวคือมีจิตจดจ่ออยู่กับมรรคผลและการปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่และบริบูรณ์แล้ว แต่ยังไม่สามารถรู้แจ้งในสังขารได้ อันเนื่องมาจากจิตใจยังติดอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่”^{๑๔๖} จากข้อสรุปเปรียบเทียบข้างต้น ย่อมแสดงว่า ยกตัวอย่างการบรรลุธรรม ที่อาจจะเรียกได้ว่า เป็นปราวฤตติ อาทิจการบรรลุธรรมขององค์สิมมาล พระพาหิยะ และอีกหลายท่าน

อินทรีย์ ๕ ^{๑๔๗} การบรรลุธรรมนั้นเมื่อพิจารณาจากความหมายที่กล่าวไว้ในโพธิปักขิยธรรม ให้ความหมายว่า ความเป็นใหญ่ ความเป็นผู้ปกครองในธรรมที่เป็นฝ่ายดี เฉพาะฝ่ายดีที่จะให้รู้สึกถึงญาณ ธรรมะ และอริยสัจจะธรรมในอินทรีย์ในโพธิปักขิยธรรมแบ่งออกเป็น ๕ ประการคือ

๑. สัทธินทรีย์ ความ/การเป็นใหญ่ในการที่จะสร้างสัทธาปราสทธะในอารมณ์ที่เป็นฝ่ายให้บังเกิดขึ้นภายในจิต โดยสัทธาได้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑.๑ ปกติสัทธา ได้แก่ ความเชื่อในเรื่อง ทาน ศีล ภาวนาอย่างที่มีสามัญชนทั่วไปประพฤติปฏิบัติกันโดยปรกติ

๑.๒ ภาวนาสัทธา ได้แก่ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานที่เกิดขึ้นมาจากการปฏิบัติของกรรมฐานที่ทรงแสดงไว้ ซึ่งสัทธาประเภทที่ ๒ นี้ ถือได้ว่ามีกำลังแรงกล้าและแนบแน่นในจิตใจของบุคคลเป็นอันมาก สมถะภาวนาสัทธานั้นออกุศลจะทำให้เสื่อมได้ยาก ถ้าปฏิบัติไปจนถึงเป็นวิปัสสนาภาวนาแล้ว ออกุศลไม่อาจจะทำให้สัทธาเสื่อมไปได้เลย

๒. วิริยินทรีย์ หมายถึงความเพียรที่สมบูรณ์ตามหลักการของสัมมปปธานทั้ง ๔ ประการคือ ความเพียรที่จะละและหวังไม่ให้เกิดขึ้น, ความเพียรที่จะละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว, ความเพียรให้กุศลคือความดีบังเกิดขึ้น, และความเพียรที่รักษากุศลคือความดีที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม

๓. สตินทรีย์ หมายถึงการระลึกอารมณ์อันเกิดขึ้นในสติปัฏฐาน ๔ คือการตั้งสติระลึกอยู่ที่กาย เวทนา จิต ธรรม เพื่อน้อมจิตให้สงบเป็นสมถกรรมฐานและใช้ปัญญาพิจารณา กาย, เวทนา, จิต

^{๑๔๖} พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺธ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มรรควิธีแห่งโกอาณ(ปริศนาธรรม) ในพระพุทธศาสนานิกายเซน”. สารนิพนธ์พุทธศาสนดุขบัณฑิต สาขาพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙, หน้า ๘๗.

^{๑๔๗} พระคันธสาราภังค์, วิปัสสนานัย เล่ม ๒, มปป. หน้า ๗๖

,ธรรม ตามหลักของวิปัสสนากรรมฐาน จนเห็นความจริงแห่งกาย เวทนา จิต ธรรม ว่า กายเวทนาจิต ธรรมนี้ไม่ใช่สัตว์ตัวตนบุคคลแต่ประการใด

๔.สมาธิอินทรีย์ หมายถึง มีหน้าที่ทำให้จิตของบุคคลให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของกรรมฐานจน เป็นเอกัคคตาจิต คือจิตมีอารมณ์เดียว คือได้รู้ประมาณ ๔ อันประกอบไปด้วย

๕.ปัญญินทรีย์ หมายถึง ความรู้ ความเห็น ความเห็นว่า ชั้น ๕ และ อายตนะธาตุว่าเต็ม ไปด้วยโทษเป็นวิญญูแห่งทุกข์ ในอีกความหมายคือ ปัญญาที่สามารถชำแรกแยกสิ่งทั้งหลายออกไปให้ เห็นประจักษ์ชัดเจนตามธรรมและความเป็นจริงนั่นเอง

ความสำคัญของอินทรีย์ ๕ นั้น คงเป็นดังจริงดังที่งานของ พระธรรมโมลี(ทองอยู่) กล่าวไว้ แล้วคำว่าอินทรีย์แก่งลานั้นส่วนสำคัญที่ทำให้อินทรีย์แก่งลานั้นก็คือ การปรับอินทรีย์ ซึ่งมีความหมายว่าการทำให้อินทรีย์ทั้ง ๕ มีความสมดุลทั้งนี้ส่วนที่จะก้าวไปถึงการปรับอินทรีย์นั้น ความสำคัญของการปรับอินทรีย์ ในวิสุทธิมรรค กล่าวไว้ว่า

การทำให้อินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้นให้มีความสม่ำเสมอโดยหน้าที่ชื่อว่า ทำอินทรีย์ ให้ถึง ความสม่ำเสมอ อธิบายว่า ถ้าแหละ อินทรีย์คือศรัทธาของโยคีผู้นั้นมีกำลังมาก อินทรีย์ ๔ มี กำลังน้อยแล้วไซ้ เพราะเหตุนั้นอินทรีย์คือวิริยะย่อมไม่สามารถเพื่อทำหน้าที่คือการประคอง อินทรีย์คือสติย่อมไม่สามารถเพื่อทำหน้าที่คือการปรากฏ อินทรีย์คือสมาธิย่อมไม่สามารถเพื่อ ทำหน้าที่คือความไม่ฟุ้งซ่าน อินทรีย์คือปัญญาย่อมไม่สามารถทำหน้าที่คือการเห็นแจ้ง เพราะฉะนั้นต้องลดสัทอินทรีย์ทั้งสองนั้นลง ด้วยการพิจารณาถึงสภาวะธรรมคือภาวะที่ความ เป็นจริงของสัทอินทรีย์นั้น หรือด้วยไม่มนสิการถึงโดยวิธีที่มนสิการถึงแล้วสัทอินทรีย์ เกิดมีกำลัง มากขึ้น แหละในการอธิบายนี้ มีเรื่องพระวัคกลิเถระ เป็นตัวอย่าง ^{๑๔๘}

ทั้งนี้ผู้วิจัยขอสรุปว่าเกี่ยวกับการบรรลุธรรม พุทธปรัชญาเถรวาทให้ความสำคัญกับเรื่อง ไตรสิกขาอย่างมากเพราะเป็นปัจจัยสู่การบรรลุธรรม อีกทั้งการบรรลุธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาท นั้นสามารถตรวจสอบได้ว่า เป็นไปในรูปแบบใดและถูกต้องตามหลักการของพระพุทธองค์หรือไม่ โดยมีแนวทางคือ โสฬสญาณหรืออนาน ๑๖ อีกทั้งสิ่งที่สำคัญที่สุดของการตรวจสอบลำดับการบรรลุธรรม

^{๑๔๘} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธปาหยาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) , พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ ฉบับรวมเล่ม, (กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส, ๒๕๕๔), หน้า ๒๒๘.

นั้นจะทำได้โดยการสนทนาธรรมระหว่างครูกับลูกศิษย์ เพื่อสอบถามไตร่สวนสภาวะของการปฏิบัติธรรมอีกทั้งเป็นการสามารถเห็นพัฒนาการเพื่อพัฒนาไปสู่สภาวะธรรมที่สูงขึ้นต่อไป ในกรณีของชาโตริ ของเซนที่เป็นเรื่องเล่าทางศาสนาเกี่ยวกับการบรรลุธรรมด้วยอาการแปลกๆนั้น เราอาจจะพิจารณาได้ว่า กระบวนการขั้นตอนการบรรลุธรรมหรืออินทรีย์แก่กล้าของเซนหรือการชาโตรินั้น เป็นเพียงนามรูปปริเฉทญาณ ทั้งนี้เนื่องจากพิจารณาได้จากภาษาและอาการที่แสดงออก เราไม่อาจกล่าวได้ว่า การบรรลุธรรมหรือชาโตริของเซนนั้นเป็นถึงขั้นนิพพาน เนื่องจากขาดการบสนทนาและดูอาการ จึงทำได้เพียงการพิจารณาจากภาษาที่แสดงออกมาในเชิงบทกวีและภาพเขียน

ผู้วิจัยมีความคิดว่า อาการต่างๆขณะที่ชาโตริหรือบรรลุธรรม นั้นเป็นเพียงอาการภายนอกที่สังเกตได้ว่าเป็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น หากเปรียบเทียบกัน ทั้งนี้ในการกำจัดอวิชชาถือว่าเป็นต้นเหง้าของวิภูษะ ในเรื่องการเกิดดับนั้นพระพุทธองค์ได้แสดงเรื่องอวิชชาไว้ก่อน เมื่ออวิชชาดับ คือ ความไม่รู้ดับ วิชชาคือความรู้มีขั้นตอนลำดับการดังนี้คือ

- ๑.ขั้นรู้ว่ารูปนามมีการเกิดดับ (อุทัพพยานุปัสสนาญาณ) หมายถึง รู้ว่า รูป นาม คือชีวิตคนเรานั้นมีเกิดขึ้นแล้วดับไป ดับไปแล้วเกิดขึ้น วนเวียนอยู่อย่างนี้ตลอด
- ๒.ขั้นรู้ว่า นามรูปมีการแตกดับเป็นจุดจบสิ้น (ภังคานุปัสสนาญาณ) หมายถึง รู้ว่า รูปนามแม้จะมีเกิดขึ้น แต่การเกิดนั้นก็ไม่ใช่เที่ยงแท้ ท้ายที่สุดก็แตกดับไปถ่ายเดียวไม่มีอะไรเกิดขึ้นแล้วเที่ยงแท้ยั่งยืนอยู่ได้^{๑๔๙}

อุทัพพยานุปัญญาญาณ นับเป็นญาณที่ ๔ ในวิปัสสนาญาณ ๑๖ ทั้งนี้ ในตอนต้นของการวิปัสสนาคือขั้น ๑-๓ นั้นจัดเป็นวิปัสสนาที่ใช้อารมณ์บัญญัติในการกำหนด เมื่อเข้าสู่ขั้นที่ ๔ แล้วจะใช้คำเรียกว่า วิปัสสนาแท้ คือใช้อารมณ์ปรมาตม์เป็นการบัญญัติในการกำหนด ทั้งนี้วิปัสสนูกิเลส ที่พบในการกำหนดนั้นยังถือว่า ในเซนก็ยังมีการพบ หรือใช้อีกคำว่า มาเกียว (Makyo)^{๑๕๐} ซึ่งให้ความหมายว่า “มา” หมายถึงภูติ ผี ปีศาจ “เกียว”คือโลกภายนอก ซึ่งมาเกียวอาจจะเกิดเป็นแสง สี ภาพความเพ้อฝันหรือปรากฏการณ์แปลกๆ ที่เป็นกันบ่อยในสังคมญี่ปุ่นคือภาพหลอนทางประสาทตา ซึ่งอาการ

^{๑๔๙} บรรจบ บรรณรุจิ, **ปฏิจางสมุปาบท**, พิมพ์ครั้งที่ ๓. , (กรุงเทพมหานคร : กองทุนศึกษาพุทธสถาน, ๒๕๔๙) , หน้า ๑๖๔.

^{๑๕๐} Philip Kapleau, **The Three Pillars of Zen** , (Beacon press book : Boston, 1967), p.38 -

ดังกล่าวเปรียบกับวิปัสสนาได้ว่า นั่นคือนิมิตสภาวะที่นิมิตเกิดขึ้นนี้ ในแง่วิทยาศาสตร์แล้วจัดว่าเป็น ภาวะที่เกิดจากประสบการณ์ ความกดดัน และความขัดแย้งในอดีตซึ่งอยู่ภายใต้จิตไร้สำนึกที่แสดง ออกมาในรูปของนิมิต ทางพุทธศาสนาแล้วนิมิต จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อจิตมีความสงบ เบา อ่อน ควรแก่ การงาน คล่องแคล่วและเที่ยงตรงมักจะมีนิมิตเกิดขึ้น (Mental image) นิมิตเหล่านี้คือ ความทรงจำ เก่าๆที่สะสมอยู่ในจิตไร้สำนึก เกิดจากสัญญาในอดีต คือความทรงจำเก่าๆ นิมิตเหล่านี้คือมโนภาพ เกิดจากสัญญาในอดีต คือความทรงจำเก่าๆที่อยู่ในจิตไร้สำนึก สิ่งที่เกิดขึ้นคล้ายกับคนที่หลับแล้วฝัน เห็นเห็นสิ่งต่างๆ

สรุปได้ว่า ปรวฤตติในลังกาวตารสูตร เป็นสภาวะการบรรลุธรรมเพื่อก้าวสู่นิพพาน ปรวฤตตินั้นเป็นไวพจน์หนึ่งของคำว่านิพพาน โดยมีความหมายว่า การรื้อถอนหรือกำจัดซึ่งอนุสัย

ส่วนชาโตรินัน เป็นสภาวะธรรมในระดับหนึ่ง ในแง่ของวิปัสสนาญาณนั้นเป็นเพียงสภาวะ หนึ่งที่จะเข้าถึงได้ทั้งนี้ อยู่ที่อินทรีย์๕ ในแง่การปฏิบัติธรรมนั้นจำเป็นจะต้องมี ๒ สิ่งคือ ปรโตโฆสะ และกัลยามิตร คือทั้งความรู้ที่ถูกต้องและมิตรที่ดี มิตรที่ดีในอีกความหมายหนึ่งก็คือ ครูอาจารย์หรือ วิปัสสนาจารย์ที่คอยสอบถามและปรับอินทรีย์ของผู้ปฏิบัติวิปัสสนา และที่สำคัญคือการปรับ อินทรีย์นั้นไม่ใช่แค่การปรับเพียงครั้งหรือสองครั้งแต่จะมีการปรับอินทรีย์เรื่อยๆไปจนกว่าจะถึงมัคค ญาณ คือญาณที่ตัดกิเลสเป็นสมุจเฉตปหาน ได้

บรรลุแบบฉับพลันกับลำดับขั้นมีข้อโต้แย้งได้หลายประการ เนื่องจากในมหายานมิได้มีการ แบ่งหรือแจกแจงในภาวะของผู้บรรลุธรรม อีกทั้งการจะประเมินว่า ชาโตริ หมายถึงการเข้าถึงนิพพาน นั้น จะเป็นเรื่องที่เหลือเชื่อเกินกว่าจะรับได้ เนื่องจากการใช้วิธีการที่แปลกนอกเหนือเหตุผล อีกทั้ง ปฏิเสธแนวคิดบางอย่างที่มีอยู่ในพุทธปรัชญาเถรวาท อาทิ การปฏิเสธคัมภีร์หรือการขบคิดปริศนา ธรรม ทั้งนี้หากมีการบรรลุแบบฉับพลันแล้วเข้าถึงนิพพานได้แล้วบรรลุอรหัตผลแล้วทั้งนี้ใน พระไตรปิฎกกล่าวว่าจะต้องบวชให้ได้ภายในเจ็ดวันไม่เช่นนั้นจะไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ แล้วทั้งนี้พุทธ ศาสนานิกายเซนจะตอบคำถามว่าอย่างไร อีกทั้งหากยึดพระไตรปิฎกเป็นหลักฐานเพื่อพิสูจน์การ บรรลุธรรมแล้วการบรรลุธรรมหรือชาโตริของเซนนั้นเทียบเคียงได้หรือไม่ หรือจะใช้คำตอบที่ว่า ไม่ยึด ติดในคัมภีร์แล้วดำเนินไปตามเส้นทางของตน นั้นจะเป็นที่เพียงพอหรือไม่

อีกประเด็นหนึ่งก็คือการบรรลุธรรมแบบฉับพลัน อยู่ในขั้นไหนเมื่อเปรียบเทียบกับพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยคิดว่า หากเราเทียบเคียงในวิปัสสนาญาณหรือโสฬสญาณนั้นจะทำให้ใกล้เคียงกว่า เนื่องจากมีการจำแนกแยกแยะออกได้ชัดเจนเป็นลำดับขั้นตั้งแต่ การใช้อารมณ์หลักในการกำหนดทั้งบัญญัติและปรมาตถ์ทั้งนี้ ในเบื้องต้นผู้วิจัยคิดว่า หากการบรรลุธรรมในปาวกฤตติหรือชาโตริในเซนนั้น พอจะเทียบเคียงได้เบื้องต้นก็คือ ขั้นเบื้องต้นสุดคือการใช้เรื่องนามรูป มีจุดมุ่งหมายว่าแยกเรื่องนามรูปออกได้ชัดเจน ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อรู้ว่าเหตุแห่งรูปนามคือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน อันเป็นอุปนิสัยของร่างกาย เพื่อละความสงสัยเกี่ยวกับตนเองว่า เป็นใคร ในวิปัสสนาญาณขั้นต่อไปคือ ปัจจัยปริศคหญาณ หรือญาณ ๒ ในขั้นนี้สภาวะบางอย่างเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นนิมิตหรืออุปาทานต่างๆจะเกิดขึ้น แต่มีอีกสภาวะหนึ่งคือสภาวะ จุฬโสตาบัน ญาณ๑และ๒ ที่ผ่านมาข้างต้นนับเป็นตรุณวิปัสสนาหรือวิปัสสนาอย่างอ่อนที่มีบัญญัติเป็นอารมณ์ ในญาณที่ ๓ คือ สัมมสนญาณ คือการกำหนดเป็นความเป็นไตรลักษณ์ คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ส่วนที่ผู้วิจัยจะได้ให้ความเห็นคือ ญาณที่ ๔ คือการเข้าถึงวิปัสสนาแท้ เพื่อเข้าถึงวิชาหรือความรู้อันยิ่งยวดซึ่งรู้ว่าชีวิตนั้นแท้จริงเป็นการประชุมหรือรวมกันของรูปและนาม ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่รู้ว่ารูปนามมีการเกิดดับ คือขั้นอุทยัพพญาณุปัสสนาญาณ หรือญาณ ๔ ในวิปัสสนาญาณ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ชาโตริของเซนมีความเป็นไปได้ที่จะสูงสุดถึงเพียงนี้ เนื่องจากเหตุผลสนับสนุน หรือหลักฐานของเซนไม่เพียงพอที่จะกล่าวถึงสภาวะที่เกินกว่านี้ไปได้ (ในแง่การปฏิบัติ) แต่ปาวกฤตตินั้นมีความเป็นไปได้สูงที่จะก้าวถึงนิพพาน เนื่องจากลัทธิการปฏิบัติธรรมนั้นเป็นเนื้อหาหลักธรรมไม่ใช่คู่มือการปฏิบัติธรรมฐาน แต่มีการตีความว่าเนื้อหาในลัทธิการปฏิบัติธรรมนั้นเป็นเรื่องของสภาวะการปฏิบัติธรรมก็เป็นไปได้ในอีกความหมายหนึ่ง

อีกทั้งการบรรลุธรรมของเถรวาทมีแบบแผนโดยชัดคือการละสังโยชน์ทั้งสิบประการให้ได้ สมภาร พรหมทา กล่าวว่า “ในวรรณกรรมของเซนแม้จะมีการพูดถึงชาโตริอยู่เสมอ แต่ก็ไม่ปรากฏว่า มีการนิยามสิ่งที่เรียกว่า ชาโตริไว้อย่างชัดเจน ที่จริงการที่วรรณกรรมเซนไม่นิยามคำว่าชาโตริไว้ก็นับว่าสอดคล้องกับแนวคิดของเซนเพราะชาโตริ เชนถือว่าเป็นภาวะที่เร้นลับ ไม่อาจนิยามด้วยคำพูด”^{๑๕๑} แต่การบรรลุธรรมของเถรวาทนั้นเป็นระบบมีแบบแผนชัดเจน มีเป้าหมายที่ต้องการดับและตัดกิเลส

^{๑๕๑} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนมหายานนิกายหลัก, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า.๒๑๕.

ให้หมดสิ้น ส่วนชาตรีของเขานั้นเป็นเพียงแค่สภาวะธรรมที่ชั้นที่เรียกว่า ฐูปนาม ซึ่งเบื้องต้นผู้วิจัยขอสรุปเพียงเท่านั้น ไม่สามารถเปรียบเทียบกับวิปัสสนาญาณชั้นสูงต่อเนื่องจากหลักฐานของเขามีให้วิเคราะห์ผ่านภาษาน้อยมาก

เมื่อเราพิจารณาจากงานเขียนของเซน ส่วนใหญ่จะผ่านงานของ ดี.ที.ซูซูกิ. เราก็พอจะทราบความหมายของนิพพานได้ว่า ใกล้เคียงกับพุทธปรัชญาเถรวาท มาก ทั้งนี้อย่างลึ้มว่า ดี.ที.ซูซูกิ เป็นนักวิชาการพุทธศาสนายานที่มีความชำนาญหลายภาษารวมถึงการเข้าถึงคัมภีร์สำคัญ ก็ทำได้มากกว่า อีกทั้งการเขียนเพื่อสนับสนุนแนวคิดของตนโดยอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลที่มากกว่าย่อมทำให้ได้รับความเชื่อถือที่มากกว่าแล้วเป็นสากลกว่าด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากนิยามของนิพพาน ตามนัยของ ดี.ที.ซูซูกิ.ที่ว่า

นิพพานของเถรวาทเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับสังสารวัฏ (Samsara) คือการเกิดและการตาย เถรวาทแสวงหานิพพานเพราะไม่ต้องการติดอยู่กับการเวียนว่ายตายเกิด ทรรศนะนี้เป็นการมองเห็นว่า มีสิ่งเป็นคู่กัน (Dualism) คือนิพพาน (ไม่เกิด ไม่ตาย) กับสังสารวัฏ (การเกิด การตาย) แต่มหายานบอกว่า ทรรศนะแบบมีของคู่กันเช่น ยาว-สั้น,ดำ-ขาว,แสง-เงา เป็นผลมาจากการคิดและตัดสินใจที่ผิด (Wrong Judgement) ถ้าอยู่แยกจากกันก็ไม่มี ความหมาย เช่นเดียวกันกับนิพพานของเถรวาทที่ถูกแยกจากกัน ก็ไม่ใช่ นิพพานที่แท้จริง ^{๑๕๒}

จะเห็นได้ว่าการตีความเช่นนี้เป็นความเข้าใจที่เคยอาจถูกในระยะเวลาหนึ่งของประวัติศาสตร์ศาสนา แต่หากกล่าวถึงประโยคเช่นนี้ในยุคร่วมสมัยที่มีการตีความคำสอนใหม่ให้เข้าถึง และเป็นปัจจุบันได้เราจะพบว่า นัยยะของ ดี.ที.ซูซูกิ.เป็นแนวคิดที่กีดทับดูแคลนพุทธศาสนาเถรวาทอย่างยิ่ง อีกทั้งการตีความแบบดังกล่าวผู้วิจัยถือว่า อาจจะใช้ได้ในยุคสมัยหนึ่ง หรือคนกลุ่มที่ยังเชื่อว่าการเกิดใหม่ยังมีอยู่ ในขณะเดียวกัน ดี.ที.ซูซูกิ. ได้กล่าวถึงสภาวะชาตรีไว้ว่า

สิ่งที่เรียกว่า ชาตรีตามทัศนะของซูซูกิ ดูจะไม่ต่างจากการบรรลุธรรมในพุทธศาสนาเถรวาทแบบดั้งเดิมเท่าไรนัก จริงอยู่ที่ในการบรรลุชาตรี ท่านไม่ได้พูดเอาไว้ชัดเจนว่า กิเลสภายในจิตของคนผู้นั้นได้ถูกทำลายลงไป แต่พฤติกรรมของบุคคลผู้เข้าถึงชาตรีกับพระอริยบุคคลใน

^{๑๕๒} D.T.Suzuki, **Studies in The Lankavatara Sutra**, (London and Boston : Routledge & Kegan Paul LTD, 1972), p. 129.

พุทธศาสนาแบบดั้งเดิมดูจะไม่ต่างกันเลย ชีวิตของท่านเหล่านี้เป็นชีวิตที่สงบเยือกเย็น แม้จะอยู่ท่ามกลางโลกที่เร้าร้อนก็ตาม ^{๑๕๓}

ผู้วิจัยคิดว่า ความคิดแบ่งแยกว่า นิพพานตรงข้ามกับสังสารวัฏนั้น เป็นการตีความที่ผิด(ในทรรศนะของผู้วิจัย) เนื่องจากว่าความคิดเรื่องแบ่งแยกหรือคู่ตรงข้าม น่าจะอยู่ในพื้นฐานของอารยธรรมจีนญี่ปุ่นมากกว่า เนื่องจากแนวความคิดเรื่องคู่ตรงข้ามเป็นของอารยธรรมตะวันตกก็จริงแต่มีต้นกำเนิดและพื้นฐานมาจากอารยธรรมจีนโดยเฉพาะเรื่องหยินหยางและเล่าจื๊อ ผู้วิจัยขอใช้คำกล่าวสรุปของการบรรลุธรรมแบบเซนซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดการบรรลุแบบเถรวาทซึ่งใช้โดยเฉพาะในการปฏิบัติสมาธิ ดังที่พุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า

การศึกษาเซน มิใช่โดยการอ่านเขียนหรือฟังจดไว้ตะพริต แต่ต้องด้วยความรู้สึที่เกิดมาจากการ ปฏิบัติตามแบบนั้น ซึ่งเป็นวิธีที่รวมสมณะเข้ากับวิปัสสนาดังกล่าวแล้ว มันพลุ่งออกมาจากจิตที่ถูกบีบคั้นเข้าโดยวิธีการอันพิเศษแบบหนึ่ง ในลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็น “ยถาภูตสัมมปปัญญา” ตามแบบนั้น, ซึ่งจะเรียกโดยภาษาจีนหรือญี่ปุ่นว่าอย่างไรก็แล้วแต่. แต่มันมิได้มาจากการฟัง การอ่าน การจดจำล้วนๆหรือการทำตามๆกันมา อย่างเถรสองบาทด.ก็แล้วกัน แม้วิธีการคิดอย่างตรรกะ ก็ไม่มีในวิธีการของเซ็น,นับว่า เป็นเรื่องของสติปัญญาแบบฟ้าผ่าเปรี้ยงโดยแท้ ^{๑๕๔}

การเข้าถึงธรรมอันสูงสุด เซนนิยมใช้คำว่า หลุดพ้นจากทวิลักษณ์ หรือการแบ่งแยกเราเขาสิ่งนั้นสิ่งนี้เรียกว่าการเข้าถึงเซน หรือซาโตริ แต่การแบ่งแยกเราเขาในแง่ของวิปัสสนาญาณแล้ว เป็นเพียงแค่การรู้จักแยกนามรูป ในวิปัสสนาญาณเพียงเท่านั้นเอง ทั้งนี้ผู้วิจัยจะได้เสนอวิธีการที่คล้ายและสอดคล้องกับวิปัสสนากรรมฐานของพุทธศาสนาเถรวาท ดังเช่นวิธีการของซาเซนของโชโต โดเกน

คิดถึงการไม่คิด จะคิดถึงการไม่คิดได้อย่างไร โดยปราศจากการคิดสิ่งนี้เองคือหัวใจแห่งศิลปการนั่งซาเซน ซาเซนที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงนี้ ไม่ใช่การฝึกสมาธิ แต่เป็นเพียงทวารแห่งความสุข

^{๑๕๓} เรื่องเดียวกัน., หน้า.๒๒๒-๒๒๓.

^{๑๕๔} พุทธทาสภิกขุ ใน ภูมิปัญญาวิชาเซ็น บทวิเคราะห์คำสอนของปรมาจารย์โดเก็น โดย สุวรรณา สถาอานันท์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม,๒๕๓๔),หน้า.คำนำ.

สงบ การปฏิบัติ บรรลุธรรมแห่งการตรัสรู้อันสูงสุด เป็นการปรากฏยืนยันความจริงอันสูงสุด กับดักหลุมพรางไม่อาจกีดขวางได้ เมื่อท่านจับหัวใจหลักได้ ท่านจะเปรียบได้กับมังกรพิชิตน้ำ เหมือนเสือก้าวสู่ภูเขา เหตุว่าท่านควรตระหนักว่า ณ ที่นี้เอง(ในชาเซน) ธรรมอันถูกต้องกำลัง เผยแสดงตน ความพรั่มัว ความวอกแวกใจจะถูกปิดเป่าให้หมดสิ้นไปแต่แรก เมื่อท่านลุกจากที่นั่งให้เคลื่อนไหวอย่างช้าๆ เยียบๆ ด้วยอาการจงใจอย่างสงบ อย่าผุดลุกขึ้นยืนอย่างรวดเร็ว ในทันที ในการศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ชาเซนในอดีต เราพบว่า การก้าวพ้นทั้งมายาและการตรัสรู้ การตายในขณะที่กำลังนั่งหรือกำลังยืนอยู่นั้น ขึ้นอยู่กับพลังของชาเซนแต่เพียงอย่างเดียว ๑๕๕

จากที่ได้กล่าวไปแล้ว การที่โดเคนกล่าวเช่นนั้นเหมือนกับการกล่าวที่สอดคล้องกับหลักการปฏิบัติในมหาสติปัฏฐานสูตรที่พระพุทธองค์ได้กล่าวไว้ เกี่ยวกับเรื่องสมาธิและวิธีการปฏิบัติ อีกทั้งเมื่อลักษณะการนั่งชาเซนนั้น โดเคนให้ความสำคัญมาก จากเห็นผลที่ให้ไว้ในคำตอบข้างต้น คำอธิบายอีกอย่างก็คือ ในการนั่งสมาธินั้นโดเคนให้ความสำคัญเรื่องการเคลื่อนไหวอย่างช้าๆ ด้วยใจสงบ อย่าลุกหรือนั่งด้วยความรวดเร็ว ในขณะนี้อะไรที่ตรงกับการเจริญสติ มีสัมปชัญญะอยู่ในทุกความเคลื่อนไหว ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติในวิปัสสนาภาวนาของพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นไปดังที่พระพุทธองค์กล่าวไว้ว่า เป็นทางสายเดียว ทางสายเอกที่จะทำให้เข้าสู่นิพพานได้ พิจารณาความสอดคล้องกับพระสูตรที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปอยู่ในป่า ไปอยู่ ที่โคนไม้ หรือที่เรือนว่าง ๑ นั่งคู้บัลลังก์ ๒ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ๓ มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจเข้ายาว’

เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจออกยาว’

เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจเข้าสั้น’

เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจออกสั้น’

สำเนียงว่า ‘เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจเข้า’

๑๕๕ สุวรรณ สถาอาณันท์. ภูมิปัญญาวิชาเซน บทวิเคราะห์คำสอนของปรมาจารย์โดเก็น , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๔), หน้า. ๑๑๘-๑๑๙.

สำเนียงว่า ‘เรากำหนดรู้กงลมทั้งปวง หายใจออก’^{๑๕๖}

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นว่า หลักการที่โดเคน วางไว้เพื่อเป็นหลักการในการนั่งชาเซน นั้นมีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกของเถรวาทอย่างชัดเจน อีกทั้งจากคำกล่าวที่ว่า “ชาเซน (ฉาน) ที่ท่านกล่าวถึงนั้นมีใช้การฝึกสมาธิ แต่เป็นทวารแห่งความสุขสงบ การปฏิบัติธรรมคือการบรรลุธรรม แห่งการตรัสรู้อันสูงสุด ชาเซนจึงมีใช้การนั่งสมาธิ แต่คือการบรรลุธรรมนั่นเอง”^{๑๕๗}

ในส่วนโกอานนั้น ฝ่ายเซนต่างให้ความสำคัญไว้มากมาย ดังเช่น “โกอานเป็นอุบายสำคัญ อย่างหนึ่งในการปฏิบัติชาเซน ก็ได้ โดยที่โกอานนี้ไม่อาจคิดได้ด้วยตรรกะทางสมอง แต่จะต้องอาศัย การเจริญสติเท่านั้น ที่คำตอบของโกอานจะเปิดเผยตัวออกมา”^{๑๕๘} เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า โกอาน ต้องอาศัยการเจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัยสมอง ผู้วิจยคิดว่า การขบคิดปัญหาธรรมนั้น เมื่อเจริญสติแล้ว ถ้ามว่า สตินั้นคิดอะไรอยู่ ถ้าตามหลักของวิปัสสนากรรมฐานนั้น สติ มีหน้าที่ระลึกได้ว่าทำเท่านั้น หากเจริญสติ ซึ่งต้องกำหนดอยู่กับอาการแล้วไม่ใช่สมองคิดนั้นเป็นไปได้อย่างไร เมื่อจิตทำหน้าที่คิด แล้วในการเจริญสตินั้นเรากำหนดให้อารมณ์กรรมฐานคืออาการที่แสดง ไม่ใช่เรื่องของการคิด การเอา โกอานมาคิด เมื่อตอนเจริญสตินั้นผู้วิจยคิดว่า เป็นเรื่องที่ผิดฝาดผิดตัวอย่างมาก และถือว่ามีความ เข้าใจเรื่องการเจริญสติผิด เพราะตอนเจริญสติเราอยู่กับอริยาบถต่างๆ ไม่ใช่เรื่องความคิด(ตาม ทรรศนะของผู้วิจย)

หากโกอาน เหมือน “โกอานเป็นอารมณ์กรรมฐานอย่างหนึ่งในการปฏิบัติธรรม”^{๑๕๙} เรื่องนี้ จะอธิบายได้ว่า ในคำว่า อารมณ์นั้นเป็นเหมือนถึงเรื่องยึดห่วงของจิต สิ่งที่จิตคิดหรือยึดห่วง หรือ สิ่งที่ถูกรู้หรือรับรู้ ได้แก่อายตนะภายนอก คือ รูป รส กลิ่น เสียง สิ่งที่ฟังถูกต้อง(โณภูฏัพพะ) ความนึก

^{๑๕๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๗/๑๐๒

^{๑๕๗} สุวรรณ สภาอานันท์, ภูมิปัญญาวิชาเซน : บทวิเคราะห์คำสอนปรมาจารย์โดเคน, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๓๔), หน้า ๕๔-๕๕.

^{๑๕๘} ดิช นัท อันท์ เขียน กุญแจเซน, แปลโดย พจนา จันทรสันติ. พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ โคมลคิมทอง, ๒๕๔๘), หน้า ๓๙.

^{๑๕๙} พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺธ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มรรควิธีแห่งโกอาน(ปริศนาธรรม) ใน พระพุทธศาสนานิกายเซน”. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙, หน้า ๗๒.

ในใจ(ธรรมารมณ)^{๑๖๐} ซึ่งในความหมายนี้เท่ากับว่า โกอานเป็นเสมือนธรรมารมณที่ใช้ในกรรมฐาน หากใช้แนวคิดแบบนี้ ผู้วิจัยคิดว่า เป็นในเรื่องอารมณ์กรรมฐานที่เป็นแบบสมถะกรรมฐานซึ่งเท่ากับว่า กดให้อยู่ในอารมณ์เดียว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า โกอานคืออารมณ์ของการปฏิบัติธรรมเพราะอยู่ในฐานะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของจิตใจ เช่นเดียวกับอารมณ์กรรมฐานทั้ง ๔๐ ประการ

ผู้วิจัยคิดว่า ในเบื้องต้น เมื่อสมัยก่อนโกอานมีประโยชน์ในระดับหนึ่งซึ่งอาจจะเหมาะกับยุคสมัย เพื่อให้ใช้เป็นพาหนะเพื่อเข้าถึงธรรม “ในตอนแรกเซนไม่มีโกอานอย่างที่เข้ากันอยู่ในทุกวันนี้ เพราะมันเป็นเพียงอุปกรณ์เทียมที่ถูกประดิษฐ์ คิดค้นกันออกมาจากทั้งดวงใจของอาจารย์เซน ซึ่งเป็นผู้ใช้อธิษฐานนี้ไปบังคับวิวัฒนาการ การสำนึกเซนในจิตของศาสนิกชนแห่งตนให้เกิดขึ้นเท่านั้น”^{๑๖๑} และที่ว่า “โกอานจึงทำงานในฐานะที่เป็นเชื้อ ต่อเมื่อบรรลุเงื่อนไขที่เพียงพอแล้ว จิตก็จะคลี่คลายตัวมันเองเป็นซาโตริ ที่แบ่งบานเต็มที่ การใช้โกอานเช่นนี้จึงเป็นการใช้มันอย่างเป็นอุปกรณ์เพื่อเปิดเผยจิตต่อความลับของตัวมันเอง ซึ่งนับว่าเป็นลักษณะพิเศษของเซนยุคใหม่”^{๑๖๒} ลักษณะพิเศษดังที่ชิชูซูกิ กล่าวก็คือ

เซนที่อำนาจผูกขาดอยู่กับอาจารย์อย่างเดียวนี้(aristocratic zen) ปัจจุบันได้ถูกแปลเปลี่ยนไปเป็นเซนแบบประชาธิปไตย (democratic zen) แบบมีระบบ (systematized) และมีขอบเขตที่แน่นอน (certain extent) คือเซนแบบที่เป็นระบบกลไก (mechanized zen) ซึ่งเป็นเครื่องมือแสดงให้เห็นว่า เซนเริ่มมีปัญหาการเสื่อมถอยแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม หากไม่มีการคิดค้นระบบโกอานขึ้นมา เซนก็อาจถึงกาลต้องเสื่อมสูญไปนานแล้ว ดังนั้นวิธีการปฏิบัติโกอานนั้นได้ทำหน้าที่ช่วยรักษาเซนไว้เป็นมรดกชิ้นสำคัญของวัฒนธรรมตะวันออกไกล ^{๑๖๓}

^{๑๖๐} พระราชวรมุนี (ประยูรธรรมา ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๔๑๑.

^{๑๖๑} D.T.Suzuki, *An Introduction to Zen Buddhism*, (London and Boston : Routledge & Kegan Paul LTD, 1972), p.102.

^{๑๖๒} Ibid., p.105.

^{๑๖๓} Heinrich Dumoulin, S.J., *A History of Zen Buddhism*, Translated from the German by Paul Peachey, (New York Toronto San Francisco : McGraw Hill book, 1965), p.126-129

การที่ ดี.ที.ชูชุกีกล่าวเช่นนี้ การกล่าวเรื่องระบบเซนผูกขาดอยู่ที่อาจารย์ นับเป็นเรื่องที่น่าประหลาดใจ เพราะในแง่พุทธศาสนาเถรวาทมีความเห็นว่า กัลยาณมิตรนั้นมีความสำคัญมากในการบรรลุธรรม นอกจากมีโยนิโสมนสิการแล้ว การที่กล่าวว่า อำนาจในการบรรลุธรรมนั้นผูกขาดอยู่กับอาจารย์เท่ากับว่าเป็นการกล่าวอย่างดูแคลนในภูมิปัญญาของอาจารย์ อีกทั้งหากไม่มีอาจารย์แล้ว วิธีการเซนแบบประชาธิปไตยแบบที่ ดี.ที.ชูชุกี.เห็นว่า มีระบบแน่นอนนั้นเป็นอย่างไรก็ได้ให้คำตอบไว้ อีกทั้งในข้อเขียนเดียวกัน ดี.ที.ชูชุกี.ก็กล่าวไว้ในเชิงเห็นคุณงามความดีของโกอานอีกว่า หากไม่มีการพัฒนาโกอานเป็นระบบมีแบบแผน โกอานอาจจะเสื่อมถอยไปกว่าทุกวันนี้ก็เป็นไปได้ ทั้งนี้ผู้วิจัยใคร่กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า ครูหรืออาจารย์นับเป็นสิ่งที่สำคัญในการปฏิบัติ โดเคนกล่าวถึงเรื่องครูหรือผู้ชี้แนะในการปฏิบัติธรรมในเซนว่า

ในการถ่ายทอดพุทธธรรมนั้นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะมีครู ผู้ได้รับตราแห่งการบรรลุธรรม นักปราชญ์ที่นับนับค่านั่นใช้ไม่ได้ ด้วยเหตุว่า จะเป็นการให้คนตาบอดคนหนึ่งนำทางคนตาบอดทั้งกลุ่มนักศึกษาทั้งหมด ผู้ปฏิบัติตามการถ่ายทอดธรรมะอันถูกต้องของเหล่าพุทธะและตาคอตทั้งหลายได้รับคำแนะนำให้เคารพบูชาอาจารย์ผู้มีนัยน์ตาเห็นธรรมและได้บรรลุธรรมวิธี ^{๑๖๔}

ในขณะเดียวกัน มีเรื่องเล่ากันว่า โกอานหรือปริศนาธรรมแรกที่เกิดในพุทธศาสนานั้นเกิดเพื่อพระพุทเจ้าหมุนดอกไม้แล้วพระกัสสปะรู้ถึงสาเหตุแห่งการหมุน เหตุการณ์ขณะนั้นเองทำให้พุทธศาสนมหายานถือว่าเป็นโกอานบทแรก เรื่องดังกล่าว โดเคนมีข้อโต้แย้งว่า

ผู้ที่ยังไม่ได้ฟังคำสอนจากอาจารย์ที่แท้ ต่างถือเอาตามใจชอบว่า การหมุนดอกไม้และการกระพริบตาของพระศากยมุณีต่อหน้าที่ประชุมใหญ่ของหมู่สงฆ์ว่าเป็น “รหัสยพจน์ (mitsugo)” ด้วยการนี้เอง จึงถือกันว่าการแสดงธรรมทางภาษาของพระพุทธองค์เป็นสิ่งผิวเผิน เหตุว่าเป็นแต่สิ่งที่ถ่ายทอดกันได้ด้วยนามและรูป การหมุนดอกไม้และการกระพริบตาเป็นอวจนะภาษา ซึ่งในตัวเองเป็นโอกาสที่จะใช้วิธีแห่งรหัสยพจน์...แต่พระศากยมุณีกล่าวต่อไปว่า “เรามีคลังสมบัติแห่งนัยน์ตาธรรมอันเที่ยงแท้(โซโบเกินโซ) กับทั้งจิตแห่งพระนิพพานอันอัศจรรย์ เราส่งมอบธรรมะเหล่านี้แก่มหากัสสปะ คำกล่าวนี้ของพระพุทธองค์เป็นอวจนะหรือ

^{๑๖๔} สุวรรณ สถาณันท์. ภูมิปัญญาวิชาเซน บทวิเคราะห์คำสอนของปรมาจารย์โดเก็น , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๔), หน้า. ๙๙.

วณะภาษา? หากพระศากยมุนีไม่โปรดการใช้ภาษาพูด แต่โปรดการหมั่นดอกไม้มากกว่า พระองค์ก็ควรจะพูดเสียก่อนแล้วจึงค่อยหมั่นดอกไม้^{๑๖๕}

จากข้อวิจารณ์ของโตเคนในเรื่องดังกล่าวเราจะเห็นว่า โตเคนให้ความสำคัญกับอวณะภาษาแต่ก็ไม่ได้ละทิ้งภาษาธรรมดาสามัญที่สื่อสารกันทั่วไป หรืออวณะภาษา เพราะพระพุทธองค์ได้แสดงทั้งวณะและอวณะภาษา คือเมื่อมีการหมั่นดอกไม้แล้วก็ยังมีการใช้ภาษาธรรมดาต่อจากการหมั่นดอกไม้ในที่ประชุมสงฆ์ต่อไปอีก มีข้อถกเถียงกันมากมายเกี่ยวกับภาษาที่สื่อถึงความหมายของพุทธธรรม ดังเช่นการแปลความเรื่องภาษาคน ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุ นั้นทำให้มีการตีความหมายใหม่ในวงการพุทธศาสนาในประเทศไทย แต่กระนั้นผู้วิจัยเห็นว่าเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องของความคิดการใช้เหตุผลเพื่อที่จะเข้าถึงความจริง โดยไม่มีการปฏิบัติ ทั้งนี้ในแง่วิชาการทางปรัชญาการคิดหาเหตุผลเป็นสิ่งที่ควรกระทำ แต่ในแง่ศาสนาแล้วเรื่องความคิดเหตุผลเป็นเรื่องของรสนิยมหรือจิตเป้าหมายที่จริงก็ต้องนำไปสู่การปฏิบัติให้ได้ มองอีกมุมอาจจะเป็นการดีที่ชนสามารถเข้าถึงได้ทุกคน โดยมีแบบแผนเดียวกัน

ข้อสังเกตของผู้วิจัยอีกประการหนึ่งก็คือ อิทธิพลที่เรารับรู้เช่นนั้นมาจาก ศี.ที.ชูชุกิ.มากกว่าผู้อื่นเนื่องจากเป็นผู้ที่เผยแพร่เซนไปให้โลกตะวันตกได้รับรู้จนเกิดกระแสคลั่งเซน แต่สิ่งหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามไปได้เลยก็คือ ศี.ที.ชูชุกิ นับถือนิกายรินไซ ทั้งที่นิกายโซโตเป็นนิกายที่มีคนนับถือมากที่สุดและเป็นชนชั้นล่างทั่วไปด้วย ส่วนนิกายรินไซเป็นสำหรับคนชั้นสูงผู้ปกครอง และชามูไร อาจจะเป็นเพราะว่าการที่ ศี.ที.ชูชุกิกล่าวเช่นนั้นอาจจะเป็นเพราะว่า โดยจำนวนนั้นผู้ที่นับถือนิกายโซโต ที่มีจำนวนมากในญี่ปุ่น การบรรลุธรรมหรือนิพพานนิกายรินไซ ถือว่าการตรัสรู้แบบฉับพลันเป็นวิธีการของผู้มีปัญญา ส่วนการตรัสรู้ค่อยๆ เป็นค่อยๆ ไปนั้นเป็นวิธีการของคนโง่ เช่นท่านฮุยเง้ง(เว่ยหลาง พ.ศ.๑๑๘๑-๑๒๕๖) กล่าวไว้ว่า

สาธุชนทั้งหลาย ไม่มีความแตกต่างใดๆเลย ระหว่างการตรัสรู้ฉับพลัน กับการค่อยๆ ตรัสรู้ในธรรม นอกเสียจากว่า บางคนจะเป็นคนฉลาดและบางคนเป็นคนโง่เท่านั้น ผู้ที่มีวิชาจะค่อยๆ รู้

^{๑๖๕} เรื่องเดียวกัน., หน้า.๑๙-๒๐.

แจ้งสังฆกรรม ส่วนผู้ที่รู้แจ้งจะบรรลุถึงสังฆกรรมในทันทีทันใด ถ้าเขารู้จักจิตของเขาเองและเห็นธรรมชาติของตนเอง ในการตรัสรู้นั้นจะไม่มีอะไรที่แตกต่างกันเลย ^{๑๖๖}

เซนที่แท้จริงเกิดขึ้นในประเทศจีนตะวันออก แล้วข้ามฝั่งไปเกาหลีและญี่ปุ่น แล้วแบ่งแยกเป็น ๒ นิกายคือโซโตและรินไซ นิกายโซโต เป็นนิกายที่มีความเป็นสามัญที่สุดเน้นการนั่งสมาธิ และเรียบง่าย ส่วนนิกายรินไซ เป็นเซนสำหรับชนชั้นสูง โดยเฉพาะนักรบและชนชั้นปกครองและมีส่วนอย่างมากในการทำสงครามและการปกครอง ที่สำคัญนิกายรินไซพัฒนาแนวคิดเซนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวญี่ปุ่นคือ มิจิงธู จัดดอกไม้และชงชา รวมถึงการคัดลายมือ ซึ่งถือว่าเป็นศิลปะของชนชั้นสูง ส่วนโซโตเป็นของชาวบ้านทั่วไป หากเปรียบเทียบให้เข้ากันง่าย ๆ ก็จะได้ว่า โซโตเปรียบเสมือนมหานิกาย ที่เป็นของคนส่วนใหญ่เน้นเนื้อหาในพระธรรมคำสั่งสอน เรียบง่าย เป็นแบบบ้านๆ คือผนวกทุกอย่างที่เป็นพื้นฐานของสังคมเข้ามาให้เป็นส่วนหนึ่งของศาสนาโดยไม่ทิ้งแก่น ส่วนรินไซเปรียบเหมือนธรรมยุติที่เป็นของชนชั้นปกครองและนักรบ เน้นหาคำสอนมุ่งทางปัญญาโดยคิดวิธีการให้เหมาะสมกับยุคสมัย มีระเบียบพิธีมากมาย รังสรรค์ใหม่เรื่อยๆ

๔.๔ บทวิเคราะห์

การพลิกกลับหรือ ปราบฤตติ หมายถึงการพลิกกลับสู่จิตเดิมแท้ เป็นการตรัสรู้ รู้แจ้ง ถึงความเป็นจริงว่าโลกนี้เป็นเพียงมายาหรือการปรุงแต่ง เป็นต้นทางแนวคิดการบรรลุธรรมของเซน

แต่ในมุมมองของเถรวาทแล้วกลับมีการให้อีกความหมายว่า การพลิกกลับนั้นหมายถึงการตัดขาดหรือถอนรากทำลายอนุสัย มีความสอดคล้องกับแนวคิดคือ สมุทเทปหาน เห็นด้วยว่าเป็นการตัดซึ่งกิเลสอย่างเด็ดขาด

จะเห็นได้ว่า แนวคิดการให้ความหมายทั้งสองมีความสอดคล้องกัน แต่แตกต่างกันเพียงน้ำหนักและความหมายของคำ โดยที่ปราบฤตตินั้นในมหายานให้ความหมายเพียงแค่การพลิกกลับหรือตรัสรู้ เพื่อเข้าสู่จิตเดิมแท้ แต่เถรวาทนั้นให้น้ำหนักไปกับการตัดขาดอนุสัยหรือการรื้อถอนทั้งนี้

^{๑๖๖} ดับบลิว เอ็ม.ทีโอเตอร์ เดอ บาร์, (ผู้รวบรวม) Wn.Theodore De Barry, Editor, **บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓ (Sources of Japanese Tradition)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ แปลโดย จำนงค์ ทองประเสริฐ, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕), หน้า ๔๘๘-๔๘๙.

เป้าหมายทั้งสองเหมือนจะคล้ายกันแต่ก็ยังมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง อาจจะเป็นเหตุผลที่ให้กับความหมายของคำว่า ปรารุติ

เมื่อพิจารณาเราจะเห็นว่า ความหมายที่ว่า การพลิกกลับหรือการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันนั้นไม่ใช่ อยู่เฉยๆ แล้วมีการกลับกลายเป็นชั่วหรือจากชั่วเป็นดี หรือจากสังสารวัฏเป็นนิพพานได้ ทั้งนี้ผู้วิจัยขอเปรียบเทียบการพลิกกลับกับเหตุการณ์ดังนี้ เหมือนกับตัวอย่างข้างต้นผู้ที่จะปั่นหม้อ จำเป็นต้องขึ้นรูปเป็นลำดับก่อนจนกว่าจะเสร็จเป็นรูปหม้อ เพียงแต่ว่า การที่จะหยุดปั่นนั้นคือจุดสุดท้ายของการปั่นหม้อ กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นจุดสุดท้ายที่หม้อจะเสร็จสมบูรณ์ ไม่ใช่การปั่นมาจนถึงขั้นตอนสุดท้าย ก็จะต้องตรวจทานหรือเก็บรายละเอียด ก่อนถึงจะเป็นหม้อเสร็จสมบูรณ์ ที่สำคัญผู้วิจัยคิดว่า ขั้นตอนสุดท้ายที่เสร็จกิจนั้นคืออาการของ ปรารุติ คือคิดว่าเสร็จก็คือหยุดโดยสมบูรณ์เท่ากับว่า ความสำเร็จมาถึงแล้ว นั่นคือเปรียบถึงจุดสุดท้ายเมื่อวางมือจากการปั่นหม้อแล้ว

ตัวอย่างหนึ่งหากเปรียบเทียบกับผลไม้ การสุกของผลไม้อย่างมะม่วงเมื่อสุกงอมเต็มที่ก็จะหลุดจากขั้วหล่นสู่พื้นดิน จังหวะการหลุดขั้วเมื่อความพร้อมมาถึง ไม่ว่าจะด้วยพันธุ์ไม้ ดิน ปุ๋ย อากาศ ประกอบให้ผลดังกล่าวสุกงอมและหล่นจากขั้ว ผู้วิจัยคิดว่า เหตุการณ์ดังกล่าวน่าจะเปรียบกับอาการปรารุติ ได้อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง ซึ่งอาจจะมีการเปรียบเทียบที่ดีและงดงามกว่านี้ แต่ด้วยกำลังและปัญญาของผู้วิจัยเอง ก็ขอเปรียบเทียบตามกำลังและปัญญาของผู้วิจัยเอง ในส่วนความคิดเห็นเกี่ยวกับบรรลุธรรมแบบทันทีทันใดหรือแบบลำดับขั้นดังตัวอย่างที่ เว่ยหลง กล่าวไว้ข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า อย่างไรก็ตามความเพียรพยายามก็ยังเป็นสิ่งที่จำเป็น อย่างน้อยก็ต้องมีทักษะไว้เบื้องต้นก่อนไม่ว่า จะเป็นความประพฤติ หรือสมาธิและปัญญา การเพิ่มเติมทักษะความรู้ในการเข้าถึงธรรมเป็นสิ่งจำเป็น เช่นเดียวกับช่างหม้อที่จำเป็นต้องหาทักษะวิธีการที่เหมาะสม รวมถึงรูปแบบที่ชำนาญ จากนั้นเมื่อพร้อมก็เริ่มลงมือทำโดยไม่หวังถึงผลและในขั้นตอนสุดท้ายนั้น ย่อมได้รับผลเหมือนกัน การที่ผู้ใดถึงก่อนถึงก่อนถึงหลังนั้นเป็นเรื่องของความพยายามและกรรม(กรรมที่ว่านี้เป็นกรรมในปัจจุบัน)ว่ามีกิเลสเบาบางมากเพียงแค่ไหน หากกิเลสเบาบางก็บรรลุได้เร็ววัน แต่หากกิเลสหนาใช้เวลาตามลำดับไป

กรณีของเซนการถึงจุดสุดท้ายอาจไม่จำเป็น อาจจะเป็นเพราะด้วยหลักของมหายานที่จะไม่ยอมเข้าสู่นิพพานเพียงผู้เดียว จำเป็นต้องรอคอยสัตว์โลกให้ไปพร้อมกัน ด้วยเหตุนี้กรรมที่เซนจึงไม่พบเห็นแนวคิดของเซนผ่านวรรณกรรม ภาพเขียน หรือบทกวี ที่สะท้อนภาพของการบรรลุนิพพาน มีเพียงแต่ภาพแห่งความสงบเย็น เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ รอคอยสาวกเพื่อก้าวสู่นิพพานไปพร้อมกัน อีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อคิดว่าไม่ต้องการบรรลุถึงแล้วจึงสร้างภาพสะท้อนที่คิดว่าเป็นให้เกิดขึ้น หรือเป็นนัยยะเชิงจิตวิทยาที่เป็นได้ที่ เปรียบเสมือนการทำตัวให้เล็กลงที่สุดแล้วเป็นส่วนหนึ่งของธรรม หรือธรรมชาติ กลวิธีทางจิตวิทยาหรือกล่าวอย่างหนึ่งว่า วิธีการของเซนที่ไม่ได้มุ่งหรือไม่อยากที่จะกล่าวถึงการตัดกิเลสให้หมดสิ้นนั้น มีอีกนัยหนึ่งคือการเลี้ยงกิเลสให้เหมาะกับการงาน หยุดแค่เวทนา ความกลมกลืนของอารมณ์ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เป็นทัศนะทางจิตวิทยา ทั้งนี้สังเกตได้จากผลงานที่แสดงออกของเซนผ่าน บทกวี ต่างซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดของโยคจารย์ที่เป็นกำเนิดของลังกาวตารสูตรและแนวคิดปราวฤตติที่หยุดที่เวทนาหรือรู้สึก ในส่วนที่จะกลับไปหาความรู้หรือวิชาได้เร็วที่สุด

อธิบายอย่างย่อได้ว่า เมื่อวงจรปฏิจจสมุปบาทเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป आयตนะ ผัสสะ เวทนา เมื่อถึงเวทนานั้นหมายถึง การเสวยอารมณ์ สุข ทุกข์ หรือ เฉยๆ ซึ่งแนวคิดนี้ก่อนถึงเวทนาเป็นเหตุปัจจัยล้วนในการเกิดธรรม หากต่อจากเวทนาแล้วเป็นเรื่องที่เป็นทุกข์ เพราะมีตัวตนบุคคลเราเขาเกิดขึ้นมาแล้ว เกิดเป็นกิเลสตัณหาขึ้นมา ความทะยานอยาก จากก็ยึดมั่นถือมั่นเป็นตัณหา ของกู หรือเป็นไปได้อีกความหมายหนึ่งว่า เซนต้องการเพียงแค่ดับวงจรปฏิจจสมุปบาท เพียงแค่เวทนา ทั้งทางกายและทางใจ โดยผ่านงานวรรณกรรม จัดสวนหรือภาพเขียน เน้นสภาวะกลมกลืนของอารมณ์ อีกนัยหนึ่ง คือเน้นความกลมกลืนสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจไว้ มีอยู่ ๖ คือ รูปรส กลิ่น เสียงสัมผัสและธรรมารมณ์ อธิบายอีกอย่างหนึ่งก็คือ พยายามสร้างความกลมกลืนระหว่างสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจไม่ให้เกิดเป็นกิเลสตัณหาความทะยานอยากได้

สิ่งที่พุทธปรัชญาเถรวาท ใช้อธิบายประกอบการบรรลุธรรมอีกประการหนึ่งก็คือ เรื่อง วิมุตติ คือการปฏิบัติสมณะภาวนาจนหลุดพ้นจากกิเลสได้ด้วยพลังแห่งสมาธิเรียกว่า เจโตวิมุตติ ส่วนการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา จนหลุดพ้นจากอวิชชา ด้วยอำนาจแห่งปัญญาบริสุทธิ์เรียกว่า ปัญญาวิมุตติ ซึ่งแนวทางในการปฏิบัติแนวทางเจโตวิมุตตินั้นตามแนวสมณะกรรมฐานนั้นมีอารมณ์กรรมฐาน ๔๐ ประเภทเป็นแนวทางซึ่งมีทั้งอารมณ์บัญญัติและอารมณ์ปรมาตม ส่วนปัญญาวิมุตตินั้นเป็นความ

หลุดพ้นด้วยปัญญา และการกำจัดอวิชชาได้สำเร็จเป็นอริยบุคคลและทำให้เจโตวิมุตติเป็นวิมุตติที่ไม่กำเริบ คือไม่กลับกลายได้อีกต่อไป

จะเห็นได้ว่า วิมุตติทั้ง ๒ คือทั้งเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตตินั้นเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้บรรลุธรรม แต่ความสำคัญของปัญญาวิมุตตินั้นอยู่ที่ไม่ทำให้วิมุตติในเจโตวิมุตติกำเริบ ซึ่งก็เท่ากับว่า หากจะสำเร็จเจโตวิมุตติแต่เพียงอย่างเดียวก็จะทำให้มีอาสวะกำเริบเกิดขึ้นได้อีกเช่นกัน ทั้งนี้ก็เหมือนกับหินทับหญ้าที่กดกิเลสตัณหาไว้โดยไม่ถอนรากหรือรื้อทำลาย ส่วนปัญญาวิมุตตินั้นเป็นการตัดขาดแบบทำลายและรื้อถอนอย่างเด็ดขาด การบรรลุธรรมแบบเซนหรือชาโดรินั้น เมื่อพิจารณาจากหลักฐานแล้วไม่ได้กล่าวเรื่องการรื้อถอนกิเลสหรือตัดขาดกิเลสมากนัก แต่ก็มีหลักฐานที่กล่าวถึงการใช้ปัญญาในการบรรลุธรรม ซึ่งถ้ากล่าวถึงการใช้ปัญญาในการทำลายอวิชชาก็เท่ากับว่า การบรรลุธรรมมีทิศทางโน้มเอียงมาในทางปัญญาวิมุตติ แต่ก็มีข้อโต้แย้งอีกว่า สิ่งที่ทำในการใช้ปัญญานั้นเป็นการใช้ปัญญาในการที่ใช้ความคิดที่เป็นบัญญัติอยู่ ยังไม่ได้กล่าวเรื่องปรมัตถ์แต่อย่างใด ซึ่งก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจในการศึกษาต่อไปอีก

ข้อโต้แย้งเรื่องฉับพลันหรือลำดับ จบด้วยคำตอบที่ว่า พระมหามติโพธิสัตว์ มหาสัตว์ถามเกี่ยวกับเรื่องการชำระกิเลสที่เกิดขึ้นจากการรับรู้โลกแห่งวัตถุเป็นเรื่องของจิต ว่าชำระจิตให้บริสุทธิ์ได้หรือไม่ และเป็นไปอย่างฉับพลันหรือตามลำดับ? พระพุทธองค์ตอบว่า

กิเลสที่เกิดขึ้นจากการรับรู้โลกภายนอก ซึ่งเป็นเรื่องของจิตได้รับการชำระให้บริสุทธิ์ **ไปตามลำดับ ไม่ใช่อย่างฉับพลัน** มหามติ ความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไปตามลำดับ **ไม่เป็นไปโดยฉับพลัน** เหมือนกับผลอามระซึ่งสุกไปตามลำดับ ไม่ใช่สุกโดยฉับพลัน มหามติ ในทำนองเดียวกัน ตถาคตชำระหมู่สัตว์ให้บริสุทธิ์ตาม **ไปตามลำดับ ไม่ใช่โดยฉับพลัน** เหมือนกับนายช่างปั้นหม้อ ซึ่งปั้นไปตามลำดับ **ไม่ใช่โดยฉับพลัน** มหามติ ในทำนองเดียวกัน ตถาคตชำระหมู่สัตว์ให้บริสุทธิ์**ไปตามลำดับ ไม่ใช่โดยฉับพลัน** เหมือนกับหญ้า ต้นไม้เตี้ย พืชสมุนไพรและต้องไม่งอกขึ้นจากพื้นดินตามลำดับ **ไม่ใช่โดยฉับพลัน** มหามติ ในทำนองเดียวกัน ตถาคตชำระ

หมุ่สัตว์ให้บริสุทธิ์ไปตามลำดับ ไม่ใช่โดยฉับพลัน เหมือนนักเล่นละคร นักเต้นรำ นักร้อง นักดนตรี นักคิดพิน นักเขียน ศิลปินอื่นๆ ซึ่งมีความเชี่ยวชาญไปตามลำดับ ไม่ใช่โดยฉับพลัน^{๑๖๗}

จะเห็นได้ว่าการบรรลุธรรมนั้น หรือการชำระกิเลสนั้น จำเป็นต้องเป็นไปตามลำดับขั้น ทั้งนี้ไม่ใช่เป็นไปอย่างฉับพลัน อีกทั้งการฉับพลันนั้นเกิดขึ้นได้ซึ่งก็คือขณะสุดท้ายของการที่จะบรรลุตนเอง

^{๑๖๗} ไตเซ่ต ไตตาโร ชูซูกิ, คัมภีร์มหายาน ลังกาวตารสูตร, แปลเรียบเรียง พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปัญญา) , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,๒๕๕๓), ๒/๑๖/๗๗.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย ข้อวิจารณ์และข้อเสนอแนะ

การบรรลุธรรมหรือเข้าถึงเป้าหมายของทุกศาสนา เป็นเป้าหมายที่ศาสนิกชน คาดหวังและมีความฝันว่าจะต้องไปถึงให้ได้ แต่สภาวะนั้นเป็นอย่างไรและมีประโยชน์อย่างไรเป็นเรื่องที่แต่ละหลักศาสนาจะเป็นจะต้องตอบให้ได้กับศาสนิกชน ในเบื้องต้น ผู้วิจัยเห็นว่า การบรรลุถึงความหลุดพ้นหรือจุดหมายของศาสนานั้นเป็นในเรื่องการยกระดับจิตใจเพื่อให้เป็นอิสระจากภาวะความคับแค้นดิ้นรนจากทุกข์ ซึ่งมีเมื่อบรรลุแล้วจะมีผลอย่างน้อยก็ตอบสนองความต้องการทางจิตใจเป็นประการหนึ่ง

หากจะกล่าวไปแล้วในเรื่องความหลุดพ้น มีวัตถุประสงค์เพื่อจิตเป็นอิสระในระดับที่พัฒนาสมบูรณ์ มีผลข้างเคียงอย่างน้อย ๒ ประการคือ

๑) ปลอดทุกข์ อิสระจากความบีบคั้น ไม่ยึดติด ไม่ถือมั่น ไม่คล้อยไปตามโลกธรรม ทำให้ง่ายต่อการเกิดขึ้นของคุณธรรม โดยเฉพาะความเมตตา กรุณา เกื้อกูลต่อจริยธรรม

๒) ดับกิเลสให้หมดโดยสิ้นเชิง เท่ากับว่าเป็นการดับทุกข์ในทรรศนะของเถรวาท แต่เช่นไม่นั้นดับกิเลส แต่เป็นไปได้ว่า มีวิธีการเลี้ยงกิเลส ทำให้กิเลสน้อยที่สุดผ่านวิธีการทั้งสมถะและวิปัสสนา แต่ไม่ถึงขัตตักกิเลสให้ขาดสิ้น ต่อไปผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงบทสรุปจากการศึกษาเรื่องปาวฤตติในลังkawตารสูตร

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากงานวิจัยที่ได้กล่าวมาตั้งแต่บทแรกจนถึงบทที่ ๕ นี้ ผู้วิจัยขอกล่าวถึงบทสรุปตามวัตถุประสงค์ในการศึกษาว่า แนวคิดปาวฤตติในลังkawตารสูตร นั้นเป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากความไม่รู้สู่ความรู้ ความรู้ที่ว่าคือความรู้ในแง่ที่มองโลกตามความเป็นจริงอย่างที่มันเป็น หรือใช้คำว่า ยถาตฤตยฺยานทํศนะ ในแง่ของทางญาณวิทยาคือการใช้ทั้งประสบการณ์นิยมในเริ่มต้น ขึ้นต่อมาใช้

เหตุผลนิยมและสุดท้ายคือการใช้การพิสูจน์ด้วยตนเอง หากเปรียบเทียบแล้ว เพียงเริ่มต้นหรือเป็นประตูลู่การภาวนา มีความรู้ความเข้าใจเบื้องต้นในแง่เรื่อง รูปและนาม

และจากวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ วิธี/กระบวนการบรรลุลหรรณหรือชาตรีของพุทธศาสนิกายเซนนั้นพบว่า การบรรลุลหรรณหรือชาตรีของเซน นั้นให้ความหมายว่าการตื่นรู้ หรือนิพพาน โดยผ่าน ๓ วิธีคือ ชาเซนหรือการนั่งสมาธิ,โกอาณ การคิดปริศนาธรรม,และมอนโดการถามตอบแบบฉับพลัน แต่ในแง่หลักฐานแล้วไม่ปรากฏว่า พุทธศาสนิกายเซน กล่าวถึงลำดับการเข้าถึงและวิธีการอย่างไร และชาตรีมีสภาวะเป็นอย่างไร เพียงมุ่งกำจัดอวิชชาและอาสวะ

ส่วนวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ เพื่อวิเคราะห์ปรากฏุติและการบรรลุลหรรณในพุทธศาสนิกายเซนหรือชาตรี ผลการศึกษาพบว่า ปรากฏุติ สอดคล้องกับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาทตอนต้นกับคำว่า อลยสมุคฆาตซึ่งมีความหมายว่า การรื้อถอนระดับรากฐานและคำว่า สมุจเฉทปหานซึ่งหมายถึง ละเอียดการตัดขาดเมื่อทราบความหมายในเบื้องต้นแล้วทำให้สรุปได้ว่า ทั้งสามคำนั้นมีความหมายถึง การตัดขาดอนุสัยหรือกิเลสอย่างละเอียด ในส่วนนี้ผู้วิจัยเห็นว่า การพลิกกลับ,การรื้อถอน,การถอนรากหรือการละเอียดการตัดขาดมีความหมายใกล้เคียงกันมาก อีกทั้ง ปรากฏุติ ในลังกาวตารสูตรไม่ได้บอกวิธีการเอาไว้ว่าจะมีการพลิกกลับหรือปฏิวัติในจิตใจอย่างไร แต่จากความสอดคล้องในความหมายของหลักธรรมข้างต้นทำให้สามารถหาความหมายได้จากคำว่า สมุจเฉทปหานที่เป็นความหมายของการตัดหรือดับกิเลสได้อย่างถาวร

สำหรับวัตถุประสงค์สุดท้ายนั้น ในการอธิบายสภาวะการบรรลุลหรรณของเซนภายใต้กรอบคิดของเถรวาทนั้นสรุปได้ว่ามีความใกล้เคียงกับคำว่า สมุขพานการี หรือความรู้สึกตัวและในแง่การอธิบายภายใต้กรอบคิดลำดับญาณนั้นเปรียบได้ตั้งแต่ต้นนามรูปปริเฉทญาณจนจึงอุทยัพพญาณ คือการบรรลุถึงขั้นเห็นความเกิดดับของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง

๕.๒ ข้อวิจารณ์

ในส่วนของการให้ความหมาย ปรากฏุติ เหมือนการบรรลุลหรรณของเซนที่เรียกว่า ชาตรี แล้ว ผู้วิจัยคิดว่า ชาตรีเป็นเพียงสภาวะธรรมของการรู้ถึงวิชา ในเริ่มต้น คือความหมายของของชาตรีที่ว่า เป็นการรู้แจ้งหรือทำลายอวิชชาได้นั้น เป็นเพียงการรู้ที่ว่า นามรูปแยกจากกันหรือความเข้าใจ

ในเรื่องนามรูป ดังจะเห็นได้จากโคลกเซน และการถามตอบ ทั้งนี้เซนแยกออกเป็น ๒ นิภายใหญ่ คือ รินไซกับโชโต ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่เป็นคัมภีร์แล้ว การนั่งสมาธิหรือซาเซนของนิภายโชโต มีความใกล้เคียงกับสติปัฏฐานสูตรของพุทธเถรวาทมากกว่า อีกทั้งโกอานหรือปริศนาธรรมของนิภาย รินไซนั้นเปรียบเสมือนอารมณ์กรรมฐาน ในสมณะภาวนามากกว่า อีกทั้งการบรรลุหรือขั้นตอนของ เซนนั้นยังไม่มีระบบหรือการตรวจสอบที่เชื่อถือได้เพียงพอติดกับพุทธศาสนาเถรวาท

เชื่อมโยงกับแนวคิดการบรรลุธรรมแบบเถรวาท หากปราวุตติเป็นส่วนเดียวกับซาโตริแล้ว การบรรลุธรรมแบบนี้เราก็เรียกได้ว่า เป็นการที่อินทรีย์พร้อมหรืออินทรีย์แก่กล้าขึ้นไปเรื่อยๆทั้งนี้การ บรรลุธรรมแบบเซนไม่สามารถรู้ลำดับได้ว่าอยู่ในประเภทใดอาจจะแสดงได้เพียงสภาวะ แต่การบรรลุ ธรรมแบบเถรวาทนั้นมีลำดับขั้นตอนทั้งประเภทและสภาวะแสดงไว้อย่างชัดเจนทั้งนี้ในแง่ของการ ปฏิบัติแล้ว ผู้วิจัยขอได้เปรียบเทียบกับโสฬสญาณในวิปัสสนาญาณ ผู้วิจัยเห็นว่า ในขั้นแรกสุด ของ ซาโตริ นั้นเปรียบได้กับนามรูปปริเฉทญาณ คือญาณที่ ใช้ปัญญาที่รู้แยกแยะแยกนามออกจากกันได้ คือ ปัญญาที่รู้แจ้งรูปนาม โดยใช้การพิจารณาร่างกายทั้งหมดตั้งแต่ปลายผมถึงปลายเท้าเป็นรูป ใจเป็น นาม สำนึกว่าร่างกายเราเป็นเพียงรูปกับนาม ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา และในขั้นสูงสุดนั้นผู้วิจัย ให้น้ำหนักว่าซาโตริสูงสุดอยู่ในขั้นอุททยัพพญาณหรือญาณ ๔ คือเห็นการเกิดดับของรูปนาม ทั้งนี้ ใน หลักฐานของเถรวาทมีหลักฐานบ่งชี้ชัดว่า เป็นเริ่มต้นของวิปัสสนาญาณบริสุทธิตั้งและเป็นจุดเริ่มแห่ง วิชาคือความรู้จริงในเรื่องการเกิดดับของนามรูป ส่วนในเซนยังไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะบ่งบอกว่า การบรรลุธรรมนั้นอยู่ในขั้นและลำดับแบบใด

เมื่อล้งกาวตารสูตร เป็นคัมภีร์สำคัญของเซน ปราวุตติ เป็นกระบวนการบรรลุธรรมซึ่งก็ คือซาโตริ ในภาษาญี่ปุ่น เมื่อเปรียบกับพุทธปรัชญาเถรวาทแล้วก็คืออินทรีย์พร้อมทั้งนี้มีข้อสังเกตเพิ่ม อีกประการหนึ่งก็คือ หว่าภากรรื้อถอนในระดับฐานราก(อาศรยปราวุตติ) เป็นการรื้อถอนในระดับ อนุสัยกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในส่วนที่ลึกที่สุด ก็เท่ากับว่า ปราวุตตินั้นเป็นการพลิกกลับแบบไม่กลับไป เหมือนเดิมอีก คือการหมุนออกจากกิเลสแบบไม่กลับไปอีก ก็เท่ากับว่า ปราวุตติมีความหมดจด เต็ดขาดกว่า เนื่องจากนิยามและความหมายกว้างถึงสภาวะนิพพาน แต่การบรรลุธรรมหรือซาโตริใน เซนนั้น มีความเป็นไปได้สูงที่ว่า ยังไม่ถึงนิพพาน เป็นสภาวะที่อยู่ในระดับขั้นใดขั้นหนึ่งในวิปัสสนา ญาณแบบเถรวาท ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าศึกษาต่อไปโดยศึกษางานเขียนของอาจารย์เซนเพื่อศึกษาผ่าน

สภาวะจากตัวหนังสือ อีกทั้งปัญหาและอุปสรรคประการหนึ่งก็คือภาษาสามารถบ่งชี้ถึงสภาวะธรรมได้
มาน้อยเพียงใด

ในแง่สิ่งที่เราได้จากเซน ผ่านการรับรู้ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือแปล อีกทั้งอาจารย์เซน
ญี่ปุ่นนั้นเขียนหนังสือไว้น้อยมาก ยกเว้น ฮาคูอินและโดเก็น อีกทั้งเรื่องเล่าจากเซน อาจนับได้ว่าเป็น
เรื่องเล่าทางศาสนาที่น่าสนใจ แต่หากพิจารณาดีๆแล้วในส่วนเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับการบรรลุธรรมของ
เซนนั้น มีหลายเรื่องที่ประหลาด น่าสนใจแต่ในแง่ตัวเนื้อหาจริงๆแล้ว เป็นเพียงเรื่องเล่าเท่านั้น ส่วน
หนึ่งที่จะทำความจริงให้กระจ่างก็คือ การสนทนาหรือบทบันทึกการสนทนาเพื่อตรวจสอบภูมิธรรมว่า
เป็นเช่นไร จึงจะนับได้ว่าเป็นหลักฐานจริงๆและสภาวะธรรมจริงๆ ส่วนเรื่องที่บันทึกหรือปรากฏเป็น
ชนบในการเขียนหนังสือของเซนเอง หรือ เป็นเรื่องเล่าที่ถูกขยายความต่อมาเรื่อยๆ อย่างเรื่องเล่าที่
เกี่ยวกับ ไม่อาศัยตัวหนังสือ ถ่ายทอดนอกคัมภีร์ แต่ในหัวข้อจากใจสู่ใจ ผู้วิจัยคิดว่า มีค่าที่ใกล้เคียง
กว่าก็คือ จากจิตสู่จิต ชัดตรง สองข้อนี้อาจจะเป็นเรื่องที่เป็นจริงๆ ของเซนและพุทธเถรวาท โดยเฉพาะ
วิปัสสนาภาวนา อีกสองเรื่องแรกที่เล่าไป อาจจะเป็นแค่เรื่องเล่าหรือชนบ เพื่อความน่าสนใจเท่า
นั่นเอง

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรจะมีการนำงานเขียนของอาจารย์เซน อย่าง เซนจิ
โดเก็น (ค.ศ.๑๒๐๐-๑๒๕๓) แห่งฝ่ายโชโตเซน และ เอ็นคาคุ ฮาคูอิน (ค.ศ.๑๖๘๖ - ๑๗๖๘) แห่งฝ่าย
รินไซเซน ซึ่งเขียนหนังสือไว้ ชัดเจน มาวิเคราะห์เพื่อดูเป้าหมายและวิธีการบรรลุธรรมแล้วเปรียบเทียบกับ
พุทธเถรวาทต่อไปว่าใกล้เคียงหรือมีขั้นตอนอย่างไร เพียงแค่สองท่านนี้ แล้วงานเขียนก็มีไม่มาก
น่าจะเป็นการวางรากฐานความรู้ ข้อมูลที่แท้จริงให้กับเซน และพุทธเถรวาท รวมถึงความกระจ่างแจ้ง
ในวิปัสสนาภาวนาต่อไป โดยตั้งชื่อเรื่องได้ดังนี้

- (๑) การศึกษาวิเคราะห์ : กิเลสในพุทธศาสนิกายเซน
- (๒) การศึกษาวิเคราะห์ : งานเขียนของโดเก็น เพื่อเปรียบเทียบพุทธปรัชญาเถรวาท
- (๓) การศึกษาวิเคราะห์ : งานเขียนของฮาคูอิน เพื่อเปรียบเทียบพุทธปรัชญาเถรวาท

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก.ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

(๑) พระไตรปิฎก

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข.ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ

เชมเย สยาดอ. วิปัสสนากรรมฐานไม่ยากอย่างที่คิด และปฏิบัติสมุบัติเรื่องยากที่ต้องรู้. แปลโดย

มณฑาทิพย์ คุณวัฒนา. ชลบุรี : วัดภักทันทะอาสาaram, ๒๕๔๗.

พระคันธสาราภังค์. วิปัสสนานัย เล่ม ๒, มปป.

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๙ ,

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา (วันจันทร์). พุทธปรัชญา : สาระและพัฒนการ. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). พุทธธรรม . พิมพ์ครั้งที่ ๓ , กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธการพิมพ์

๒๕๒๙.

พุทธทาสภิกขุ แปล คำสอนของฮวงโป .กรุงเทพมหานคร: สำนักหนังสือธรรมบูชา. ๒๕๓๑

_____ . แปล สูตรของเว่ยหลง.กรุงเทพมหานคร: สำนักหนังสือธรรมบูชา. ๒๕๓๑

_____ . ป่วย ๓ เดือน เกิดสมุดเล่มนี้ มกรา กุมภาพันธ์ มีนาคม ๓๕. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร:

ธรรมทานมูลนิธิ . ๒๕๓๙

สมภาร พรหมทา . พุทธศาสนิกายเซน.กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๒.

_____ . พุทธศาสนมหายาน : นิกายหลัก กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ปรัชญามหายาน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร. ๒๕๑๖.

_____ . **ชุมนุมพระสูตรมหายาน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๖.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด ๒๕๓๑.

(๒) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์

จันทร์ชนันท์ สิงห์หัต. “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องนิพพาน ในวิสุทธิมรรคและ ลังกาวตารสูตร” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร**, ๒๕๓๗.

_____ . “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่อง จิตในพระพุทธศาสนา เถรวาทและมหายานอินเดีย : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสูตร พระอภิธรรม และลังกาวตารสูตร” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล**, ๒๕๓๙.

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทโธ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มรรควิธีแห่งโกอาณ(ปริศนาธรรม) ในพระพุทธศาสนานิกายเซน”, **สารนิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, ๒๕๔๙.

พระมหาคะนอง เข้าวทองกลาง, “วิถีสู่การบรรลุธรรมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทและรินไซเซน” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา , บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**, ๒๕๓๙

พระมหาวิโรจน์ วิโรจน์ (ผาธา) “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องอาลัยวิชญาณในพุทธปรัชญาโยคากับภวังคจิตในพุทธศาสนาเถรวาท” **สารนิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, ๒๕๔๕,

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร(พรธนา). “จิตตมาตรของนิกายโยคอาจารย์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์บนฐานแนวคิดเรื่องจิตในพุทธศาสนายุคต้น” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, ๒๕๕๐.

ศรีนวล ศรีจินดาภรณ์ “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่อง ความหลุดพ้นตามพระสนะพุทธศาสนานิกายเถรวาทและนิกายเซน” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

สุธิดา ชัยรุ่งเรือง “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาจิตนิยมเชิงอัตวิสัยของเบอร์คเลย์กับโยคอาจารย์” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

สุมาลี มหณรงค์ชัย “อภิปรัชญาในพุทธปรัชญานิกายโยคอาจารย์”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑

(๓) บทความ

สมบัติ มั่งมีสุขศิริ, “ลัทธิเต๋าและลัทธิเซน เช่น และชาโตริ”. **ตำราวิชาการ. รวมบทความทางวิชาการ** คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ๒๕๔๔

๒. ภาษาอังกฤษ

Bolfeld , John, tr. **The Zen Teaching of Huang Po**. New York : Grove. 1958.

Blyth, R.H. **Zen and Zen Classic 7 vols**. Tokyo : Hokuseido, 1960-1970.

Chen, Kenneth. **Buddhism in China**. New York : Princeton University Press, 1964.

Chatterjee , Ashok Kumar. **The Yogacara Idealism**. Varanasi : Banaras Hindu University, 1962.

Conze, Edward **A Short History of Buddhism**. London : George Allen & Unwin, 1980.

_____. **Buddhism : its Essence and Development**. New York : Harper & Row, 1959.

_____. **Ed. Buddhist Texts Through the Ages** . Oxford : Bruno Cassirer, 1954.

Fromm, Erich , Suzuki D.T., And De Martino Richard. **Zen Buddhism and Psychoanalysis**. New York : Harper & Row Publishers , 1970.

Hakena, Yoshito S.,tr **The Awakening of Faith**. New York : Columbia University Press, 1967.

Kalupahana, David J. **A History of Buddhist Philosophy : Continuity and Discontinuities**. Delhi : Moltiral Banarsidass, 1994 .

Sutton, Florin Giripescu. **Existence and Enlightenment in the lankavatara sutra : A Study in the Ontology and Epimistimology of the yogacara school of Mahayana Buddhism**. Delhi : Sri satguru Publication 1992.

Suzuki,D.T. . **An Introduction to Zen Buddhism**. London : Rider & co., 1970.

_____. **On Indian Mahayana Buddhism** . New York : Harper Torchbooks Harper & Row Publishers, 1968.

_____.**Outline of Mahayan Buddhism**. New York : Schochen Books, 1973.

_____.**Study in the lankavatara sutra** . London : Routledge & Kegan Paul,1972 .

_____.**The Zen Doctrine of No-Mind** . London : Rider , 1983.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นาย รัชฎะ วัฒนศักดิ์
เกิด	๑๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๔
การศึกษา	
๒๕๓๖	ครุศาสตรบัณฑิต (ศิลปศึกษา) วิทยาลัยครูนครราชสีมา
๒๕๓๙	ประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๒๕๔๔	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
๒๕๕๓	เข้าศึกษา พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ปรัชญา) มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย